

Voshin

Univerzita Karlova v Praze
Filozofická fakulta

Mgr. Adam Hájek

Rigorózní práce

JUDr. Vladimír Vochoč
Československý konzul v Marseille 1938 - 1941

vedoucí práce:
Prof. PhDr. Jan Kuklík, CSc.

Praha 2009

Prohlašuji, že jsem rigorózní práci vypracoval samostatně s použitím uvedených pramenů a literatury.

V Praze dne 12.2.2009

Úvod	5
1. Rodina a dospívání	10
1.1. František Vochoč	10
1.2. Otakar Vochoč	12
1.3. Politické aktivity Otakara Vochoče v Jičíně	17
1.4. Internace Otakara Vochoče za války	19
2. Působení Vladimíra Vochoče na MZV	25
3. Marseillský konzulát	31
3.1. V Paříži (1. února 1940 – 7. června 1940)	37
3.2. Opět v Marseille (1. července 1940 - 17. března 1941)	40
3.2.1. První kroky	42
3.2.2. Kontakty s vládou ve Vichy	46
3.2.3. Právní ochrana československých příslušníků	50
3.2.4. Evakuace	53
3.2.5. Československé vojsko ve Francii po červnu 1940	57
3.2.5.1. Demobilizace československého vojska	58
3.2.5.2. Evakuace československého vojska z Francie	61
3.2.6. Ochrana cizí politické emigrace	66
3.2.7. Styky s cizími diplomatickými a konzulárními misemi ve Francii	70
3.2.8. Styk s československou exilovou vládou v Londýně	71
3.3. Internace a odchod z Francie	73
3.4. V Londýně	75
4. Exkurz: Sociální podpora československých příslušníků ve Francii	79
4.1. Centre d'Aide Tchécoslovaque	79
4.1.1. Umisťování československých vojáků na venkovské farmy	84
4.1.2. Čechoslováci v internačních a koncentračních táborech	88
4.1.3. Čechoslováci v hornických osadách	92
4.1.4. Pracovní čety	92
4.1.5. Dětský domov ve Vence	93
4.1.6. Casablanca a Oran	95
4.1.7. Pomoc československým občanům v okupované zóně	96
4.1.8. Kulturní a propagační činnost	97
4.1.9. Balíčkové akce	98
4.1.10. Nímeský komitét – spolupráce s dalšími podpůrnými organizacemi	99
4.2. Bureau Central d'Administration des Tchéques	100
4.3. Okupace svobodné zóny a přechod do ilegality	101
4.4. Po osvobození	107
5. Po válce	109
5.1. Ministerstvo zahraničních věcí třetí republiky	109
5.2. Únor 1948 na MZV	109
5.3. Návrat do Československa	111
5.4. Zatčení	113
5.5. Valdice	123
5.6. Po propuštění	127
Závěr	128
Obrazové přílohy	130
Seznam obrazových příloh	146
Seznam použitých pramenů a literatury	149

Úvod

Životní příběh JUDr. Vladimíra Vochoče, který jsem si vybral jako téma své rigorózní práce, se dá vnímat z několika perspektiv.

Bezpochyby nejdůležitější je Vochočova činnost za II. světové války, kdy působil jako československý konzul v Marseille nejen po březnu 1939, ale i po porážce Francie. Podařilo se mu díky osobní odvaze a zevrubné znalosti mezinárodního práva udržet v chodu konzulát a pomáhat Čechoslovákům i německým a rakouským emigrantům ohrožených nacisty až do března 1941, kdy byl na nátlak Němců konzulát uzavřen. Z tohoto pohledu se Vochoč, dosud řadový úředník ministerstva zahraničních věcí, ukazuje jako „hrdina všedního dne“, tedy člověk, který jakoby pouhým dodržováním úřední přísahy československému státu a zásluhou vnitřního přesvědčení dokázal tvář v tvář bezprostřednímu nebezpečí obstát ve zkoušce, ve které mnozí z jeho kolegů obstát nedokázali. Tato „hvězdná hodina“ Vochočova života se stala ústředním bodem mé práce.

Pro pochopení Vochočova postoje v krizových okamžicích během války je ale nutné přiblížit také období utváření jeho osobnosti, vlivu jeho rodiny a prostředí, ze kterého vyšel. V tomto okamžiku se ukazuje další možná perspektiva Vochočova životního příběhu vyrůstajícího z kořenů demokratické a silně vlastenecké rodinné tradice – účasti děda Františka na májovém spiknutí 1849 i politické angažovanosti za Masarykovy realisty otce Otakara. Vystupuje zde na povrch historie tří generací jedné rodiny, jejichž osudy opisovaly křivku moderních dějin českého národa a zároveň s ním zažívaly své vzlety i pády. František Vochoč si za své revoluční vystoupení odpykal šest let v rakouském vězení, jeho syn Otakar byl internován na začátku I. světové války a Vladimíra Vochoče poslala na třináct let do Valdic komunistická justice.

A nabízí se ještě třetí perspektiva: Vochoč jako československý diplomat, na jehož osudu se dá ilustrovat budování prvorepublikového ministerstva zahraničí i jeho personální likvidace po únoru 1948. Přestože základem mé diplomové práce je především činnost Vladimíra Vochoče v Marseille od porážky Francie v létě 1940 do března 1941, snažil jsem se nastínit i obě další zmiňovaná hlediska. Jediným vybočením z Vochočova životopisu je krátký exkurz mapující činnost Centre d'Aide Tchecoslovaque, výboru organizující především sociální podporu Čechoslováků, kteří po pádu Francie nebyli evakuováni z kontinentu a zůstali na francouzském území až do osvobození.

Tato rigorózní práce je vlastně rozšířenou verzí mé práce diplomové, rozšířené především o Vochočovy osudy po válce. Její téma mi bylo doporučeno mou babičkou, historičkou PhDr.

Alenou Hájkovou. Získala darem Vochočovu zprávu o jeho působení v Marseille od května 1938 do března 1941, kterou napsal pro československou vládu v Londýně v říjnu 1941. Tato zpráva, jejíž kopie se nachází v Archivu bezpečnostních složek v Praze pod signaturou S-460-10, se stala základem mé diplomové práce a po její obhajobě jsem ji odevzdal do Archivu ministerstva zahraničních věcí. V tomto archivu se nacházejí i další prameny, na kterých jsem založil svoji práci. Jedná se především o fondy Londýnský archiv, Londýnský archiv – důvěrné a ZÚ Paříž 1920 - 45 k období Vochočova působení v Marseille a fondu Osobní spisy k jeho kariéře úředníka na pražském zamíni. Archiv Ústavu T. G. Masaryka mi poskytl z fondu Edvard Beneš – II další prameny objasňující detaily Vochočovy činnosti v Marseille, především ohledně Vochočova poskytování pasové ochrany cizí politické a židovské emigraci. Osudy Vochočova otce a děda jsou podrobně popsány v pozůstalosti Otakara Vochoče uložené v Archivu Národního muzea (Hn 69) ve třech rukopisech, které po sobě zanechal Vladimírův otec. První rukopis označený jako „*Boje obou generací*“ popisuje především Otakarovu kariéru u železnice a jeho politickou činnost, druhý nadepsaný lakonicky „*Vzpomínky*“ přibližuje osud děda Františka a třetí sešit označený „*Když jsem byl poslancem Národního shromáždění*“ je vlastně deník, do kterého si Vladimírův otec zaznamenával dění po říjnu 1918, kdy se stal poslancem revolučního Národního shromáždění a ke kterému se vrátil po březnu 1939 a stručně zapsal osudy rodiny za okupace. Archiv Univerzity Karlovy mi poskytl kromě záznamů o studiu Vladimíra Vochoče i obsáhlý svazek týkající se aféry kolem jeho habilitace. Činnost Centre d'Aide Tchecoslovaque jsem rekonstruoval především na základě memoárů a odborné literatury. Důležité dokumenty jsou kromě výše zmíněných fondů v Archivu ministerstva zahraničních věcí a Archivu Ústavu T. G. Masaryka především v Národním archivu v Praze a to ve fondech Ministerstvo sociální péče - Londýn (1918) 1940 – 1945 (1946) a Ministerstvo vnitra, Londýn (1913) 1940 – 1945 (1947). Rigorózní verze této práce je rozšířená o pokud možno co nejpřesnější příběh Vochočova zatčení a pobytu ve vězení. Sledování a zatčení jsem rekonstruoval na podkladě dokumentů z Archivu bezpečnostních složek. Složka pod označením V5308 MV obsahuje údaje o Vochočově prvním zatčení v roce 1948 a složka V2297 MV vypovídá o procesu Salač Karel a spol., v jehož rámci byl bývalý konzul poslán na třináct let do vězení. V Národním archivu se skrývá vězeňský spis Vladimíra Vochoče, který je součástí fondu Správa Sboru nápravné výchovy. Tento fond je v současné době ještě nezpracovaný a proto zde musím vyjádřit svůj dík paní doktorce Šimánkové, která mi ho zprostředkovala. Na tomto místě je třeba zmínit i pramen, o jehož existenci tuším, ale který se mi nikdy nepodařilo získat. Jedná se o rukopis Vladimíra Vochoče o jeho činnosti za války v Marseille, který údajně podle

několika zmínek (rukopis je například citován v Křenově práci *V emigraci* ovšem bez poznámky o jeho zařazení) sepsal v šedesátých letech a odevzdal Vojenskému historickému archivu. Přes veškerou snahu se mi však bohužel nepodařilo rukopis dohledat.

Z edicí dokumentů se pro moji práci ukázala jako relevantní jediná, a to práce Jana Němečka a kolektivu *Československo-francouzské vztahy v diplomatických jednáních 1940 – 1945*. Tato edice obsahuje nejvýznamnější dopisy mezi Vladimírem Vochočem nebo jeho spolupracovníky ve Francii a československou vládou v Londýně a zároveň v předmluvě na několika stránkách objasňuje význam marseillského konzulátu a činnost Centre d'Aide Tchécoslovaque. Na stránkách odborné literatury věnoval tomuto tématu samostatnou kapitolu Peter Heumos ve své práci *Die Emigration aus der Tschechoslowakei nach Westeuropa und dem Nahen Osten 1938-1945*. Problematika tzv. selhání československé diplomacie po březnu 1939 je snad dnes dostatečně zmapována. Již v šedesátých letech se jí zabýval ve svých pracích *Do emigrace* a *V emigraci* Jan Křen a naposledy ji důkladně a mnohem smířlivěji rozebral Jan Němeček ve své monografii *Soumrak a úsvit československé diplomacie: 15. březen a 1939 a československé zastupitelské úřady*. Němeček v ní líčí osudy československých diplomatických zastoupení v jednotlivých státech po okupaci zbytku Českých zemí německými vojsky. Otázky spjaté s formováním československé zahraniční akce po obsazení zbytku českých zemí nacistickými vojsky objasňuje kromě Křenových prací i Jan Kuklík ml. v studii *Vznik Československého národního výboru a Prozatímního státního zřízení ČSR v emigraci v letech 1939 – 1940* a následně i v obsáhlé monografii, kterou napsal společně s Janem Němečkem *Proti Benešovi! : česká a slovenská protibenešovská opozice v Londýně 1939-1945*. Utvářením vojenských československých jednotek ve Francii a Anglii se zabývá práce Eduarda Čejky a Tomana Broda z šedesátých let, která vyšla přepracovaná v devadesátých letech pod názvem *Československý odboj na Západě (1939 – 1945)*. Stejným tématem se zabývá ještě za války vyšlá práce Václava Vuka *Proti přesile. Kapitoly z československých vojenských osudů od Mnichova po La Manche*. Obdobnou tematikou, ovšem z pohledu československých letců, se zabývá Jiří Rajlich v práci *Na nebi sladké Francie: válečný deník československých letců ve službách francouzského letectva 1939 – 1945* a Ladislav Kudrna ve své knize *Když nelétali: život našich letců v Polsku, Francii a Británii za 2. světové války*. Obecný rámec podávající obraz o politických i sociálních poměrech ve Francii po porážce poskytuje nejnověji kniha Juliana Jacksona *Francie v temných letech 1940 – 1944* a pro vysvětlení vojenského i morálního rozkladu Třetí republiky je přinejmenším inspirující knížka Marca Blocha *Podivná porážka*. Formování prvorepublikového ministerstva zahraničních věcí a jeho další osudy přibližuje Jindřich

Dejmek ve své práci *Československo, jeho sousedé a velmoci ve XX. století (1918 až 1992): vybrané kapitoly z dějin československé zahraniční politiky* a ve vybraných kapitolách i Jan Jaroš ve své diplomové práci *Budovy zastupitelských úřadů ČSR v meziválečném období; strategie jejich výběru a získávání*. Odstraňováním prvorepublikových diplomatů komunisty ze struktur Ministerstva zahraničních věcí se zabývá Ivana Koutská v článku *Únor 1948 a perzekuce zaměstnanců ministerstva zahraničních věcí* v časopise Paměť a dějiny.

Z memoárové literatury je třeba zmínit především paměti Josefa Fišery *Vzpomínky, svědectví a naděje*. Tyto vzpomínky jednoho z čelných představitelů Centre d'Aide Tchecoslovaque, které sepsal ve svých třiadvaceti letech společně s manželkou Eugénií, podávají nejen plastický obraz situace československých uprchlíků a vojáků ve Francii a organizace Centre d'Aide Tchecoslovaque, ale i celkové situace a ovzduší francouzské společnosti poznamenané katastrofální porážkou. Svě vzpomínky na toto období zanechal i formální předseda Centre d'Aide Tchecoslovaque, Američan Donald A. Lowrie. Jeho kniha *Hunted Children*, která vyšla v roce 1963, představuje čtenářům veškeré aktivity podpůrných organizací na území neokupované Francie a činnosti Čechoslováků věnuje několik kapitol. Lowrie však z obavy, aby nepoškodil některé žijící aktéry tehdejších událostí, zásadně nejmenuje lidi, kteří s ním ve Francii spolupracovali. Na základě studia dalších pramenů a literatury si však lze chybějící jména spolehlivě doplnit. S Vochočem v Marseille spolupracoval na evakuaci osob ohrožených vydáním nacistům Varian Fry, který bezprostředně po válce shrnul své zážitky v knize *Surrender on Demand*. Dalšími memoáry, které je nutno zmínit, jsou paměti stálého zástupce Československa při Společnosti národů Jaromíra Kopeckého *Ženeva, politické paměti: 1939 – 1945* a vzpomínky poválečného zástupce Československa u norimberského tribunálu Bohuslava Ečera *Jak jsem je stíhal*. Pro pochopení utváření osobnosti konzula Vochoče poslouží i jediné memoáry jeho otce Otakara, které vyšly tiskem *V drápech, Historie pravděpodobné*. Jedná se o vzpomínky na jeho internaci v rakouských táborech za I. světové války. Metodiku konstrukce komunistických procesů, způsoby vyslýchání a souvislosti mezi marseillským konzulem a jedním z největších procesů padesátých let pomáhá pochopit proslulé Doznání Artura Londona i Londonovy motáky z vězení jak jsou přetištěny v knize K pramenům Doznání.

O Vochočovi a jeho činnosti ve Francii neexistuje žádná studie, jeho jméno je zmiňováno pouze v několika pracích zabývajících se československou emigrací a ve vzpomínkách lidí, kteří se za různých okolností dostali v Marseille do styku s československým konzulem. Cílem mé práce je proto složit jednotlivá svědectví pamětníků i archivů do mozaiky, která by

aspoň s jistou pravděpodobností přibližovala život Vladimíra Vochoče i jednu kapitolu z osudů československé emigrace za II. světové války.

Práce je rozdělena na pět hlavních kapitol. První kapitola líčí rodinné prostředí Vochočových, především politické názory a angažmá otce Otakara a jeho vliv na mladého Vladimíra. Druhá kapitola začíná Vochočovým nástupem do služeb vznikající československé diplomacie a následně popisuje jeho kariéru na zamíni v Praze. Těžištěm celé práce je kapitola třetí, mapující období jeho působení na konzulátu v Marseille. Tato kapitola se člení na oddíly tématicky zaměřené na různé aspekty činnosti konzulátu: pomoc československým uprchlíkům, vojákům, politickým a židovským emigrantům z Rakouska a Německa, styky s československou vládou v Londýně atd. Končí vyličením Vochočova odchodu do Anglie v létě 1941 a jeho působení na exilovém ministerstvu zahraničních věcí v Londýně. Čtvrtá kapitola je exkurzem do osudů československé emigrace ve Francii po Vochočově odchodu a zabývá se především aktivitami Centre d'Aide Tchecoslovaque. Stejně jako předchozí kapitola je členěna do oddílů odpovídajícím různým podpůrným aktivitám Centre d'Aide Tchecoslovaque. Poslední kapitola popisuje Vochočův návrat do osvobozeného Československa, jeho zatčení v roce 1954 a zbytek života po propuštění na amnestii v roce 1960. Vochočovo zatčení a odsouzení není bohužel dostatečně rozvedeno, protože jsem přes včasné podání žádosti neobdržel materiály z Archivu bezpečnostních složek ČR. Vycházel jsem proto z fotokopie rozsudku, kterou jsem si pořídil ještě při zpracovávání bakalářské práce, a materiálů z Archivu ministerstva zahraničních věcí.

Tuto práci bych nenapsal bez pomoci lidí, kterým na tomto místě chci poděkovat. V první řadě mé babičce PhDr. Aleně Hájkové, která mě k tématu přivedla a poskytla mi základní materiály. Za vedení práce a připomínky profesorovi PhDr. Janu Kuklíkovi, CSc. Za ochotu a pomoc patří můj dík paní Ivaně Koutské a paní Lýdii Škábové, dceři Štefana Mončeka, Vochočova kolegy a dlouholetého přítele. Za zprostředkování Vochočova vězeňského spisu musí poděkovat PhDr. Aleně Šimánkové z Národního archivu. V neposlední řadě také rodičům, kteří mi pomohli s korekturami a překlady z francouzštiny, a Zuzce, že se mnou vydržela po celou dobu, co jsem rigorózní práci připravoval a psal.

1. Rodina a dospívání

1.1. František Vochoč

Dědeček Vladimíra Vochoče František se narodil na Štědrý den roku 1819 na zámku Orlík jako syn knížecího kuršmída, jehož hlavní pracovní náplní byla starost o knížecí dobytek a koně. V patnácti odešel František do Písku na gymnázium a později dále na techniku do Prahy. O politiku se začal zajímat již před rokem 1848. Byl členem Repealu, během revolučního roku 1848 se zúčastnil bojů na barikádách a na jaře následujícího roku agitoval pro květnové spiknutí. S jiným studentem, synem ředitele panství Pervolfem, pořádal na zámeckém dvoře na Orlíku schůzi lidu. Důsledkem bylo, že jeho otec byl kuršmídství zbaven. Po veřejně proklamované amnestii byl František za svou činnost během roku 1848 odveden k vojsku a sloužil jako voják v Medě v severní Itálii. Teprve zde byl zatčen pro svou účast v květnovém spiknutí a převezen do Prahy. Nejprve byl odsouzen k smrti, ale později mu byl trest císařskou milostí zmírněn na šestnáct let žaláře. Odpykal si šest let v olomouckých kasematech, v cele, kterou sdílel například s Karlem Sladkovským. Když byl roku 1856 při příležitosti narození císařovy dcery Gisely propuštěn na amnestii, odjel dosloužit zbývajících deset let na vojnu do Itálie. Ale díky zásahu vojenského lékaře Kröpfla a důstojníků, jejichž děti učil francouzštinu, byl uznán nemocným a roku 1857 poslán domů. Příčiněním krajského komisaře v Hradci Králové Viléma Michla, jeho přítele, byl přijat za úředníka pardubsko-liberecké dráhy.¹

V roce 1856 byla vydána koncese pro podnikatele Liebiga, Kleina a bratry Lannovy na výstavbu a provoz železnice z Pardubic do Liberce a rovněž odbočnou trať z Josefova do Malých Svatoňovic. Vojenské kruhy ve Vídni si daly podmínku, že železnice musí vést v okolí vojenských pevností Hradec Králové a Josefov, a tím byla také dána první trasa budované dráhy. Železniční společnost byla pojmenována Süd Norddeutsche Verbindungsbahn.² František Vochoč nastoupil službu u ředitelství v Liberci a oženil se s Adélou Weigtovou, Němkou z Cvikova. Záhy se stal přednostou v Červeném Kostelci, kde se manželům jako druhé dítě narodil roku 1863 otec Vladimíra Vochoče Otakar. Po jeho narození byl František Vochoč ustaven přednostou v Železném Brodě. Původně nenáročná služba se postupně s rozvojem průmyslu a stále rostoucím počtem projíždějících vlaků stávala vysilujícím zaměstnáním (na menších stanicích bývala běžná až čtyřicetihodinová služba).

¹ ANM Praha, Pozůstalost O. Vochoče (Hn 69), Boje obou generací, rkp.

² Pavel Vursta: 130 let pardubicko – liberecké dráhy, Praha 1989, str. 12.

Každý železniční strážník či výhybkář však měl svůj domek, pár kurníků a kozu či krávu, která se pásala na zarostlých náspech. Přednosta stanice si navíc mohl přilepšovat prodejem uhlí. Musel však spolknout protičeskou politiku německého vedení železnice, především ředitele Grosse, proněmeckého liberála, sekretáře Obchodní komory a poslance v Říšské radě, který například v roce 1863 zakázal svým zaměstnancům členství v liberecké České besedě.³ V Železném Brodě zastihl rodinu Vochočových rok 1866 a pruská invaze do Čech. Rakouské vojsko bylo rozloženo za lesíkem nad nádražím a očekávalo útok nepřítele následujícího rána. Zprávy rakouských vyzvědačů se však ukázaly mylné, Prusové zaútočili na Brod kolem jedenácté v noci a hned zahájili střelbu. Rodina Vochočových trávila noc ve vyklizené stanici na slámě, a když Prusové vtrhli do města, přesunula se i s ostatním železničním personálem do připraveného vlaku, který je pod přeletujícími kulkami odvezl do asi 30 kilometrů vzdálené stanice Horky, útočiště mnoha železničářských rodin z okolí. Prusové nicméně zanedlouho dorazili i tam, takže tento nedobrovolný exil se ukázal jako zbytečný, navíc ho ztěžoval nedostatek potravin. Vochočovi však vzpomínali na Prusy jako na slušné lidi. Po uzavření míru se rodina vrátila do Brodu, kde jim pruský velitel stanice přepustil kus okupovaného bytu.⁴

Rakousko-pruská válka však do osudů rodiny zasáhla ještě jiným, zásadním způsobem. Když totiž Prusové obsadili bez větší námahy severovýchodní Čechy, a tím i trať Liberec – Železný Brod – Jaroměř, objel liberecký ředitel dráhy Gross stanice na obsazené trati a vyzýval přednosta stanic aby nadále vykonávali službu, vstoupili pod pruské velení a přijímali od něho také plat. 20. července se sešli vyzvaní přednostové v Horkách, aby se poradili jak reagovat na tuto výzvu. Na jednu stranu považovali Grossův čin za akt velezrady, ale zároveň si uvědomovali, že pokud skutečně dojde k anexi území, povede jejich odpor proti Grossově výzvě ke ztrátě zaměstnání. Horecké shromáždění se usneslo na memorandu adresovaném Grossovi, ve kterém shromáždění přednostové odmítli jeho výzvu k přechodu do pruských služeb a závěrem konstatovali *„že přísaha od podepsaných státu složená na každém jednotlivci neoslabeně spočívá, o to tím spíše, že se má právě nyní uplatňovati, aniž by mohli přihlížeti k jejímu rozvázání, poněvadž služba na naší dráze dosud obvyklá a také služba příští by převážně sloužila a měla za cíl a účel podporu a dopravu nepřátelské armády.“*⁵

František Vochoč byl jako zástupce českých přednostů (spolu s inženýrem Friedrichem, zástupcem Němců) vybrán, aby sepsané memorandum doručil řediteli Grossovi na jeho sídlo

³ Tamtéž, str. 27

⁴ ANM Praha, Pozůstalost O. Vochoče (Hn 69), Boje obou generací, rkp.

⁵ Tamtéž, str. 41

na Malé Skále. František Vochoč mnohokrát opakoval svému synovi, jak audience probíhala: poté co oba železničáři předali Grossovi memorandum horeckého shromáždění a ústně mu vyličili, „že se nesrovnává s jejich přísahami, které složili jemu jako svému šéfu a také Jeho Apoštolskému Veličenstvu, aby sloužili pruskému králi,“ nechal vzteklý liberecký ředitel dráhy oba železničáře vyvést sluhou. Oba muži byli také záhy propuštěni ze služeb dráhy, ale po pražském míru z 23. srpna byl Gross nucen přijmout je do služby zpátky. Jejich odpor jim však zřejmě nikdy nezapomněl a František Vochoč po léta své další služby pocíťoval nepřízeň svého nadřízeného, jehož jediným trestem za pokus o převedení liberecko-pardubské dráhy do pruských služeb bylo neudělení mu již nachystaného vyznamenání.⁶

Roku 1869 byl František Vochoč ustaven přednostou v Kutné Hoře, kde se budovala nová stanice, a byla mu zvýšena mzda ze 700 na 850 zlatých ročně. Svoji profesi ukončil, sužován oční chorobou, ve věku 65 let v Semilech v roce 1885. Zde měl také tento vášnivý Staročech možnost setkávat se pravidelně s F. L. Riegrem a Antalem Staškem.

1.2. Otakar Vochoč

Zatímco František Vochoč se dostal k železnici víceméně náhodou, pro jeho syna Otakara byla práce na dráze celoživotním osudem. Narodil se 18. srpna 1863 v Červeném Kostelci a jeho dospívání určila kromě života na nádraží, kde se od dětství seznamoval se všemi profesemi týkajícími se jeho chodu, i otcova výchova k národnímu cítění. Ze své oblíbené četby v mládí uvádí Otakar ve svých vzpomínkách především Palackého⁷ Radhošť a povídky Prokopa Chocholouška ze života a dějin jižních Slovanů, ve kterých autor vykresluje pro české prostředí příkladný svět, kde svoboda je nejvyšší hodnotou a její ztráta největším neštěstím. Kromě staročeského tisku se četl u Vochočů také německý list Politik. Mladý Otakar nastoupil na pardubickou reálku, v jejímž prostředí se dále rozvíjelo jeho národní cítění. Nadšeně se zapojil do sbírky na vykoupení rodného domku Františka Palackého a Ústřední matici školskou, přispíval do školního časopisu Ruch. Jako zásadní zmiňuje Otakar vliv semilského přátelství svého otce s Antalem Staškem, který Otakarovi nastínil význam počínajícího sociálního boje dělnictva pro vlastenecké hnutí, vysvětlil mu mladočeské výpady proti začínajícímu listu Čas Jana Herbena a nabádal mladého Otakara ke kritickému myšlení a

⁶ Tamtéž, str. 47

⁷ Ve svých zápiscích z roku 1943 Otakar Vochoč vzpomíná s pýchou jak si s Palackým jako sedmiletý chlapec podal v Kutné Hoře na nádraží ruku. ANM Praha, Pozůstalost O. Vochoče (Hn 69), Když jsem byl poslancem Národního Shromáždění, rkp.

skeptickému přístupu k hurávlástenectví. Kromě četby byl mladý Otakar ovlivněn hlavně otcovým příkladem, který svoje vystoupení proti německému vedení pardubsko-liberecké dráhy z roku 1866 zopakoval v menším měřítku v roce 1882. Během jeho semilského působení bylo Františkovi Vochočovi dáno právo volit za dráhu v první kurii do obecního úřadu v obci Podmoklicích, na jejímž katastru stály pozemky semilského nádraží. Právě díky hlasu dráhy odevzdanému české straně v obecních volbách roku 1882 zabránil dočasně starý přednosta Vochoč germanizaci správy obce Podmoklice, čehož byl Otakar očitým svědkem.⁸ Téhož roku Otakar maturoval na pardubické reálce, od léta 1882 se po šest měsíců zaučoval jako aspirant ve Staré Pace. Vzápětí po složení telegrafní a dopravní zkoušky převzal dopravní, telegrafní a pokladní službu v Železném Brodě. Otcova výchova k vlastenectví se brzy projevila v prvních konfliktech s vedením dráhy. Již po roce služby v Brodě došlo k jeho prvnímu střetu s německým vedením dráhy – Otakar odeslal do Liberce telegram a v tiskopisu vyplnil úřední části česky. A protože se navíc podepsal s V místo W, jak bylo uvedeno v jeho rodném listu, obdržel od ředitelství pardubicko-liberecké dráhy důtku. Díky této příhodě si u německého vedení vybudoval pověst českého radikála. Stupňující národnostní napětí na této dráze ilustruje další Otakarův incident, který se stal roku 1885. Projíždějící kontrolor libereckého ředitelství ho pokáral za kravatu (stalo se to před zavedením povinných uniforem) a překvapený Otakar si až po jeho odjezdu uvědomil, že jeho červená vázanka tvoří spolu s košilí českou vlasteneckou červenobílou kombinaci. Roku 1887 se stal členem železnobrodského Sokola a vychovával jako cvičitel dle svých slov „nové, ráznější pokolení.“ Zároveň se zapojil do brodského společenského dění, obzvláště si oblíbil plesy a taneční zábavy. V létě 1887 se v Velkých Hamrech, na jazykové hranici nedaleko Tanvaldu konala slavnost rozvinutí sokolského praporu. Vášnivý sokol Vochoč nemohl na této slavnosti chybět. Na slavnosti se v hospodě rozhořel spor mezi Staročechy a Mladočechy a Otakar cítil povinnost, přestože byl zastáncem protivládní politiky, zastat se haněného Riegra. Netrvalo dlouho a toto jeho vystoupení mu bylo ke škodě – někdo ho udal⁹ do Vídně, že se slavnosti zúčastnil v národním kroji, řečnil na ní a štvál proti Němcům. Z Vídně dorazil do Železného Brodu přípis, dotazující se, zda byl Vochoč skutečně na slavnosti v národním kroji a kdo mu dal dovolenou. Nebylo to jediné udání, které bylo na Vochoče během jeho působení v Železném Brodě napsáno. Vlastenecky cítící železničář se během služby dostal do hádky se svým židovským proněmecky cítícím kolegou Herschelem a v zápalu národnostní diskuse o

⁸ ANM Praha, Pozůstalost O. Vochoče (Hn 69), Boje obou generací, rkp.

⁹ Otakar ve svých pamětech podezírá schovanku místního přednosty Wagnera, (údajně zhrzenou poté co se s ní Vochoč přestal bavit, když postřehl její vážné úmysly) že žalovala doma na jeho chování na schůzi a Wagner pak sepsal udání do Vídně. ANM Praha, Pozůstalost O. Vochoče (Hn 69), Boje obou generací, rkp.

podlézání rakouských Němců Bismarckovi padla z jeho strany tato slova: „*Proč se ostatně o naše věci staráte? Jděte si za Jordán, postavte si znovu Jeruzalém a nám dejte pokoj*“¹⁰ Uražený Herschel žaloval písemně do Liberce na ředitelství, které bylo částečně v židovských rukou, že Vochoč je antisemita. Otakara se zastával český přednosta Strnad, ale roku 1889, když mladý Vochoč zaspal při službě a nestihl dát návštěví, byl přesazen na vlastní náklady do Třebechovic pod Orebem. Jeho provinění mu bylo navždy zapsáno do osobního výkazu, byl vyškrtnut ze seznamu na platový postup (v té době začínala mzda na 540 zlatých ročně s možností růstu o 60 zlatých jednou za tři roky) a bylo mu pohroženo okamžitým propuštěním, pokud se ještě někdy jakkoliv proviní.¹¹

Otakar v Železném Brodě navíc zanechal svoji nastávající Annu Kalfusovou, kterou poznal na sletu krkonošských sokolských jednot. Ospalé Třebechovice ležely v rovinatém řepářském kraji, který byl národním třenicím Pojizeří na hony vzdálen. Němce představovali v Třebechovicích Židovští obchodníci a továrníci, kteří sice byli odkojeni německou kulturou, ale národnostně se nijak neexponovali a Vochoč díky nim poznal i německé knihy a časopisy. Především ho ale oslovily Tolstého spisy V čem záleží má víra a Má zpověď. Stal se členem zdejšího Sokola a horlivě se snažil přispět k oživení jeho činnosti. V září 1894 se oženil s Annou Kalfusovou. Manželka Anna, na které ho před pěti lety zaujal především její vlastenecký zápal, se mu v manželství trvajícím až do Vochočovy smrti roku 1953 stala významnou oporou. Politicky angažovanému Vochočovi vytvářela během jeho kariéry u železnice nezbytné domácí zázemí v bytech umístěných většinou v prvním patře nádražní budovy a podpořila ho i během jeho internace za I. světové války svým dobrovolným pobytem v blízkosti rakouského internačního tábora. Po pěti a půl letech služby v Třebechovicích byl Otakar přeložen do Lysé nad Labem jako dopravník. Vyrozumění dorazilo den poté, co se novomanželům 14. července 1894 narodil první potomek, syn Vladimír, pozdější marseillský konzul. Stanice Lysá nad Labem ležela na hlavní dráze Vídeň – Děčín – Berlín s odbočkou na Prahu a tvrdou rukou ji vedl bývalý důstojník, poněmčený Čech Wessely. O rok později se Otakara s rodinou opět stěhoval, poprvé jako přednosta do nové stanice Litice nad Orlicí, malé stanice, ve které veškerou práci zastal sám s aspirantem. Stanice sloužila především pro potřeby přilehlého kamenolomu a během dvaceti měsíců

¹⁰Přednostův vztah k proněmecky smýšlejícím Židům charakterizuje i vzpomínka na denuncianta Julia Löwenbacha, továrníka z Hronova, který údajně udal Vochočova spoluvězně za I. světové války Havelku: „*Nejsem, a každý kdo mne zná, ví, že ani nemohu být antisemitou, ale vzpomíná-li kdokoli z nás, co všechno jsme protrpěli pro nízké smýšlení podobného lidského hmyzu, jak mnoho těch denunciantů a zachránců klerikálního a reakčního Rakouska se vynořilo právě z atmosféry prosáklé liberál. Prager Tagblattem a Neue Freie Presse, je třeba, aby sbíral veškeren svůj rozum a inteligenci a neoddal se úplně a s rozkoší citům oprávněné divoké rasové nenávisti*“ Otakara Vochoč: V drápech, Historie pravděpodobné, Praha 1923, str. 284.

¹¹ ANM Praha, Pozůstalost O. Vochoče (Hn 69), Boje obou generací, rkp.

zdejšího klidného pobytu se manželům Vochočovým narodil druhý syn Václav.¹² Když se rodina po dvaceti měsících přesunula na další staci, byl Otakar pověřen přednostováním na další nově zřízené stanici, Mšeně na Mělnicku a krátce po přestěhování se manželům narodil třetí syn, po otci pojmenovaný Otakar. Vochoče, nyní již 14 let sloužícího na dráze, to nepřekvapilo, protože v rodině již bylo tradicí že přechod na další působiště provází příchod nového potomka. Proto manželčino těhotenství v Liticích vítal s předtuchou blížícího se přesazení a vidinou zbavení se vysilujících nočních služeb. S přednostováním se navíc pojil výnosný obchod uhlím. V červnu 1897 se rodina Vochočových zabydlela ve Mšeně, přechodní stanici z mělnické lokálky na lokálku do Dolního Cetna. Slavnostní ceremoniál k otevření stanice, na který se sjela šlechta, ministerští úředníci a zástupci ředitelství dráhy, se zapsal do přednostovy paměti faux-paus, když kapela místo rakouské hymny začala hrát Marseillaisu, proti čemuž začali zástupci konzervativních elit horlivě protestovat.¹³ Služba ve Mšeně byla klidná, přednosta Vochoč si brzy napravil zdraví pocuchané čtrnácti lety nočních služeb, ale brzy se mu začalo ospalé městečko zajídat. Postrádal vlastenecké nadšení ze svých předchozích působišť a s nelibostí pozoroval, jak okolní polnosti postupně skupují Němci. Jeho snahy o založení odborů Severočeské jednoty a Ústřední matice vyšly naprázdno, bohabojní rolníci v okolí se zdáli být pro vlasteneckou myšlenku ztraceni. Když se nemohl uplatnit na místní úrovni, vrhl se přednosta na psaní článků. Jako první vyšel v Národohospodářském obzoru jeho článek kritizující předávání drah vybudovaných Královstvím českým do správy cizincům, následovalo podání na ministerstvo do Vídně obsahující různé návrhy na zefektivnění provozu na lokálních tratích. Nedlouho poté navštívil přednostu mšensské stanice mladý lékař Mareček, který s ním sdílel názory na pasivitu obyvatel Mšena, a přinesl mu několik čísel Času. List, který vybízel na rozdíl od Národní politiky ne k boji s Němci, ale k sebezdokonalování Čechů, zaujal Vochoče také nekompromisním postojem k husitství. Právě v něm a českobratrství spatřoval mšenský přednosta pramen národní síly, jak se po letech vyznal ve svých pamětech. Vochoč si týdeník předplatil a zároveň začal číst Masarykovy spisy, které mu byly do té doby neznámé, přestože byl již nějakou dobu předplatitelem Naší doby. Od dob svých semilských setkání s Antalem Staškem, který ho obeznámil s poměry v Praze, vnímal zuřivé výpady Mladočechů proti Času nikoliv jako souboj idejí, ale jako mocenský zápas. Od dob svého třebechovického působení

¹² Václav Vochoč (1895-1970)

Po maturitě vystudoval pražskou techniku, za první světové války příslušník čs. legii v Itálii. 1922-1963 působil v různých funkcích v ČKD Praha, 1963-67 pracoval v Závodech silnoproudé elektrotechniky v Praze. Zabýval se konstrukcí el. strojů, zvláště transformátorů. Významně se podílel na návrhu a stavbě našich prvních transformátorů 100 MVA, 220 kV.

¹³ ANM Praha, Pozůstalost O. Vochoče (Hn 69), Boje obou generací, rkp.

se také snažil využít každé dovolené a vyjždět za hranice Čech. Tak poznal Mnichov, Drážďany, Berlín a opravil si názor na Němce. Roku 1899 odjel s manželkou na tři týdny na cestu po Rusku, jehož literaturu si tak oblíbil. Tato výprava mu vyjevila zaostalost, bídu a antisemitismus Rusů.¹⁴

Po čtyřech letech Otakara nečinnost ve Mšeně natolik omrzela, že si na ředitelství v Praze vymohl další přeložení. Koncem března 1901 se s rodinou přesunul do stanice, která spadala opět pod liberecký inspektorát, do Libštátu sloužícího jako nádraží pro šest kilometrů vzdálenou Lomnici nad Popelkou. Rozdíl proti ospalému zemědělskému Mšenu byl obrovský. Vochoč s radostí pozoroval čilý ruch, budování nových českých podniků a šíření českého živlu v tomto koutě Podkrkonoší. Stýkal se s dávnými přáteli ze Semil i Železného Brodu, vedl s nimi politické diskuse, povedlo se mu v Libštátě uspořádat Masarykovu přednášku. Přispíval do Času i Pokrokového Podkrkonoší, které vydávali jeho přátelé v Semilech. Objevil zde kouzlo turistiky a vedl k ní i svoje syny, se kterými se vydával na vlastivědné výlety nejen po okolí, ale i po odlehlých koutech českých zemí.¹⁵ Příjemnou službu ukončil až incident roku 1904. Vochoč zažádal na ředitelství o přesazení do Chrudimi, kde fungovala česká střední škola, kam by mohl poslat svoje dospívající syny. Během jedné revize šéf dopravního inspektorátu z Liberce Lustig vyzval Vochoče a jeho podřízené ke vstupu do spolku německých železničních úředníků. Přednosta Vochoč se z nepříjemné nabídky vykrotil, ale zanedlouho našla kontrola správného označování a tarifování zboží na libštátské stanici nesrovnalosti, důsledkem čehož byla Vochočova žádost o přeřazení do Chrudimi zamítnuta. Přednosta se však nedal, poukázal na nestandardnost trestu za tak mírné provinění i zaujatost kontrolora (toho nedávno Vochočův horkokrevný bratr František sloužící jako přednosta na stanici v Dlouhých Mostech fyzicky vyhodil z kanceláře, když ho kontrolor káral, že hovoří česky na německém území) a ředitelství mu proto nabídlo přednostování v Kyšperku pod Orlickými horami, což Vochoč, přestože v novém působišti také nebyla střední škola, přijal. Zanedlouho rodina putovala do Prahy, kde Vochoč získal uvolněné místo dopravního kontrolora u inspektorátu (zde nastoupil Vladimír na gymnázium v Truhlářské ulici) a do třetice se rodina během jednoho roku stěhovala do Jičína, kde Vochoč nastoupil jako přednosta začátkem srpna 1906.¹⁶

¹⁴ ANM Praha, Pozůstalost O. Vochoče (Hn 69), Vzpomínky starého železničáře, rkp.

¹⁵ Viz vyprávění o společném výletu na Slovácko v r. 1911, ANM Praha, Pozůstalost O. Vochoče (Hn 69), Cestopis táty a tří synů.

¹⁶ ANM Praha, Pozůstalost O. Vochoče (Hn 69), Boje obou generací, rkp.

1.3. Politické aktivity Otakara Vochoče v Jičíně

V Jičíně, téměř výhradně národnostně českém městě se zhruba 10 000 obyvateli, fungovalo nejen c.k. vyšší gymnázium pro Vochočovy syny, ale i rušný politický život, jehož počátky jsou spjaty se založením místní mladočeské organizace v roce 1890. Přednosta se přidal k malé skupině místních realistů a brzy s profesorem Jakubem Všeťčkou,¹⁷ JUDr. Jaroslavem Lohařem a dalšími čtyřmi realisty založil místní politickou organizaci České strany pokrokové. Otakar Vochoč byl díky svému nezdolnému národnímu nadšení nepochybně hnacím motorem místní pokrokové organizace. V očích svých stranických kolegů to byl „*vlastenec trochu romantického zabarvení, ale nejčistšího zrna. Slyší Smetanův cyklus Má vlast a ještě po několika dnech se přiznává, že ho připravil o klid duše, nemůže se vybavit z objetí té hudby.*“¹⁸ Skupina jičínských realistů pomohla založit dívčí lyceum a roku začala 1909 vydávat týdeník Pokrokové listy, do kterých Vochoč napsal na stovky článků. Přispíval nadále do Herbenova Času. Jeho články většinou kritizovaly mladočeskou provládní politiku a zestátnění drah jako prostředek k centralizaci a germanizaci českých železnic. Jako svého hlavního protivníka vnímal mladočeského vládního poslance za Jičínsko Maštálka¹⁹. Severozápadní dráha byla roku 1910 zestátněna, čímž se přednosta ke své velké nelibosti stal státním úředníkem, který musel na císařovy svátky oblékat slavnostní uniformu, chodit na mše a na hejtmanství tlumočit projevy oddanosti. Roku 1911 na Masarykovu výzvu se zdráháním přijal kandidaturu na poslance Říšské rady proti Maštálkovi. Přestože dobře věděl, že nemá šanci na zvolení, přistoupil ke kampani odpovědně a požádal na c.k. ředitelství ve Vídni o třítydenní dovolenou, aby mohl pořádat volební schůze. Přesně den po volbách mu přišlo vyrozumění z Vídně, že se mu dovolená za účelem uplatnění volební kandidatury na vrub jeho každoroční dovolené uděluje. Přednostovi však bylo nakonec docela jedno, zda dovolenou má či nemá, zvyklý na noční služby na dráze jezdil na schůze večer po práci a ráno se opět vracel na stanici. Horší bylo, když mu jeho známý, inspektor drah v Praze Čapek nabídl, že se zasadí o to, aby získal uvolněné místo přednosta na pražském Severozápadním nádraží (pozdější nádraží Těšnov), pokud se vzdá své kandidatury. Vochoč odmítl, a tím si

¹⁷ Jakub Všeťčka (1850-1931) Středoškolský učitel a filozof, který učil na Lepařově gymnáziu v letech 1895-1916. Byl blízkým přítelem T.G. Masaryka, v lednu 1905 organizoval jeho přednášku v Jičíně, která vyvolala značný rozruch. Jako propagátor rovnocennosti žen a mužů se stal prvním ředitelem dívčího lycea. Na gymnáziu pořádal literární dýchánky a založil Sdružení abstinentských proti alkoholu a nikotinu, propagoval turistiku na Jičínsku. Eva Bílková: Pod Valdickou branou. Fakta o nejvýznamnějších jičínských osobnostech, spolcích, stavbách, institucích, událostech., Jičín 2004, str. 18.

¹⁸ Přednosta Vochoč padesátník, Čas 19.8.1913, ANM Praha, Pozůstalost O. Vochoče (Hn 69).

¹⁹ Maštálka, Jindřich Gustav, 1866 – 1926, český podnikatel, novinář a politik; představitel mladočeské strany, 1897 – 1818 poslanec říšské rady; za 1. světové války jeden z reprezentantů prorakouského aktivismu.

uzavřel možnost přeložení do Prahy, po kterém toužil s vyhlídkou vysokoškolských studií svých synů. Kromě nadměrné byrokratizace, germanizace, centralizace a neschopnosti státu při řízení velkých podniků bylo i toto zpolitizované obsazování přednostenských postů na důležitých stanicích hlavní Vochočovou výtkou proti zestátnění železnice.

Přednostova politická angažovanost v Jičíně se promítla i na smýšlení a vystupování jeho dospívajících synů, kteří v Jičíně studovali. Dobře je ilustruje následující příhoda. Zadáni maturitního úkolu z češtiny pro přednostova prostředního syna Václava znělo „Buď, čím se býti zdáš“ a ten ho zpracoval následovně:

„Bylo by krásně na světě, kdyby tato věta byla pravda, ale není. Ohlédneme-li se kolem sebe, vidíme jen patolízalství, pochlebnictví, faleš atd. Statečnost osobní je krásná věc, ale vymizela ze světa, každý skrývá své já atd. A jako je to s jednotlivci, je i s obcemi, okresy, celými zeměmi, ba i se státem. Také Rakousko říká, že jest moderním pokrokovým státem, ale je zpátečnickým a plete se do věcí, do kterých mu nic není.“²⁰

Tím narážel na intervenci Rakouska-Uherska proti Srbsku po anexi Bosny. Nejstarší syn Vladimír ukončil zdejší gymnázium maturitou s vyznamenáním v červenci 1913 a nastoupil na Právnickou fakultu v Praze.

Jičín byl přednostovým posledním působištěm, zde ho také po jednatřiceti letech „služby okřídlenému kolu“, z níž devatenáct let zastával úřad přednosty, zastihlo propuknutí první světové války. Ještě předtím však došlo k příhodě, která přispěla k přednostově internaci během války. 8. ledna 1914 se v Jičíně konala schůze, na které měl řečnit Karel Kramář. Vochoč vnímal Kramářovu politiku značně negativně jako „krátkozraké, nedomyšlené, černožluté patolízalství bez vyšších cílů“.²¹ Tou dobou byla již členská základna jičínských Mladočechů rozštěpena, přičemž jedna část, místními realisty zvaná „slušnější“, se spojila v opozici s realisty, národními socialisty a stranou státoprávní. Kramářova schůze byla zahájením předvolebního boje o jičínskou radnici, který se měl rozhodnout na podzim toho roku, a Kramář měl na schůzi podpořit provládní Maštálkovo křídlo. Schůze probíhala v bouřlivé atmosféře, její předseda svými poznámkami dráždil opozici, jejíž zástupci hlučeli tak, že Kramář nemohl promluvit. V tu chvíli se přednosta rozhodl zakročit, vystoupil na pódium a vyzval shromážděné ke klidu s tím, že po Kramářově projevu dostane opozice slovo. Opozice se ale neuklidnila, a naopak po další předsedově poznámce schůzi rozbila.

²⁰ Otakar Vochoč: c.d., str. 60.

²¹ Tamtéž, str. 11.

Maštálkovo vedení jičínských mladočechů a okresní komisař Kamenický to přičetli Vochočovi a realistické skupině. Ta se snažila c.k. hejtmanství v čele s hejtmanem Matějkou ve svých projevech a článcích v Pokrokových listech pokud možno nedráždit, přednosta však cítil, že hejtmanovi leží v žaludku - mimo jiné snad i proto, že z 50 zaměstnanců jičínského nádraží nebyl ani jeden Mladočech, tzn. vládní. Železničáři se hlásili především k sociální demokracii a národním socialistům, se svým přednostou rádi a často probírali politické názory a výsledkem jedné z těchto debat bylo uspořádání krejcarové sbírky na české školy ve Vídni.²²

1.4. Internace Otakara Vochoče za války

Jičínského přednostu zastihlo vyhlášení války, když se vracel 25. července z procházky se ženou. Věřil však, že internacionála sociální demokracie a převaha Anglie, Ruska a Francie záhy ukončí právě propuknuvší konflikt, a tato víra ho posilovala v obavách o syny, kteří měli být odvedeni. Na nádraží nastal přísný režim, nepřetržitá služba ve dne v noci, žádné dovolené a navíc byla k nádraží přidělena vojenská stráž. Spíše než na noviny spoléhal se přednosta na zprávy, které přiváželi jičínští průvodčí cestující s vracejícími se raněnými z ruské fronty. A počáteční zprávy podporovaly Vochočův optimismus, který přednosta zaznamenal i u jičínského obyvatelstva, hovořícím o brzkém konci války a snícím o široké autonomii českých zemí. Jičínští realisté se v tomto ovzduší rozhodli vydávat dosavadní týdeník Pokrokové listy denně, ale při přípravě prvního čísla přišel zákaz, čímž definitivně skončilo vydávání tohoto listu. Do toho se začaly trousit zvěsti, že prý okresní hejtmanství hodlá zatknout předáky opozičních politických stran. Jako prvního dal hejtman Matějka zatknout účetního Šmejce, který do Jičína přivezl z Moskvy zprávu o vytvoření českého dobrovolnického sboru v Rusku, následoval inženýr Kubín, cvičitel sokolské župy Klecar a úředník advokátní kanceláře Miloslav Černý. Přednosta se brzy doslechl, že jako další má následovat on a jeho syn Václav. Syna sice poslal pryč z Jičína do Prahy, ale ve své zatčení nevěřil:

„Má důvěra v rakouskou spravedlnost sice byla již téměř od dětských let rovna nule; já v mládí nejen poznal, ale také procítil českou historii a mně jména Budovce, Komenského, Křištofa Haranta, pána na nedaleké Pecce, nebyla jen prázdným zvukem. Za každým z nich

²² Tamtéž, str. 17.

*jsem viděl vždycky Habsburka v postavě kata. A proto můj celý život byl cílevědomým rozséváním nenávisti proti našim staletým nesmiřitelným vrahům: Římu a Habsburkům, ale přece jsem neučinil nikdy nic, co by vybočovalo z mezí zákonů.*²³

Za svého poválečného působení u revolučního Národního shromáždění měl Vochoč možnost přístupu k dokumentům, které se týkaly jeho zatčení. Po válce totiž na schůzi internovaných navrhl, aby byl bývalý jičínský okresní komisař Jan Kamenický zbaven členství v zemské školní radě, protože ho za svého působení v Jičíně udal. Kamenický Vochoče žaloval pro urážku na cti a soud požádal Národní shromáždění o Vochočovo zbavení imunity. Během jednání imunitního výboru, který zkoumal okolnosti přednostova zatčení, předestřel jednatel dokumenty, podle kterých lze dobře rekonstruovat, kdo měl na přednostově zatčení zájem a jak k němu došlo.²⁴ Podle těchto dokumentů přišel na počátku října 1914 na místodržitelství anonym tohoto znění:

„Jest Vaší Jasnosti známo, že přednosta stanice v Jičíně se svými syny v okolních provozuje protirakouskou politiku a má již mnoho přívrženců? ...Kde jsou politické úřady? Kde jest okresní hejtmán? Tudíž rychle zasáhnouti dříve, než bude pozdě jako v Haliči. Dobrý Rakušan.“

Místodržitelství požádalo okresního hejtmana Matějku o prošetření a ten obratem hlásil do Prahy:

"Zdejší přednosta stanice O. Vochoč, jenž spolu s advokátem drem Jaroslavem Lohařem a gymnasiálním profesorem Jakubem Všetečkou utvořil zdejší pokrokovou organizaci, jest politický fanatic; dosud mluvil skoro na každé politické schůzi v Jičíně a okolí, při čemž pronášel vládě nepřátelské řeči a má toho času lví podíl na pohnutlivých a rozeštvaných poměrech zdejších. Vochoč kandidoval při posledních říšských volbách proti poslanci Jindřichu Maštálkovi, dal podnět celé řadě voličských schůzí, na nichž měl ostře protivládní řeči. Podle toho možno říci, že Vochoč nemůže býti považován za přítele tohoto státu. V tomto směru vychovával Vochoč svoje tři syny, z nichž nejstarší Vladimír je posluchačem práv, mladší Václav technik a nejmladší Otakar gymnasista VII. třídy. První dva vstoupili ve šlépěje

²³ Tamtéž, str. 31.

²⁴ Záznam jednání imunitního výboru je k dispozici na <http://psp.cz/cgi-bin/eng/eknih/1918ns/ps/stenprot/042schuz/s042005.htm>.

svého otce, navštěvují otcem uspořádané schůze, na nichž nezřídka vůči protivníkově straně způsobují výtržnosti.

Jak jsem se místa zcela věrohodného dověděl, konali tito dva synové staničního přednosty Vochoče s několika stoupenci zdejší státoprávné pokrokové a národně sociální strany v Jičíně a okolí, v Železnici, Vitiněvsi, Jičíněvsi a Dolním Bousově tajná shromáždění. Oč na těchto schůzích se jednalo, nemohlo býti dosud zjištěno, ač tajně, přece však pronikavé pátrání bylo zavedeno. Účastníci domnívali se, že jsou z hejtmanství tajně pozorováni, a chovali se proto s velikou opatrností, a tak nebylo možno přímého důkazu proti nim získati. Že by měli velký počet stoupenců, nemožno potvrditi. V tomto směru bude pátráno.

Po tom, co dosud uvedeno, nemohu za účelem, aby bylo zabráněno zajisté státu nepřátelským tajným rejdům staničního přednosty Vochoče a jeho dvou nejstarších synů, než tento odůvodněný návrh místodržitelskému presidiu předložiti. Presidium ráčíž c. k. ředitelství severozápadní dráhy ve Vídni navrhnouti a zaříditi, aby Vochoč byl přeložen na jinou stanici, hodně od Jičína vzdálenou. Nestane-li se tak, Vochoč a jeho synové neustanou ve svých tajných a státu nepřátelských rejdech, které provozují s největší opatrností. Já pak podle dalších výsledků pátrání bych byl nucen, tyto tři politicky povážlivé osoby vzíti do zajišťovací vazby. Místodržitelský rada Matějka.“

30. října 1914 se na jičínské stanici skutečně objevili dva četníci s rozkazem od místodržitelského rady k přednostově zatčení. Vochoč byl zatčen a uvězněn v jičínské trestnici bez sdělení příčiny svého zatčení a tušil, že bude držen ve vazbě až do konce války.

Naštěstí nebyl ze služeb železnice propuštěn, ale na přimluvu poslance agrární strany Bradáče předčasně penzionován, takže měla rodina zajištěný příjem. Podporu mu poskytli i jičínská občana v čele se starostou Vojtěchem Jírů a obchodními a živnostenskými společenstvy, které podali na okresní hejtmanství, místodržitelství a ředitelství severozápadní dráhy petici za navrácení přednosty do služby. Také jeho švagr, rada zemského soudu v Praze Antonín Kalfus zaslal stížnost na místodržitelství, Masaryk napsal 14. listopadu 1914 ředitelství severozápadní dráhy list s prosbou o angažování v přednostově případě. Vše však bylo bezvýsledné, Vochoč propuštěn nebyl, naopak byl 1. března 1915 převezen s ostatními politickými vězni jičínské trestnice do internace na zámku Göllersdorfu v Rakousku, kde pobýval mimo jiné Bohuslav Vrbenský. Odsud odeslal Vochoč do Jičína tento list:

„Okresnímu hejtmánství v Jičíně! Oznamuji, že na oslavu 500leté památky Mistra Jana Husi vystupuji z církve katolické; do církve jiné nevstoupím. Mistr Jan Hus byl právě tak nespravedlivě upálen, jako já jsem vězněn.

V Göllersdorfu, dne 6. července 1915.

Otakar Vochoč.“²⁵

Přednostův vztah ke katolické církvi ovlivnila již dříve četba Tolstého, ale nadále (i přes svoje proklamované sympatie k českobratrství a husitství) zůstával až do této chvíle jejím formálním členem. Přinejmenším od roku 1911 byl stoupencem Volné myšlenky, s jejímiž myšlenkami se mohl seznámit v Jičíně na přednášce Theodora Bartoška, ředitele její české sekce a přednostova pozdějšího druhu v internaci.²⁶ S principy Volné myšlenky seznamoval i své syny.²⁷

Protože při této příležitosti také se svými spoluvězni uspořádal vzpomínkovou slavnost Mistra Jana Husa, stěhoval se záhy do další internace v Rakousku, Mittergrabernu. Počátkem června 1916 se stěhoval do dalšího rakouského internačního tábora Raschala vzdáleného zhruba 50 km od Vídně. 25. listopadu téhož roku byl bývalý přednosta propuštěn z tábora do domácího vězení v přílehlé vsi, kam za ním přijela jeho žena. Propuštěn na svobodu byl po nástupu císaře Karla na trůn 26. dubna 1917 a vrátil se do Jičína. Po vyhlášení samostatného československého státu se stal jako dlouhodobý stoupenec Masarykových realistů na Jičínsku a muž s gloriolou vězně rakouské monarchie poslancem revolučního Národního shromáždění československého. V této funkci se zabýval především objasnění okolností svého zatčení a problematice železniční dopravy.²⁸

Oba přednostovi mladší synové byli roku 1915 odvedeni. Václav přeběhl na tyrolské frontě na italskou stranu na podzim 1915 a předal Italům pozice rakouského vojska. Na jaře 1916, se pokusil vstoupit do italského vojska, ale ani po Masarykově intervenci²⁹ z Londýna nebyl přijat a naopak strávil déle než rok v zajetí ve Veroně kde později sloužil jako rusko-francouzský tlumočník. Po propuštění pomáhal zakládat české legie a absolvoval v Modeně

²⁵ Otakar Vochoč: c.d., str. 135.

²⁶ Eva Bílková: Pod Valdickou branou. Fakta o nejvýznačnějších jičínských osobnostech, spolcích, stavbách, institucích, událostech., Jičín 2004, str. 18

²⁷ ANM Praha, Pozůstalost Otakara Vochoče (Hn 69), Cestopis táty a tří synů.

²⁸ Tamtéž, Když jsem byl členem NS, rkp.

²⁹ „Hlásí se mladý Vochoč Václav. Je v Itálii, utekl. Žádal mne italský jeden příznivec jeho, abych mu dal vysvědčení. Poslal jsem a navrhl, aby ho pustili do Paříže. Tam by Vám nejlépe prospěl.“ Dopis TGM E. Benešovi 18. června 1916 AÚTGM Praha, f. EB IV/2 sl. 51 in: D. Hájková, I. Šedivý: Korespondence T.G.Masaryk – Edvard Beneš 1914 – 1918, Praha 2004, s. 131.

důstojnickou školu.³⁰ Nejmladší Otakar si po bratrově zkušenosti nejdříve vysloužil jako velitel oddílu Rusínů a Rumunů povýšení na důstojníka a o šest dnů později, 23. srpna 1917 přešel na italskou stranu fronty a vstoupil do legií.³¹

Nejstarší Vladimír během války studoval Právnickou fakultu v Praze, kam nastoupil roku 1913. Z této fakulty narukovaly dvě třetiny studentů, ale Vladimír se vojně vyhnul cílevědomou hladovkou, kterou podstoupil celkem třikrát.

*„Nesnědl na př. vyjma trochy čisté vody od 27. prosince do 17. ledna žádnou potravu, v noci nespál a ač byl jindy nekuřák, za hladovky se ničil nikotinem a nakonec i octem. Když přišel k odvodu, propouštěl ho lékař, sotva že se na jeho zhubenělé, zelenavé tělo podíval. Tohoto sebeničení byla matka třikrát svědkem. Ale svůj slib, že Rakousku sloužit nebude a že ho na vojnu nikdo nedostane, splnil syn do poslední písmeny.“*³²

Na Právnické fakultě studoval Vladimír u profesorů Heyrovského (římské právo), Stiebera (německé právo) a Hobzy (mezinárodní právo). Právě posledně jmenovaný profesor, který v rakouské monarchii zakládal obor mezinárodního práva, měl mít na Vladimírovu poválečnou kariéru zásadní vliv. Získal od ředitelství dráhy stipendium 200 korun za vynikající výsledky, které mu však bylo odejmuto po vypuknutí války a otcově internaci.³³ V klubu Slavie a na univerzitě se poznal také s Edvardem Benešem, který zde v té době působil jako docent.³⁴ Během studia (zřejmě po otcově vzoru) vystoupil Vladimír z katolické církve a přihlásil se k evangelickému vyznání.³⁵ Vladimír byl promován doktorem práv na Právnické fakultě Univerzity Karlovy 29. července 1918.³⁶ V letech 1915-16 navštěvoval také přednášky na univerzitách v Berlíně, Vídni, Lipsku a Halle. Právě během svého pobytu ve Vídni nastoupil díky známému svého otce Josefovi Karáskovi jako výpomocný účetní v lihové ústředně ve Vídni, což mu jednak zaručovalo ochranu před eventuálním povoláním k vojsku a jednak mohl využívat svého vídeňského pobytu k návštěvám otce internovaného v táboře Raschala. Vladimír vynášel při svých návštěvách Raschaly dopisy internovaných (často až 70 dopisů najednou) a podával je na poště ve Vídni. Dopisy psané jinak než německy nebo s adresou v Čechách by byly na poště v blízkém Oberholabrunnu zadrženy a

³⁰Otakar Vochoč: c.d., str. 215.

³¹Tamtéž, str. 291.

³²Tamtéž, str. 324.

³³Tamtéž, Praha 1923, str. 80.

³⁴Dopis Václava Vochoče EB z 14.7. 1916, AÚTGM Praha, f. EB IV, k. 29, sl. 3200.

³⁵Záznamy V. Vochoče v AUK Praha, katalogy PrF, Právníci řádní Š-Ž, zimní běh 1913-14 a Právníci řádní N-Ž, zimní běh 1916-17.

³⁶AUK Praha, f. PrF, inv. č. 187, str. 187.

odevzdávány veliteli internačního tábora. Vladimír se také zasadil u velitele internačních táborů o otcovo propuštění z tábora do konfinace. Vladimír kromě dopisů odvezl do Vídně i opis memoranda, které na podzim roku 1916 sepsal Theodor Bartošek, internovaný předseda české sekce Volné myšlenky, o poměrech v rakouských internačních táborech a podepsalo ho 251 internovaných. Memorandum se skládalo ze dvou částí: právně teoretické a druhé, která v 26 bodech dokládala konkrétními příklady část prvou. Vladimír předal memorandum americkému velvyslanci, a to pak bylo otištěno v amerických i evropských novinách.³⁷ Po získání doktorátu 24. července 1918 nastoupil Vochoč jako koncipient do advokátní kanceláře, ale vydržel zde pouze do října.³⁸ Po vyhlášení nezávislosti a vzniku Československa odjel do Berlína, kde poslouchal přednášky německých profesorů práva a zastihly ho revoluční události 10. listopadu. Doma pak vyprávěl, že se mu podařilo využít zmatku a střelby v berlínských ulicích a vniknout do opuštěné budovy Reichstagu, odkud si odnesl na památku jednací ležstra.³⁹

³⁷Otakar Vochoč: c.d., str. 281. Opis memoranda je v pozůstalosti Otakara Vochoče v ANM Praha.

³⁸AMZV Praha, f. Oso 45-92, Vladimír Vochoč, sl. kvalifikační spis.

³⁹ANM Praha, Pozůstalost Otakara Vochoče (Hn 69), Když jsem byl členem NS, rkp., str. 27.

2. Působení Vladimíra Vochoče na MZV

Československá diplomacie patřila mezi ty součásti státního aparátu, které musely být při zrodu republiky budovány prakticky od základů. Když generální sekretář Československé národní rady v Paříži Edvard Beneš notifikoval francouzské vládě a vyslancům států Dohody vytvoření zatímní československé vlády v čele s T. G. Masarykem, v níž sám obsadil křeslo ministra zahraničí a vnitra, oznámil jim současně jmenování prvních československých diplomatických zástupců (v Paříži, Londýně, Římě, Washingtonu a Omsku). To umožnilo československé politické reprezentaci vstoupit do přímých kontaktů s vítěznými velmocemi ještě před zahájením mírové konference.⁴⁰

Skutečná organizace a personální výstavba zahraničního úřadu byla zahájena počátkem roku 1919. Zatímco ideovou koncepci rodící se československé diplomacii vtiskl T. G. Masaryk, na úřední výstavbě se podílela skupina českých úředníků někdejší rakousko-uherské konzulární služby (Ferdinand Veverka, Vladimír Radimský, Bedřich Štěpánek), kteří spolu s několika právníky zemské správy a žurnalisty vytvořili první kádr rodícího se ministerstva zahraničních věcí, později posilovaný o vybrané účastníky zahraničního odboje (Lev Borský, Štefan Osuský, Ludvík Strimpl). S důležitými funkcemi se muselo pamatovat vzhledem k jejich zásluhám i na legionáře, včetně těch, kteří působili v orgánech Odbočky ČSNR v Rusku. Z nich se mezi zástupce ČSR v zahraničí zařadili mimo jiné Zdeněk Němeček, Zdeněk Fierlinger, Vladimír Hurban, bratři Girsové nebo Prokop Maxa.⁴¹ Struktura ministerstva byla jakousi syntézou francouzského vzoru se zkušenostmi z vídeňského ministerstva zahraničí. Počáteční organizační struktura pražského ministerstva zahraničních věcí byla dotvořena po návratu ministra zahraničí Edvarda Beneše z mírové konference v Paříži a definitivně schválena statutem z 12. 5. 1921. Hlavními součástmi ministerstva se stalo pět sekcí (politická, právní, administrativní, národohospodářská a zpravodajská), kabinet ministra a prezidium. Dalšími pomocnými orgány bylo šifrové oddělení, archiv a knihovna. V roce 1927 vyšel Edvard Beneš vstříc tlaku občanských stran na širší zastoupení v diplomacii a nahradil Václava Girsu v čele politické sekce historikem Kamilem Kroftou. Ten se po Benešově odchodu z ministerstva a dvouměsíčním intermezzu, kdy úřad řídil Milan Hodža, ujal v roce 1936 funkce ministra a působil v ní až do Mnichova.⁴²

⁴⁰ Jindřich Dejmek: Československo, jeho sousedé a velmoci ve XX. století (1918 až 1992) : vybrané kapitoly z dějin československé zahraniční politiky, Praha 2002, str. 333.

⁴¹ J. Jaroš: Budovy zastupitelských úřadů ČSR v meziválečném období; strategie jejich výběru a získávání, Praha 2006, str. 23.

⁴² Jindřich Dejmek: Československo, jeho sousedé a velmoci ve XX. století (1918 až 1992) : vybrané kapitoly z dějin československé zahraniční politiky, Praha 2002, str. 335.

Od vzniku ministerstva se stále rozrůstalo diplomatické zastoupení Československa v zahraničí. Počátkem roku 1938 fungovalo na všech pěti kontinentech 35 československých vyslanectví a 48 efektivních konzulátů a generálních konzulátů. Ve vedení zhruba desítky nejdůležitějších vyslanectví, případně klíčových postů na samotném ministerstvu, se v pravidelných intervalech pěti až sedmi let střídala skupina zkušených diplomatů, jejichž jména jsou spojena se zakladatelským obdobím československé diplomacie. Vzhledem k nedostatku vhodných kandidátů na jmenování do vyslanecké funkce bylo zamíni nuceno využívat stále tytéž jedince. Mezi ně patřili například Zdeněk Fierlinger, Robert Flieder, Ferdinand Veverka či Vlastimil Kybal, kteří během dvacetileté kariéry v československé diplomacii změnili zastupitelské posty i více než pětkrát, přičemž někdy nevydrželi v rezidenčním městě ani dva roky. Opakem bylo vyslanectví v Paříži, kde působil trvale od roku 1921 Štefan Osuský, a zastupitelský úřad v Londýně vedený od roku 1925 Janem Masarykem.⁴³

V březnu roku 1919 byl čerstvě dostudovaný právník Vochoč povolán ministrem zahraničí Edvardem Benešem do Paříže, kde probíhala mírová konference a byl zde přidělen jako atašé k československému vyslanectví. Vochoč pracoval na Rue de Bonaparte 36, kde sídlila československá legace spolu s československým vojenským velitelstvím. Vyřizovaly se zde pasové, vojenské a finanční záležitosti, vypravovala se odtud pošta. Vochoč měl především za úkol vyřizovat každodenní agendu vyslanectví a československým delegátům na konferenci pomáhal s překlady.⁴⁴ Na probíhající mírové konferenci se mohl setkat se svými bývalými univerzitními profesory z Právnické fakulty Karlem Kadlecem, Janem Kaprasem, Janem Krčmářem a Jaroslavem Kallabem, kteří na konferenci působili jako odborní poradci.⁴⁵

V listopadu Vochoč z Paříže odešel pracovat jako tajemník na vyslanectví do Bruselu, kde byl jmenován vyslancem Vochočův známý z Paříže Karel Mečír. Ten předtím na pařížské konferenci zastupoval agrární list Venkov, ale především zde působil jako Švehlův důvěrník, který měl za úkol sledovat Karla Kramáře a vše hlásit šéfovi agrárníků do Prahy. Právě za tyto služby mu Švehla vymohl odměnu - vyslanecký post v Bruselu.⁴⁶ Služba pod bohémským Mečířem byla pro Vochoče zřejmě zkouškou trpělivosti, neboť na vztah vyslanca a jeho tajemníka vzpomíná Jan Krčmář, právní poradce na pařížské konferenci takto:

⁴³ J. Jaroš: Budovy zastupitelských úřadů ČSR v meziválečném období; strategie jejich výběru a získávání, Praha 2006, str. 27.

⁴⁴ Hanuš Jelínek: Jsme svobodni! Díl III. Mírová konference, Praha 1919, str. 14.

⁴⁵ Vácha, Zdeněk: Sbor odborných poradců československé delegace na mírové konferenci v Paříži roku 1919 [rukopis] : formování sboru, způsob práce odborných poradců a jejich zapojení do činnosti delegace, osudy členů sboru po návratu z Paříže, Praha 2004, str. 38.

⁴⁶ Tamtéž, str. 105-106.

„Za mé přítomnosti věnoval se (Mečtř, pozn. A. H.) již jen dvěma úkolům. Přípravě pro svůj vyslanecký úřad bruselský a cepování svého zvoleného vyslaneckého tajemníka Dr. Vladimira Vochoče, jenž té doby působil na Československé legaci v Paříži. ...Říkávali jsme Mečtři a Vochočovi Král Saul a David, ježto Vochoč musil být kdykoliv k dispozici, aby obveseloval svého pána. Mečtř, když měl někde rendez-vous s Vochočem, vyptával se po něm vždycky slovy, zdali se po něm nesháněl un jeune homme qui a l'air d'un étudiant boche (nějaký mladík, který vypadá jako němčourský student) a měl velkou radost, když odpověď zněla Parfaitement, monsieur, il vous a cherché, il viendra toute á l'heure (Bezvadně, hledal vás, vrátí se hned) atp.⁴⁷

Karel Mečtř při působení ve funkci vyslance v Bruselu způsobil ne jeden skandál, ale stále na svém vyslaneckém postu zůstal. Odvolán byl až po milostné afěře s ženou vůdce II. internacionály a zároveň belgického ministra Emila Vanderveldeho. Následně byl roku 1922 přeložen do Athén, ale ani tam dlouho nepobyl.⁴⁸ Vladimír Vochoč to v Bruselu vydržel do prosince 1920, kdy zažádal o návrat do Prahy ze zdravotních důvodů. O rok později nastoupil do služby v právní sekci na ministerstvu zahraničních věcí. Právní sekce obstarávala veškerou judiciální agendu spjatou se zahraničními vztahy. Zakladatelem a šéfem právní sekce v letech 1920-21 byl Vochočův bývalý profesor Antonín Hobza,⁴⁹ bývalý úředník zemského sněmu a první odborník na mezinárodní právo u nás. Po něm převzal sekci Pavel Wellner. V polovině dvacátých let byla právní sekce zrušena a její agendu převzala dvě oddělení sekce politické: oddělení II/3 se zabývalo otázkami všeobecně právními, II/5 záležitostmi mezinárodně právními.⁵⁰ Právě do oddělení II/5 politické sekce byl Vochoč přeřazen.

Vladimír Vochoč se věnoval mezinárodnímu právu na ministerstvu zahraničních věcí od roku 1922. Hned následujícího roku prokázal svoji platnost jako člen československé delegace v Haagu a Paříži ve sporu s Polskem o Javorinu. Spolu s Janem Krčmářem a Arnoštem Heidrichem připravil memorandum obhajující československé stanovisko v Haagu a později

⁴⁷ LA PNP Praha, f. Krčmář Jan, Paměti, 2. část, str. 33-34.

⁴⁸ J. Jaroš: Budovy zastupitelských úřadů ČSR v meziválečném období; strategie jejich výběru a získávání, Praha 2006, str. 27.

⁴⁹ Antonín Hobza (1876 – 1954)

Antonín Hobza na pražské Právnické fakultě habilitoval v roce 1907 v oboru církevního práva, řádnou profesuru získal v roce 1917 pro obor mezinárodního práva. Po válce pomáhal na MZV zakládat právní sekci, kterou v letech 1920 až 1921 vedl. Člen Stálého rozhodčího soudu v Haagu, od roku 1922 člen Institutu mezinárodního práva v Paříži. Podporoval odluku církve od státu a uznání Sovětského svazu. V květnu 1945 vstoupil do KSČ, od roku 1952 člen ČSAV, kde působil jako vedoucí Kabinetu pro mezinárodní právo.

⁵⁰ Jindřich Dejmek: Československo, jeho sousedé a velmoci ve XX. století (1918 až 1992) : vybrané kapitoly z dějin československé zahraniční politiky, Praha 2002, str. 338.

si v Paříži vysloužil obdiv svých kolegů, když od sekretářky ředitele politické sekce Rady svazu národů vylákal návrh jeho rezoluce.⁵¹ O rok později se zúčastnil obdobné arbitráže o Šomošovou. Zároveň působil v delimitační komisi s Maďarskem a Polskem. V letech 1926–29 byl tajemníkem svého bývalého profesora Antonína Hobzy, zástupce československé republiky při smíšených rozhodčích soudech československo–maďarském a československo–německém. V těchto případech napadali maďarští, respektive němečtí statkáři československou pozemkovou reformu argumentem, že odporuje poválečným mírovým smlouvám. Československo jim nabízelo pouze standardní vyrovnání. S Hobzou se Vochoč během tohoto působení úzce spřátelil, navštěvoval profesora a jeho ženu v jejich letním bytě v Rokytnici nad Rokytinou.⁵²

V roce 1930 odevzdal Vochoč svoji habilitační práci nazvanou *Klauzule opční do mírové konference pařížské* zabývající se problémem státní příslušnosti při změně státního území. Jeho habilitaci však odložila o dva a půl roku nepříjemná aféra. V květnu 1927 vyzvedl Vochoč na ministerstvu cestovní zálohy pro cestu do Paříže v celkové výši 28 000 korun, z čehož 10 000 korun bylo určeno jako cestovní záloha pro profesora práv Václava Horu. Po třech a půl letech, krátce před zasedáním Vochočovy habilitační komise obdržel děkan dopis profesora Hory uvádějící, že oněch 10 000 korun, které Vochoč vyinkasoval, nebylo Horovi nikdy předáno. Habilitační řízení bylo proto odloženo a děkan požádal MZV o prošetření celé záležitosti. Ministerstvo vedlo s Vochočem disciplinární řízení, které oddalovalo jeho vytouženou habilitaci. Řízení bylo zastaveno po tři čtvrtě roce s tím, že se z Vochočovy stranu nejednalo o zpronevěru, ale o nepořádnost, a Vochoč, který mezitím ony peníze radši zaplatil ze svého, aby celou aféru co nejdříve ukončil, byl potrestán výstrahou. K jeho habilitaci nakonec došlo až v červnu 1933 a Vochoč od tohoto roku přednášel mezinárodní právo na Právnické fakultě v Praze.⁵³ Je možné, že na celé aféře měla určitý podíl i problematika povaha Vochočova přítele, kolegy a zároveň vedoucího jeho práce Antonína Hobzy. Faktem zůstává, že poté, co se Hobza ve zlém rozešel s Edvardem Benešem v otázce postupu obhajoby československé pozemkové reformy v rámci mezinárodního práva v roce 1929, upozornil na sebe svým britkým vystupováním i na půdě Právnické fakulty.⁵⁴ Právě profesor Hora, který svým dobře načasovaným upozorněním na finanční nesrovnalosti zbrzdil Vochočovu habilitaci, se během Hobzova angažmá u mezinárodního smírčího soudu v Haagu

⁵¹ LA PNP Praha, Krčmář Jan, Paměti, 2. část, Kapitola III, str. 31–40.

⁵² Dopis VV A. Hobzovi z 7.8. 1945, Archiv AVČR Praha f. 303, invent. č.: 196.

⁵³ AUK Praha, f. PrF, inv. č. 187, str. 103 - 184

⁵⁴ Jan Havránek, Zdeněk Pousta (red.): Dějiny Univerzity Karlovy IV., Praha 1998, str. 91.

stal příčinou konečného Hobzova odstoupení – svěhlavý a hádavý Hobza s ním nedokázal vyjít.⁵⁵

Kvalifikační formuláře MZV hodnotící zaměstnance v různých ohledech jejich práce klasifikují Vochočovo působení na ministerstvu velice dobře. Nadřizení oceňovali především jeho rozhled v oboru mezinárodního práva, vynikající francouzštinu, iniciativu i tížádst, bezvadné a uhlazené společenské chování. Občasné výtky lze nalézt pouze v kolonce svědomitost: Vochočovi bylo vytýkáno, že se občas příliš věnuje své přednáškové a badatelské činnosti na úkor práce na ministerstvu. Další ojedinělá výtky upozorňují na jeho údajný sklon k pletichářství či tvrdohlavost, s níž trvá na svých názorech.⁵⁶ Vochočova kariéra na MZV byla poznamenána dvěma nepříjemnostmi: jednak již výše popsanými obstrukcemi při jeho habilitaci, které nakonec vedly k disciplinárnímu řízení. Z toho sice vyšel Vochoč očištěn, ale během jeho průběhu byl zastaven jakýkoliv jeho další služební postup. Tak se jeho kariéra zbrzdila již podruhé, protože hned po nástupu do pražské centrály zahraniční služby se Vochočovy spisy ztratily ve spisovně osobního oddělení a ke schválení ministerské radě se dostaly téměř s dvouletým zpožděním. Vinou tohoto zádrhelu teprve se formujícího úřadu byl Vochoč ve svém služebním postupu poškozen, a to tak, že ho v postupu přeskočilo asi 60 kolegů. Protože zpětná náprava škody nebyla možná, souhlasil Edvard Beneš s navrženým postupem, aby byl Vochoč odškodněn tím, že bude interně zařazen do 3. platové skupiny a v dohledné době vyslán do ciziny na nějaké lepší místo.⁵⁷ K tomu však došlo až o čtyři roky později.

Vochoč za svého předválečného působení na ministerstvu zahraničních věcí vydal několik knih zabývajících se problematikou mezinárodního práva. V roce 1924 vydal čtyřicetistránkový spis *Mírové smlouvy 1919 – 1920*, ve kterém zúročil svůj pobyt na konferenci v Paříži. Téhož roku přispěl do sborníku vydaného k příležitosti čtyřicátých narozenin Edvarda Beneše studií *Dr. Beneš a mírová konference pařížská*. O šest let později vyšla knižně jeho habilitační práce *Klausule opční (do mírové konference pařížské 1919-1920)* pojednávající otázky státní příslušnosti při změně státního území. Jistě netušil, že právě důkladná znalost tohoto tématu se mu bude o deset let později velice hodit. Samotné habilitace pak dosáhl ze shora zmíněných důvodů až o tři roky později. Přátelství a spolupráce s Antonínem Hobzou se promítlo i při výběru tématu pro sborník *Pocta k šedesátým narozeninám univ. prof. dr. Antonína Hobzy*. Hobza, který se v průběhu třicátých let stále více přibližoval levicovým

⁵⁵ Archiv AV ČR Praha, f. 303, Hobza Antonín, k.:18, inv.č.: 487, Smíšené rozhodčí soudy

⁵⁶ AMZV Praha, f. Oso 45-92, Vladimír Vochoč, sl. kvalifikační spis.

⁵⁷ AMZV Praha, f. Oso 45-92, Vladimír Vochoč. č.j. 102462/34.

stanoviskům a zasazoval se za uznání SSSR, musel být potěšen Vochočovým příspěvkem *Uznání sovětského Ruska, který rozebíral vztah Československa a SSSR z hlediska mezinárodního práva*. Všechny texty se vyznačují důkladnou znalostí problematiky, ale i jistou akademičností a suchopárností, která činí je pro laiky téměř nepřístupnými. Vochoč se také podílel na přípravě Slovníku veřejného práva, do kterého přispěl následujícími hesly: delimitační komise, diplomatictí zástupci, exterritorialita, Malá dohoda, odpovědnost mezinárodní, okupace, opce, přístavní pásma čl. v Hamburku a Štětíně, odzbrojení. Přispíval také do Zahraniční politiky.⁵⁸

K práci v diplomacii ho kvalifikovala kromě detailní znalosti mezinárodního práva i jeho mimořádná jazyková vybavenost: plynně mluvil francouzsky a německy, dále ovládal angličtinu, ruštinu a polštinu. Díky tomu si zkusil nanečisto i post vyslance, v letech 1932 a 1935 byl pověřen správou vyslanectví v Tiraně po dobu dovolené přednosta úřadu, v roce 1937 takto spravoval jeden měsíc vyslanectví v Kaunasu.⁵⁹ V letech 1934 - 38 byl členem Hospodářské delegace Malé Dohody. Mezi jeho další aktivity lze zařadit působení na poli leteckého práva, především v organizaci CITEA (Comité International Technique d'Experts Juridiques Aériens) a CINA (Commission International Navigations Aérienne) a také jeho místopředsednictví v Československém sdružení pro právo mezinárodní, které zastupoval v roce 1928 na kongresu International Law Association ve Varšavě.⁶⁰ Roku 1938 byla na MZV jako samostatná obnovena právní sekce, ale Vochoč už v jejím rámci uplatnění nenašel, protože byl hned počátkem roku jmenován konzulem v Marseille a Monaku.

Roku 1923 se Vochoč oženil se Zdenkou Weinerovou ze známé židovské rodiny z Písku,⁶¹ o tři roky později se jim narodila dcera Marie Anna. Manželé Vochočovi se na žádost manželky rozvedli v roce 1939.⁶²

⁵⁸ Archiv AV ČR Praha, f. 303, Hobza Antonín, k.:20, inv.č.: 538, VI. Vochoč.

⁵⁹ AMZV Praha, f. Oso 45-92, Vladimír Vochoč.

⁶⁰ Tamtéž.

⁶¹ Osobní archiv L. Škábové.

⁶² AMZV Praha, f. Oso 45-92, Vladimír Vochoč, č.j.4845 I/2 1938.

3. Marseillský konzulát

Vladimír Vochoč se ujal vedení československého konzulátu v Marseille (Rue de la République 57) a v Monaku 2. května 1938. Místní působnost konzulátu zahrnovala v podstatě celou jižní část Francie včetně zámořských území mimo Maroko a Sýrii. Pro zastupování československých zájmů byl důležitý především z obchodního hlediska. Funkce konzula v Monaku byla nenáročná a příjemná, nevyžadovala po Vochočovi mnoho aktivity kromě toho, že dvakrát za rok uspořádal monacký státní ministr pro diplomatické zástupce cizích zemí slavnostní oběd či večeři.⁶³ Na konzulátu v Marseille měl Vochoč k ruce čtyři kancelářské síly a jednoho zřízence, do března 1939 mu byl přidělen vicekonzul. Až do září roku 1938 se konzulát kromě běžné činnosti věnoval také procházejícím československým dobrovolníkům bojujícím ve španělské občanské válce. Během mnichovských událostí byl konzulát cílem mnoha delegací z dělnických i intelektuálních kruhů, které přicházely projevit účast s osudem Československa.⁶⁴ Podle popisu způsobilosti kvalifikační komise MZV za rok 1938 si konzul nevedl špatně. Téměř ve všech disciplínách úředního formuláře se osvědčil na jedničku (odborné vzdělání, způsobilost, znalost jazyků, výsledek úřední činnosti, chování ve službě i mimo ni), pouze v kolonce svědomitost a spolehlivost obstál na dvojku. Na závěr hodnotící úředník konstatuje: „*Po prvních osm měsíců jeho funkce v Marseille a z jeho zpráv hospodářsko-politických, jakož i z vyřizování administrativní agendy mohu souditi na velmi dobré až výborné kvality jeho.*“⁶⁵

Po okupaci zbytku českých zemí německým vojskem a vyhlášení Protektorátu Čechy a Morava přistoupili okupanti k okamžité likvidaci československé zahraniční služby. Ministr Chvalkovský rozeslal 16. března sérii nešifrovaných telegramů, kterými vybízel československé zastupitele v zahraničí k předání úřadů do německých rukou. Pozice jednotlivých vyslanců a konzulů byla závislá především na postavení dané země vůči Německu a jejím uznání či neuznání březnové okupace zbytku českých zemí. V zemích, které vznik protektorátu neuznaly (především Velká Británie a její dominia, Francie, SSSR a USA), mohli českoslovenští vyslanci a konzulové udržet svůj úřad a podržet si diplomatické výhody. Naopak v zemích, které protektorát uznaly, byl československý zastupitelský úřad považován za zaniklý aniž musel být svým titulářem předán Němcům. Pouze několik diplomatů předalo

⁶³ Zpráva Vladimíra Vochoče československé vládě z října 1941, ABSČR Praha, sign. S-460-10, str. 57.

⁶⁴ Tamtéž, str. 1.

⁶⁵ AMZV Praha, f. Oso 45-92, Vladimír Vochoč, sl. kvalifikační spis.

svůj úřad bez jakéhokoliv nátlaku⁶⁶, a proto nelze mluvit o celkovém selhání čs. diplomatického sboru. Ze 74 zastupitelských úřadů jich bylo odevzdáno 53 a zbývajících 21 úřadů se stalo prvním základem československé zahraniční akce.⁶⁷

Dne 15. března 1939 se Vochoč spojil telefonicky s legačním radou na pařížském vyslanectví F. Černým ve snaze koordinovat další postup. Nebyl si jistý, zda nebude nucen vydat konzulát Němcům nebo Francouzům. V takovém případě byl odhodlán pokračovat v práci v emigraci. Následující den napsal dopis vyslanci Štefanu Osuskému, ve kterém ho vyzýval, aby nepředával úřad ani fondy Němcům a ujal se vedení československé akce ve Francii. Konzulova nejistota skončila až 19. března, kdy byla francouzskou policií vyslána zvláštní hlídka ke konzulově dispozici a na ochranu konzulátu. Proto 20. března odjel Vochoč na týden do Paříže, aby se seznámil s novými poměry.⁶⁸ Vyslanec Osuský⁶⁹ odmítl předat německým úředníkům budovy vyslanectví a sídlo československého centra Masarykův dům a podobně instruoval všechny své podřízené konzuláty v Lille, Štrasburku a Marseille.⁷⁰ Pouze konzul Moravec se pokusil předat konzulát v Lille, přestože ho situace ve Francii k ničemu podobnému netlačila a místní prefektura ho od toho přímo odrazovala. Úřad přes veškerou Moravcovu snahu nebyl vydán Němcům, byl ale likvidován.⁷¹ Vochočovy dojmy z vývoje v ostatních zemích byly skličující: na četných konzulátech a zastupitelstvích panoval zmatek, konzuláty byly v rychlosti předávány do německých rukou, často i s některými tajnými fondy. Po svém návratu do Marseille našel konzul Vochoč dva dopisy, ve kterých ho německý generální konzul v Marseille W. Bode vyzýval k předání konzulátu. Tyto dopisy ignoroval stejně jako písemné výzvy a hrozby z Prahy podepsované ministrem Chvalkovským, který ho upozorňoval, že po 15. březnu byly zastupitelské úřady zrušeny. Jako odborník na mezinárodní právo si Vochoč uvědomoval význam přetrvávající existence konzulátu. Chápal, že konzulát se stal důležitým svědectvím právní kontinuity Československé republiky, a to jak po stránce právní, tak po stránce politické. „Zůstalo po 15. březnu jenom málo emanací československé suverenity. Zůstaly právě jen některé vyslanectví a konzuláty, aby nadále

⁶⁶ Například vyslanec Veverka při předávání úřadu v Bukurešti nechal vyvěsit nacistickou vlajku a proběhnout slavnostní ceremonii. J. Němeček: Němeček, Jan: Soumrak a úsvit Československé diplomacie., str. 314. Vyslanec Ibl předal vyslanectví v Kodani včetně všech tajných kódů a informací a pokusil se vstoupit do německých diplomatických služeb. Tamtéž, str. 359.

⁶⁷ J. Němeček: c.d., str. 18-46.

⁶⁸ Zpráva Vladimíra Vochoče československé vládě z října 1941, ABSČR Praha, sign. S-460-10, str. 2.

⁶⁹ Slavomír Michálek zmapoval život československého vyslance v Paříži ve své obsáhlé práci *Diplomat Štefan Osuský: 1889-1973*, Bratislava 1999.

⁷⁰ J. Němeček: c.d., str. 77.

⁷¹ Tamtéž, str. 82

nejenom zastupovaly státní zájmy jako doposud, ale aby nyní samy a přímo výlučně přestavovaly holou existenci státu.“⁷²

Protektorátní MZV diplomatům, kteří odmítli předat své úřady Němcům, hrozilo sankcionováním a disciplinárním řízením. Většina členů československého diplomatického sboru, která zůstala v exilu po 15. březnu 1939 byla propuštěna ze služebního poměru na jaře 1940.⁷³ Vladimír Vochoč byl propuštěn ze služeb pražského MZV v prosinci 1939. V dokumentu o jeho propuštění se uvádí:

*Telegramem z 25. 3. byl vyzván, aby předal úřad, podrobil se německé misi a hlásil provedení. Nato došla odpověď, že přednosta byl nemocí pozdržen v Paříži a že německý generální konzul souhlasí s odkladem předání úřadu až do návratu Dra Vochoče. O předání úřadu nedošla žádná zpráva.*⁷⁴

Protože byl podle interních předpisů podřízen přímo MZV v okupované Praze, rozhodl se považovat za svůj nadřízený úřad pařížské vyslanectví. Konzulát opustil vicekonzul J. Strnad a vrchní kancelářský správce J. Havlíček, kteří se vrátili z existenčních důvodů do Prahy. Veškerou konzulární agendu nadále zvládali kromě Vochoče tři lidé. Stejně jako v ostatních ohledech, i po stránce finanční se musel konzul spolehnout především sám na sebe. Z Prahy již žádné fondy očekávat samozřejmě nemohl. V pokladně konzulátu zbývalo asi 50 000 franků, s kterými se muselo šetřit, a proto Vochoč přistoupil k zvýšení konzulárních poplatků a k osobní i věcné reorganizaci konzulátu.⁷⁵ Další prostředky si vypůjčil. S těmito prostředky musel konzulát vydržet až do ledna 1940, kdy dorazily první prostředky od Správy zahraničních vztahů Československého národního výboru.⁷⁶ Koncem dubna navštívil Vochoč interbrigadisty v táborech Argèles a St. Cyprien, kde několik set československých příslušníků projevílo vůli bojovat za republiku.⁷⁷ Od května přibývalo starostí o uprchlíky

⁷² Zpráva Vladimíra Vochoče československé vládě z října 1941, ABSČR Praha, sign. S-460-10, str. 3.

⁷³ J. Němeček: c.d., str. 42-46.

⁷⁴ AMZV Praha, f. Oso 45-92, Vladimír Vochoč, č.j.53678/A/39

⁷⁵ Zpráva Vladimíra Vochoče československé vládě z října 1941, ABSČR Praha, sign. S-460-10, str. 4.

⁷⁶ AMZV Praha, f. Oso 45-92, Vladimír Vochoč, sl. r. 1972

⁷⁷ Interbrigadista V. Kocman si na návštěvu marseillského konzula vzpomněl v roce 1962 na stránkách svých válečných pamětí: „V elegantním oděvu a polobotkách se musel brodit kilometry sypkým pískem, aby vyhledal československou skupinu....Konzul, když spatřil pohublě tváře v chatrném oděvu, byl pln rozpaků a nevěděl, jak začít, co těmto lidem má říci. Nic radostného jim nepřinášel, ani slibovat jim nic nemohl. Ze slušnosti se dotazoval na poměry v koncentráku. Byly to všední a zbytečné dotazy, protože i bez odpovědi mohl na vlastní oči vidět, jaký asi mají život internovaní v tak mizerných podmínkách. Když nám pak sliboval, že učiní vše, co je v jeho moci, aby zmírnil naše strádání, beztak mu nikdo nevěřil. Nikdo mu také při loučení neprojevil vděčnost za jeho návštěvu. Odešel a nikdy se již u skupiny neobjevil.“ Kocman, Vincenc: c.d., str. 40. Kocmanovo vypravování není však vůči konzulově osobě zcela spravedlivé. Vochoč se obrátil se žádostí o pomoc na

z domova. Bylo zapotřebí opatřovat povolení k pobytu, dodatečnou beztrestnost častých neoprávněných vstupů do Francie a v četných případech aspoň částečně podporovat a někdy umístit nemajetné uprchlíky. Zároveň bylo potřeba udržovat styky s československými příslušníky, kteří se ve Francii usadili již dříve. Konzul proto několikrát promluvil na schůzích místní nevelké kolonie v Marseille, mezi horníky v Gardanne a ve významné hornické kolonii Grand Combe. Zúčastnil se také zájezdu vyslance Osuského do této hornické kolonie.⁷⁸ Co se týká styků s francouzským prostředím, nejdůležitější byl kontakt s velitelstvím Cizinecké legie, jejíž depôt ve Fort St. Jean přechodně ubytovával skupiny československých dobrovolníků zařazených do cizinecké legie, kteří byli na cestě do její severoafrické posádky Sidi Bel Abbés.⁷⁹

Vypuknutí války přes noc změnilo postavení konzulátu. Od počátku září se před konzulátem hromadili Čechoslováci, aby si opatřili tzv. *certificat de fidelité*, osvědčení o své státní příslušnosti a občanské bezúhonnosti, které po nich žádaly francouzské úřady. Ve francouzských vězeních se ocitli nejen českoslovenští příslušníci, kteří toto osvědčení neměli, ale i ti, které si francouzské prefektury spletly s Němci. Z vězení bylo potřeba také dopomoci Čechoslovákům zadrženým francouzskou kontrolou na italských lodích směřujících do Jižní Ameriky. Protože začaly odvody československých dobrovolníků do tvořící se armády⁸⁰, o podporu se hlásili nejen internovaní interbrigadisté, ale i na odvody čekající muži. O pomoc při zvládnutí zástupů žadatelů o různá potvrzení a dokumenty a v chodu kanceláře požádal konzul studenty a právníky z řad uprchlíků.⁸¹

Důležitý je i Vochočův postoj k otázce sporu o vedení československého zahraniční akce. Jedním z center rodícího se československého odboje se přirozeně stalo československé vyslanectví v Paříži v čele se Štefanem Osuským. Organizovala se zde i krajanská kolonie čítající několik desítek tisíc československých občanů, jejíž ústřední představitelem byla Československá kolonie v Paříži. Ta iniciovala vznik Akčního výboru na pomoc Československu, 21.3. pak vznikl Ústřední zahraniční výbor akce ve Francii, složený ze

organizaci Sociální služba pomoci emigrantům v Marseille, což byla pobočka pařížského Pomocného výboru pro uprchlíky. NA Praha, f. 1043, k. 332, inv. č. 8.

⁷⁸ Zpráva Vladimíra Vochoče československé vládě z října 1941, ABSČR Praha, sign. S-460-10, str. 5.

⁷⁹ Vuk, Václav: c.d. str. 67.

⁸⁰ K utváření a osudům československých jednotek v zahraničí blíže: E. Čejka: Československý odboj na Západě (1939 – 1945), Praha 1997. Vzpomínky jednotlivých vojáků zachytil V. N. Duben ve sborníku Na všech frontách : Čechoslováci ve II. světové válce, Praha 2001. Osudy letců ve Francii přibližuje Jiří Rajlich ve své práci Na nebi sladké Francie : válečný deník československých letců ve službách francouzského letectva 1939-1945, Praha 2003. Účast Židů v československé zahraniční armádě mapuje Erich Kulka: Židé v československém vojsku na Západě, Praha 1992.

⁸¹ Zpráva Vladimíra Vochoče československé vládě z října 1941, ABSČR Praha, sign. S-460-10, str. 5.

zástupců všech krajanských spolků.⁸² Brzy však došlo ke konfliktu mezi vedením akce krajanských spolků a vyslancem Osuským, který se prohlásil za mluvčího Čechů a Slováků v zahraničí. Podle Osuského po okupaci zbytku republiky představovaly československé zastupitelské úřady v zahraničí poslední představitele přetrvávající československé státnosti a z toho také vyvozoval svůj nárok na postavení v čele zahraniční akce. Představitelé kolonie, kteří vyslance zprvu podporovali, začali záhy vyslanci vyčítat, že svým postojem narušuje jednotu zahraniční akce, za jejíhož vůdce považovali v USA působícího Edvarda Beneše. Beneš si uvědomoval, že je třeba Osuského přimět ke spolupráci, ale ten se mu nehodlal podřídit. Jednak cítil podporu ze strany francouzských vládních kruhů, jednak měl odlišný pohled na postavení Slováků ve společném státě a v neposlední řadě odmítal spolupráci s Benešem pro vzájemné osobní antipatie. Teprve v průběhu léta došlo ke koordinaci společných akcí, které nakonec vedly k ustanovení Československého národního výboru⁸³, ale spory Osuského s Benešem nikdy neustaly. Disharmonie mezi krajanskou kolonií a vyslanectvím se projevila i v narůstajících rozporech mezi Čechy a Slováky – vedoucí Osuského kanceláře Štefan Monček se postavil do nově založeného Svazu slovenských organizací v západní Evropě, který si po jistý čas zahrával s myšlenkou vystoupení z Kolonie. Krátce po patnáctém březnu začaly vycházet i první československé časopisy – levicové Československé zprávy (F. Klátil, G. Winter, I. Ducháček) a Osuského Česko-slovenský boj (M. Sísová), který se později, již bez pomlčky, stal ústředním orgánem pařížského odbojového centra.⁸⁴

Ve Vochočově případě lze hovořit o postoji, který byl nucen zaujmout vůči Osuskému, Benešovu konkurentovi a aspirantovi na vedoucí úlohu v československé zahraniční akci, zároveň ale i svému uznanému nadřízenému. Zatímco Vochoč si z mezinárodně právního hlediska zcela určitě uvědomoval význam Osuského teze o kontinuitě československé státnosti reprezentované po 15. březnu československými zastupitelskými úřady, neexistují důkazy, že by pro něj z toho vyplýval jako samozřejmý Osuského nárok na vedení zahraniční akce. Naopak se po vypuknutí války obrátil na Beneše do Londýna, aby ho ujistil o své podpoře: „*Prezident Edvard Beneš, československé vyslanectví v Londýně. Račte přijmout v tento velký den naši plnou oddanost a věrnost a přijmout naše pocty paní Benešové. Dějiny*

⁸² Křen.J.: c.d., Praha 1963, s. 411.

⁸³ K vzniku ČSNV především Jan Kuklík: Vznik Československého národního výboru a Prozatímního státního zřízení ČSR v emigraci v letech 1939-1940, Praha 1996. Dále Jan Křen: Křen, Jan: V emigraci : Západní zahraniční odboj 1939-1940, Praha 1969. O protibenešovské opozici Jan Kuklík; Jan Němeček: Proti Benešovi! : česká a slovenská protibenešovská opozice v Londýně 1939-1945, Praha 2004. Ze vzpomínek např.: Eduard Táborský: Prezidentův sekretář vypovídá : deník druhého zahraničního odboje, Curych 1983 nebo Fráňa Klátil: Jak to bylo v Paříži, Londýn 1944.

⁸⁴ Velecká, H: c.d., s. 37.

potvrzují den po dni přesnost vašich koncepcí a veritas vincit. Za Čechoslováky na jihu Francie = Vochoč konzul.“⁸⁵ Konzul telegramem Beneše, který v té době jen přihlížel z Londýna Osuského diplomatickému úspěchu při vyjednávání smlouvy o vzniku československých jednotek, nemohl nepotěšit, zvláště když velebil jeho politickou předvídatost. Do Londýna pak v druhé polovině října údajně poslal zprávu o situaci v Marseille a vzápětí z Londýna obdržel situační zprávu, kterou Československé zahraniční ústředí rozesílalo všem zastupitelským úřadům po světě – kromě pařížského velvyslanectví a konzulátům stojícím pod jeho politickou pravomocí.⁸⁶

Vytížený Vochoč svěřil předsednictví odvodní komise dr. Kubánkovi, advokátovi z Prahy a důstojníkovi v záloze. Od počátku září byla také konzulátu přidělena skupina československých důstojníků z Paříže, kteří si svoji práci týkající se odvodů organizovali samostatně. Právě ze strany přidělené vojenské mise začal konzul brzo pociťovat problémy. Vochoč si všiml, že ho sleduje mladý poručík Veverka přidělený ke konzulátu s vojenskou misí, podává o něm zprávy svým nadřízeným do Paříže a přímo v Marseille proti němu intrikuje. Veverka se netajil tím, že svůj úkol pojímá především politicky.⁸⁷ Veverkovy intriky byly zřejmě projevem odporu k politikům, diplomatům a byrokratům, kteří podle jeho mínění svou slabostí připustili Mnichov, a pocitu, že věci by měla vzít do rukou armáda a navázat tak na činnost legionářů z první světové války.⁸⁸ Tyto názory byly mezi československými důstojníky ve Francii rozšířené a jejich hlasatelé počítali po osvobození republiky se zavedením určitého druhu vojenské diktatury.⁸⁹ Veverka z Marseille hlásil údajné Vochočovy nepořádky v účetnictví konzulátu, umožňování odjezdu bohatých Židů do zámorí, nabírání nedůvěryhodných lidí do služeb konzulátu, Vochočův alkoholismus a pořádání pitek na konzulátu s prostitutkami. Vochoč nejhůře nesl pomluvy týkající se jeho vztahu s o třiatdvacet let mladší Alicí Joustovou, modistkou ze Štrasburku, kterou si v Marseille v prosinci 1939 vzal za ženu. V hlášeních byla označována jako prostitutka a špiónka pracující pro Němce.⁹⁰ Pokud pomíneme pomluvy a špinavosti otírající se o konzulovo soukromí, opírala se

⁸⁵ Telegram V. Vochoče E. Benešovi z 5. 9. 1939, AÚTGM Praha, f. EB II, k. 176, i.č. 71, sl. Zast. úřad Marseille.

⁸⁶ Samotné situační zprávy se mi bohužel nepodařilo dohledat, o jejich existenci však svědčí nepodepsaný dopis adresovaný VV z 27. 10. 1939, tamtéž.

⁸⁷ Zpráva Vladimíra Vochoče československé vládě z října 1941, ABSČR Praha, sign. S-460-10, str. 7.

⁸⁸ Dopis J. Formana J. Smutnému z 11. 1. 1940, AÚTGM Praha, f. EBII, k. 431, i.č. 3452, str. 8.

⁸⁹ J. Křen: V emigraci, Praha 1969, str. 80.

⁹⁰ AÚTGM Praha, f. EBII, k. 376, i.č. 2063 Heinrich Mann později ve své vzpomínce na Vochoče přičítá konzulovo odvolání především jeho sňatku s mladou Alicí: *Konzul byl přechodně ze svého místa odvolán, když se oženil s modistkou. Jak i uprostřed hrozivých událostí byrokrati střežili morálku! Republika porobena být mohla, ale přitažlivá Francouzka se konzulovou ženou stát nesměla.* H. Mann “Der Tschechoslowakische Konsul“ kap. XV knihy “Ein Zeitalter wird besichtigt“ výňatek v AMZV Praha, f. Oso 45-92, Vladimír Vochoč, sl. 1972.

Veverkova udání o nedostatky vyplývající z improvizovaného řízení konzulátu (nábor pomocných sil z řad emigrantů) a Vochočova poskytování konzulární ochrany rakouské a německé židovské emigraci vydáváním československých pasů.

Všechna Veverkova hlášení se kumulovala u náčelníka vojenské správy ČSNV Sergeje Ingra⁹¹, který je na začátku prosince 1939 postoupil Štefanu Osuskému a kanceláři prezidenta republiky. Konzul se snažil Veverkovým nařčením a intrikám bránit, do Marseille dorazil z Paříže legační rada Černý, aby celou nepříjemnou aféru prověřil. Nakonec se věc vyřešila zákulisním jednáním v Paříži a správce zahraniční záležitostí ČSNV Osuský povolal Vochoče k sobě do Paříže. Přítel K. Frágner údajně poradil Vochočovi slovy: „*Je třeba podrobit se, nebo zemřít*“, aby se rozhodnutí šéfa zahraniční správy nevzpíral. Konzulátu se ujal konzul 2. třídy Vladimír Znojenský, dřívější konzul v Krakově, kde pomáhal organizovat dobrovolníky přicházející z protektorátu.⁹²

3.1. V Paříži (1. února 1940 – 7. června 1940)

Osuský předešel vyhrocení poměrů na konzulátu tím, že si přizval Vochoče k sobě do Paříže. Žádné významnější uplatnění pro něj zde však neměl a ani ho nenahlásil Quai d'Orsay na diplomatickou listinu. Vochoč byl Osuským společně s bývalým místostarostou Brna, právníkem Bohuslavem Ečerem⁹³ pověřen na Správě pro zahraniční věci Československého národního výboru organizací přípravného orgánu československé delegace na předpokládaném mírovém jednání. Bohuslav Ečer, kterého se nejdřív Osuský a později i Hodža pokusili využít jako představitele sociální demokracie v emigraci ve svém boji s Edvardem Benešem o vedení zahraniční akce, přispíval svými rozklady mezinárodně právní problematiky do Česko-slovenského boje. Vochoč s Ečerem k svěřenému úkolu nedostali

⁹¹ J. Bartík, který Veverkovy zprávy Ingrovi předával, po únoru 48 StB vypovídal, že Vochoč byl přítelem Osuského, ve stejnou dobu vypovídal naopak interbrigadista J Špírk, že Vochoč Osuského pravomoc neuznával. ABSČR Praha, V5308 MV, operativní podsvazek 2.

⁹² Zpráva Vladimíra Vochoče československé vládě z října 1941, ABSČR Praha, sign. S-460-10, str. 8.

⁹³ Bohuslav Ečer (1893– 1954)

Po studiu práv ve Vídni pracoval v Brně jako advokát i jako funkcionář sociální demokracie. V letech 1921 – 25 byl členem KSČ, poté opět soc. demokracie. Za ní byl zvolen do zastupitelstva zemského hlavního města Brna a v roce 1935 druhým náměstkem starosty. V roce 1939 uprchl do Francie, kde se zapojil do odboje. V září 1942 se mu podařilo odcestovat do Londýna, kde se stal poradcem ministra spravedlnosti Jaroslava Stránského v londýnské exilové vládě. Pracoval v Komisi spojených národů pro vyšetřování válečných zločinů. Jako generál justiční služby a náčelník československé pátrací služby v Německu po válce vyhledával a stíhal válečné zločince, mimo jiné i K. H. Franka. Dva roky zastupoval náš stát u Mezinárodního vojenského tribunálu v Norimberku. Poté byl jedním z patnácti soudců Mezinárodního dvora v Haagu. Po únoru 1948 byl odvolán z funkcí. Vrátil se do Brna, kde dva roky přednášel mezinárodní trestní právo na Právnické fakultě. Po jejím zrušení odešel do ústraní. Publikoval tři významná právnícká díla a vzpomínkovou knihu o Norimberském procesu.

odpovídající vybavení – materiál pro konferenci z hlediska potrestání válečných zločinců, reparací, úpravy hranic, finančního zabezpečení hospodářství a otázky německého obyvatelstva dávali dohromady v jakémsi kumbálku, který objevili v podkroví pařížské legace a musili ho vyklidit od všemožného haraburdí. Vochočovi se podařilo opatřit knihovnu a v dubnu 1940 šel do sazby první elaborát o okupaci Československa a zřízení protektorátu z hlediska mezinárodního práva.⁹⁴ Vochoč se v Paříži potýkal i s finančními potížemi. Přestože mu Osuský přislíbil plat 9000 franků měsíčně, činil jeho měsíční příjem 3500 franků. Vochočovi poskytl 3000 franků Prokop Havlík a těsně před odjezdem z Paříže obdržel prostřednictvím rumunského vyslanectví v Paříži a Heliadora Píky částku 5000 franků od Zdeňka Augenthalera z Bukurešti.⁹⁵

10. května 1940 zahájili Němci svůj Blitzkrieg proti Francii. Přestože již 16. května doporučilo Quai d'Orsay československému vyslanectví, aby se vystěhovalo, Osuský předpokládal, že bude možné v Paříži zůstat. Mezitím Vochoč několikrát žádal, aby se mohl vrátit do Marseille a pracovat tam, byť jen po boku konzula Znojemského. Toto povolení nedostal, ale se souhlasem Osuského 7. června opustil Paříž zanechav majetek ve svém pařížském bytě. Vochoč počítal s tím, že se Reynaudova vláda přesune do severní Afriky a bude odtud pokračovat v boji proti Němcům. Vochoč hodlal do Afriky následovat francouzskou vládu s tím, že jako konzul s jurisdikcí pro francouzskou Afriku tam bude úřadovat.⁹⁶ Z Paříže mířily po ucpaných silnicích na jih proudy uprchlíků, v novodobém exodu se všichni snažili uniknout před německou armádou blížící se k hlavnímu městu země rychle spějící k šokujícímu debaklu. Nekonečné kolony se pomalu posunovaly v krásném červnovém počasí směrem na jih a blokovaly silnice pro francouzské jednotky přesunující se opačným směrem na frontu. V moři uprchlíků prchajících před Němci se snažili dostat z dosahu nacistických vojsk i Čechoslováci. Vochoč odjel z Paříže do městečka Le Pouliguen v Bretani, kde vyzvedl svoji ženu a společně se vydali přes Angoulême do Bordeaux. Dorazili tam 18. června, ale neodjeli na rozdíl od většiny úředníků Československého národního výboru do Anglie. Vochoč se v Bordeaux dozvěděl, že marseillský konzulát je již opuštěný a začal zvažovat svůj návrat na zastupitelský úřad na jihu Francie. Přispěly k tomu i bezradnost a chaos provázející evakuaci ČSNV z Bordeaux a Vochočův krátký rozhovor s Osuským, kterému se s pádem Francie hroutila i jeho politická kariéra v rámci československé zahraniční akce.

⁹⁴ B. Ečer: c.d., Praha 1946, str. 56-57.

⁹⁵ Podání konzula Vochoče z 16.9.1943 AMZV Praha, f. LA-D, k. 249a, sl. Dr. Vochoč Vladimír č.j. 18597/43.

⁹⁶ Poznámky konzula Vochoče k podání z 16. 9. 1943, Tamtéž.

„Když jsem viděl ve středu, dne 19. června 1940, v Bordeaux na terase historického Café de Commerce naposledy ve Francii vyslance Dra Osuského, tázal jsem se jej, jaké jsou další jeho plány, zda-li odjíždí vskutku do Portugalska, jak se za to mělo, (pí Osuská toho dne opatřila si portugalské visum na konzulátě pro sebe a rodinu), že také já bych pravděpodobně uchýlil se do Portugalska, jest tam lacino atd., odpověděl mi Dr. Osuský, že Portugalsko vůbec není laciná země a že nyní každý se má starati sám o sebe. Tato věta mi utkvěla přirozeně hluboko v mysli a nemusím ji blíže komentovati. Poznávám jenom, že jsem v několika málo větách hovoru Dra Osuského o nic nežádal. Dr. Osuský odpověděl mi prostě jako jiným toho dne, ve snaze odraditi úředníky, jimž doposud byl představeným, aby se naň nevěšeli.“⁹⁷

Emanuel Hamáček, ředitel kanceláře generálního konzulátu v Paříži, mu vydal nediplomatický pas a Vochoč si na něj opatřil portugalské vízum. Po poradě s M. Sísovou, redaktorkou Osuského Česko-slovenského boje, v Bayonne 22. června se stále více přikláněl k názoru, že ve Francii ještě nemusí být vše ztraceno. Opatřil sobě a své ženě zásluhou krajana Rouse usazeného v Bayonne španělské vízum. Rous mu také schválil plán vyčkat ve Francii do příměří, protože se proslýchalo, že by jeho podmínky nemusely být pro Francii příliš kruté a vždy podle Rousova názoru existovala možnost uniknout přes španělské hranice. Z Bayonne odjížděly další lodi do Anglie a severní Afriky,⁹⁸ ale Vochoč se s manželkou a dalšími Čechoslováky posunoval dále na jih podél atlantického pobřeží směrem ke španělským hranicím, až do města St. Jean de Luz. Zde se složili na nákladní auto, jejichž majitelé si nyní otevřeli výhodnou živnost a účtovali uprchlíkům za převoz horentní sumy. Za několik tisíc franků se skupinka Čechoslováků přesunula od moře do vnitrozemí Francie, do blízkosti poutního místa Lurdy. Zde se Vochoč dozvěděl, že podle francouzsko-německého příměří ze dne 22. června zůstane skutečně jistá část francouzského jihu neobsazená, a rozhodl se z vlastní iniciativy ujmout se opět marseillského konzulátu, protože podle toho, jak ho známí informovali o znění příměří, neshledával žádné právní překážky k návratu do svého úřadu. Opatřil ihned u prefektury v Tarbes cestovní povolení pro sebe, manželku a dalších šestnáct československých příslušníků, kteří se k němu po cestě připojili. Prefektura mu také

⁹⁷ Tamtéž.

⁹⁸ Vochoč zde údajně pomohl na loď do Casablanky A. Hoffmeisterovi, který to zmiňuje, aniž by Vochoče jmenoval, ve své knize *The unwilling tourist*, London 1942 (Česky Turistou proti své vůli, Praha 1945). Tamtéž.

poskytla benzín a Vochoč se s manželkou a skupinou krajanů vydal na nákladním voze do Marseille, kam dorazil 1. července 1940.⁹⁹

3.2. Opět v Marseille (1. července 1940 - 17. března 1941)

V lázeňském městečku Vichy se 10. července sešlo Francouzské národní shromáždění, které odhlasovalo konec Třetí republiky. Následujícího dne se ustanovil nový autoritářský režim, v jehož čele stanul hrdina I. světové války Philippe Pétain. Soustředil ve svých rukou veškerou moc a ústavu Třetí republiky z roku 1875 nahradil třemi ústavními akty. Motto Francie se změnilo. Původní „*Volnost, Rovnost, Bratrství*“ nahradilo heslo nové „*Práce, Rodina, Vlast.*“ V novém režimu našlo uplatnění mnoho francouzských fašistů a antisemitů a Vichy brzo začala po německém vzoru zavádět protižidovská opatření.¹⁰⁰

Po příměří si nikdo nebyl jistý, co bude dál. Nejpravděpodobnější variantou se zdál nástup policejního režimu. Po neokupované části se však také šířily pověsti o brzkém rozšíření okupace Němci. Šířila se atmosféra nepřátelství k cizincům. Do neokupované zóny se valily proudy uprchlíků a rozlévaly se do všech obyvatelných míst na venkově i ve městech. Vichy se sice stalo sídlem francouzské vlády po porážce, ale centrem neokupované Francie se přirozeně stala Marseille. Do tohoto kosmopolitního přístavu, který se i za mírových dob hemžil všemi možnými etniky a národnostmi, se po porážce hrnuly davy uprchlíků i demobilizovaných vojáků francouzské armády. Chodníky hlavního bulváru Canebière, velkolepé schodiště k nádraží připomínající úspěchy francouzských koloniálních výbojů i neproniknutelný labyrint uliček Starého Přístavu, celé město, kterému dominuje chrám Notre Dame de la Garde usazený na kopci nad přístavem, bylo zaplavené uprchlíky. Marseillské hotely, ubytovny a dokonce i nevěstince byly plné Francouzů, Holanďanů, Poláků, Čechů a Belgičanů, kteří prchali před nacistickými vojsky: Židů, antifašistů, obyčejných civilistů i demobilizovaných vojáků.

„Nezapomenu nikdy, jak jsme přišli do jednoho velkého hotelu, kde bydlely v několika patrech v hrozných děrách téměř bez světla desítky uprchlíků, kteří měli dole na dvoře jeden kohoutek

⁹⁹ Podání konzula Vochoče z 16. 9. 1943 AMZV Praha, f. LA-D, k. 249a, sl. Dr. Vochoč Vladimír č.j. 18597/43.

¹⁰⁰ O vichistickém režimu nejnověji J. Jackson: Francie v temných letech 1940-1944, Praha 2006; dále Michael Curtis: Verdikt nad Vichy : moc a předsudek ve vichistickém režimu Francie, Praha 2004. Obraz rozkladu Francie důvody její porážky vykresluje Marc Bloch ve své osobní vzpomínce Podivná porážka. Svědectví z roku 1940, Praha 2007. K perzekuci Židů vichistickým režimem např. dipl. práce K. Miklošové Antisemitská politika režimu Vichy : příčiny, vývoj a důsledky IMS FSV UK, Praha 2006; nebo M. Kalusové Židé ve Francii za druhé světové války : Vichy 1940-1942, IMS FSV UK, Praha 2003.

vodovodního potrubí, kde se mohli umývat v zimě v létě, a jeden turecký záchod. Nebo útulek pro židovské rodiny u ulice Republiky, kde děti, ženy a muži bydleli na palandách nad sebou po desítkách v jedné místnosti. A večer jsme se vraceli domů, tj. spát do „jednookého hotelu“, jak říkají Francouzi, protože byl laciný a ve starém marseillském přístavu. Vedle nás podél chodníků ubíhaly splašky a v nepokrytých nádobách na odpadky hledaly kočky a krysy, stejné velikosti, společně zbytky jídel a ani se nevyrušovaly námi, kteří jsme procházeli kolem.“¹⁰¹

Po prvotním šoku z porážky nastala podle Ečerových vzpomínek mezi Francouzi nálada, pro kterou se vžil označení „žmánfutismus“ podle výrazu „je m'en fous“ - česky „vykašlat se na to“¹⁰². Varian Fry ve svých vzpomínkách připomíná další slova charakterizující ovzduší po katastrofální porážce:

*„Během těchto dnů jsem obohatil svoji francouzštinu o dvě slova: pagaille a débrouiller. Pagaille znamená naprostý zmatek. Toto slovo měl ve Francii na rtech každý, jedině totiž vhodně shrnovalo situaci. 'Quelle pagaille!' říkali lidé, když hovořili o porážce a ústupu. Druhé slovo znamená starat se pouze o sebe, přechytračit ostatní. Během takového pagaille, jaký ovládl Francii po příměří, bylo débrouiller jediná věc, kterou mohl každý dělat. Každý přijal tuto filosofii za svou a ostatní at' vezme čert. 'Faut se débrouiller,' říkali, když nastupovali do vlaků, zvažovali potravinovou situaci nebo hovořili o porážce“.*¹⁰³

Válka se postupně začala samotným Francouzům připomínat skrze žaludky. Noviny plnily návody pro hospodyňky, jak se dá který plevel využít v kuchyni, jak z jeho kořenu připravit mýdlo, jak chránit zeleninu před zkažením. Místo svého bílého chleba obdržel Francouz na přidělový lístek jakousi hnědou nedopečenou cihlu z náhražek mouky – někdo říkal, že z pilin. Ostatně kromě zeleniny bylo na lístky vše. Potravin a tuků především se postupně nedostávalo čím dál víc. Káva se směla podávat pouze do třetí hodiny odpolední a ještě byla samá přísada. Z ulic postupně zmizela auta, protože zásoby benzínu byly určeny jen pro Němce. Zbytky soukromých aut jezdily na směs lihu a ricinového oleje, některé těžší vozy byly vybaveny pohonem na dřevoplyn. Místo aut se stala hlavním dopravním prostředkem kola, často táhnoucí různé přívěsy a vozíky.¹⁰⁴ Po městě se šušovalo, že německá přidělová komise zabavuje ¾ potravin, které byly dopraveny do přístavu. Obyvatelé města se

¹⁰¹ Fišera, Josef; Fišerová Eugenie: c.d., str. 108.

¹⁰² B. Ečer: c.d., str. 80.

¹⁰³ V. Fry: c.d., str. 21.

¹⁰⁴ D. A. Lowrie: c.d., str.49.

k Němcům stavěli s jakousi chladnou nevšímavostí,¹⁰⁵ k Italům zaujali nenávislné stanovisko posmívající se jejich „válečným úspěchům“. Velké úctě a oblibě se přinejmenším do schůzky s Hitlerem v Montoire těšil maršál Petain, o kterém si obyvatelé města vykládali, že Hitlerovi oponuje, případně že je zakuklený gaullista. S přílivem uprchlíků pochopili Marseillané, že jim nadchází konjunktura a nasadili ceny.¹⁰⁶

Každý Francouz z okupované zóny, který nebyl přímo ohrožený nacisty, se vracel domů hned, jak to bylo možné. Dokonce i mnoho francouzských Židů se vracelo na sever, přestože měli obavy ze života pod nacistickou nadvládou.¹⁰⁷ Všichni se snažili uklidnit myšlenkou, že Hitler se nikdy neodvážil udělat Francouzům to, co prováděl v Polsku. Zdálo se, že všichni kromě uprchlých antifašistů a intelektuálů se soustředí na uklidnění zmatku následujícího po porážce a co nejdříve návrat k „normálním poměrům.“ Pro uprchlíky z jiných zemí však nastávaly krušné časy. Francouzská porážka se zdála být koncem snů o vzkříšení Československa a francouzské úřady také k československým příslušníkům přistupovaly často hrubě. Zraky Čechoslováků se upíraly především k Španělsku a Portugalsku, přes něž vedla hlavní cesta z kontinentu ovládaného nacisty.

3.2.1. První kroky

Po likvidaci československého vyslanectví ve Francii, když 21. června odjel vyslanec Osuský z Bayonne do Anglie, nastalo určité bezvládí. Osuský nikoho z podřízených úředníků, kteří zůstali na francouzské půdě, nepověřil ani prozatímním řízením úřadu. Návratem Vochoče do Marseille, kde se opět ujal konzulátu, se udržela jistá kontinuita československého zastoupení ve Francii, byť na nižší úrovni.¹⁰⁸ Ihned po příjezdu navštívil Vochoč prefekta Boueta, kterému oznámil, že jeho dočasná mise v Paříži skončila a že se hodlá znovu ujmout vedení místního konzulátu. Protože prefekt neměl jiné instrukce, vzal Vochočův záměr vlídně na vědomí. Vochoč, který se ubytoval v hotelu Astoria, našel konzulát obklopený hysterickými uprchlíky a ve skličujícím stavu. Konzul Znojemský ho opustil i s částí personálu a čtyřmi členy vojenské mise ve spěchu dne 17. června 1940, na což poukazovaly ve spěchu zanechané důvěrné dokumenty, pasové formuláře či razítka vojenské mise.¹⁰⁹ Po odjezdu konzula

¹⁰⁵ Ve filmu Marcela Őphulse *Žal a lítost* vypráví starý odbojář vtip rozšířený za války, který vyjadřuje francouzský pohled na německou okupační politiku ve Francii: „Dej mi svoje hodinky a já ti řeknu, kolik je hodin.“ Jiný aforismus parodoval výhody francouzsko-německého barteru: „Dáme Němcům své obilí a oni nám na oplátku vezmou naše uhlí.“ D. A. Lowrie: c.d., str. 162.

¹⁰⁶ Zpráva Dr. Kripnera o situaci čsl. příslušníků ve Francii, AÚTGM Praha, f. EBII, k. 431, i.č. 3447

¹⁰⁷ J. Jackson: c.d., str. 357.

¹⁰⁸ J. Němeček: c.d., str. 156.

¹⁰⁹ Zpráva Vladimíra Vochoče československé vládě z října 1941, ABSČR Praha, sign. S-460-10, str. 11.

Znojemského nebyl však konzulát uzavřen a nadále zde působili penzionovaní kancelářští úředníci Chramosta a Drtílek, kteří likvidovali dokumenty, které neměly padnout do rukou Němcům, a nadále se pokoušeli vydávat dokumenty houfům československých občanů.¹¹⁰ Navíc zde ještě někdo později přespával a zcizil uložené kufry československých vojáků. Z konzulátu zmizely veškeré peníze i úřední razítka konzulátu, zato zde zůstaly účty. B. Ečer vzpomíná na Drtílkovo vypravování o chaosu v období francouzského debaklu:

„To nemáte ponětí, co se tu dělo. Měli jsme nepřetržitou frekvenci. Všechny pokoje byly plné. Na chodbách čekali civilisté i vojáci, muži, ženy, děti. Byli posedlí strachem z Němců a řádili jako strachem zbavení. Chtěli pasy, dokumenty, potvrzenky, chtěli nějaký doklad, aby mohli dál. Bylo to zoufalé. Nestačili jsme na návaly. Při nejlepší vůli jsme nemohli vyhovět tak rychle, jak si to žadatelé představovali. Až do června 1940 jsme žili jaksí stranou všeho zastupitelského ruchu. A náhle tento zmatek. Styk se stranami – to bylo něco tak strašného, že se to slovy vůbec nedá vylíčit. Přece jsme to však několik dnů vydrželi. Potom přišly zprávy, že Němci jsou už v Lyonu a že jdou na Marseille.

Museli jsme úřad co nejrychleji likvidovat. Vzali jsme razítka a úřadovali jsme na lavicích, v kavárnách, v barech, kde se dalo. Tak to trvalo několik dní. Byla to přestávka v konsulární službě konzulátu. Ale 1. července přijel pan dr. Vochoč – a hned jsme se rozjeli jako v dobách mírových, jenže s výkonem, jaký jsme nikdy nezaznamenali. Lidé jezdili jen do Marseille. Nikdo nevěděl proč. Padlo však heslo „Marseille“, a tak se davy hrnuly do tohoto přístavu. Od těch dob tedy zase úřadujeme a snažíme se úřadovat tak, aby si na nás Češi a Slováci nemohli stěžovat.“¹¹¹

Stav konzulátu zapadal do absolutního chaosu panujícího ve Francii po porážce. Vochočovi bylo jasné, že za těchto okolností úloha konzulátu přesahuje běžný rámec jeho činnosti a rozhodl se vydržet na svém místě co nejdéle. Své setrvání v Marseille zdůvodňoval i tím, že po právní stránce nedoznal podle jeho názoru vztah mezi Francií a Československem příměřím žádné změny.

První věcí, o kterou se musel začít starat, byly peníze. Okamžitě zvýšil konsulární poplatky, za nový cestovní pas zájemce nyní zaplatil 500 franků. Současně však prohlásil, že nemajetným může být částka snížena či prominuta, zatímco od movitých zájemců se očekává

¹¹⁰ Chramostova zpráva do Londýna z 29. 6. 1940, AÚTGM Praha, f. EB II, k. 176, i.č. 71, sl. Zast. úřad Marseille.

¹¹¹ B. Ečer: c.d., str. 100-101.

vedle základní částky také „příspěvek na chod konzulátu dle dárcových možností.“¹¹² Za touto šalamounskou formulací, kterou Vochoč použil ve své zprávě odevzdané později v Londýně, se skrývá fakt, že za peníze poskytoval československý pas bohatým emigrantům z Rakouska a Německa, často Židům, kteří za něj byli ochotni platit vysoké částky – podle stížností, které na Vochoče psali deprimovaní a zahořklí vojáci a uprchlíci, okolo 10 000 franků.¹¹³ Měsíčně si tak konzulát dokázal vydělat na svůj provoz okolo 50 000 franků. Z nich kryl konzul veškerá vydání konzulátu, ale především z nich mohl vydržovat osoby stojící mimo konzulát – jednalo se hlavně o demobilizované vojáky.¹¹⁴ Tato improvizace ve snaze o finanční zajištění úřadu se však negativně podepsala na Vochočově pověsti v Marseille, protože začal být brzy podezírán, že peníze, které obdržel za výdej pasů, mu jdou do kapsy. Podle dostupných pramenů lze soudit, že na poskytování československých pasů bohatým emigrantům se skutečně některé osoby (nejvíce zmiňovaný je jistý demobilizovaný voják Bachrach) přiživily.¹¹⁵ Teprve během října přišlo z Londýna první dotace ve výši 650 000 franků na podporu demobilizovaných vojáků. Během devíti měsíců Vochočova působení obdržel konzulát z Londýna 2 241 000 franků, z čehož jednak vyplácel zaměstnance konzulátu a státní úředníky (v Marseille a okolí se jich pohybovalo asi 50), jednak podporoval demobilizované vojáky, na jejichž podpory vynaložil měsíčně cca 250 000 franků.¹¹⁶

Vojáci potřebovali jak denní podpory, tak nocleh. Vochoč nechával vojáky přespat po chodbách a kancelářích konzulátu, ale ze svých příjmů jim mnoho pomoci nemohl. Koncem července mu naštěstí přišel na pomoc americký občan Donald A. Lowrie¹¹⁷. Během srpna se při konzulátu ustanovilo pod Lowrieho vedením Centre d'Aide Tchecoslovaque (dále jen Centre d'Aide). Jeho pracovníci pocházející z Československé evangelické mise s pomocí některých demobilizovaných vojáků rozdělávali denní podpory, zajišťovali ubytování a stravování vojáků. V září se Centre d'Aide přestěhovalo z prostor konzulátu pro případ, že by

¹¹² Zpráva Vladimíra Vochoče československé vládě z října 1941, ABSČR Praha, sign. S-460-10, str. 13.

¹¹³ Zpráva Dra Kanduse o situaci našich krajanů ve Francii, AÚTGM Praha, f. EBII, k. 431, i.č. 3447.

¹¹⁴ Zpráva kpt. gšt. A. Šedy o situaci ve Francii po pádu Francie, Tamtéž.

¹¹⁵ Zpráva Dra Kripnera o situaci čsl. příslušníků ve Francii, Tamtéž.

¹¹⁶ NA, f. 1007 (MSP-L), k. 73, i. č. 666, sign. 103/9, str.15.

¹¹⁷ Donald A. Lowrie (1889 - 1974)

Lowrie studoval na univerzitách v USA, Paříži a Praze a pracoval po dlouhá léta v různých funkcích v YMCA. Během první světové války organizoval v Rusku sociální a výchovnou práci mezi válečnými zajatci, na přední Sibiři se staral zhruba o 60 000 zajatců. Po I. světové válce byl jmenován sekretářem „Studentského domova“ v Praze. Za uskutečnění tohoto projektu obdržel nejvyšší státní vyznamenání Řád bílého lva. Byl osobním přítelem rodiny T. G. Masaryka a z pravidelných rozhovorů s prezidentem vznikla i Masarykova monografie. V roce 1933 byl jmenován ředitelem domu USA v univerzitním městečku v Paříži, kde působil až do obsazení Paříže Němci. Odtud se uchýlil do Marseille, kde organizoval několik humanitárních projektů. Po válce se Lowrie vrátil do Paříže, kde v rámci své funkce v YMCA řídil komitét zajišťující finanční a materiální pomoc Čechoslovákům ve Francii. Pokračoval ve své práci pro YMCA v Paříži až do roku 1955, kdy se vrátil do USA.

došlo k jeho uzavření, o pár domů vedle na adresu Rue de la République 37. Péče Centre d'Aide se brzy rozšířila na všechny československé příslušníky v Marseille a okolí.¹¹⁸

Vochočovi se podařilo prodloužit výhodnou nájemní smlouvu na místnosti svého úřadu, jehož rozpočet ještě vylepšil prodejem části inventáře. Z personálu odmítli dále pokračovat v práci pánové Chramosta i Drtílek; naopak zpět do služby se přihlásil starý tajemník Leopold Osgart. O účetnictví a pokladnu se staral od poloviny července v Marseille špkt. Borský, od začátku září převzal finanční správu konzulátu vrchní kancelářský správce pařížského konzulátu Emanuel Hamáček. Od počátku listopadu zde také působil Vochočův spolupracovník z Paříže Bohuslav Ečer, kterého v prosinci 1940 určil konzul svým zástupcem (později i pro monacký konzulát). Vochočovi také pomáhali bývalý telefonista z pařížského vyslanectví Kuhajevič, dále básník Viktor Kripner a Josef Forman. Konzul se snažil zapojit do činnosti konzulátu pokud možno co nejvíce zaměstnanců pařížského ČSNV, čímž jim poskytl určité materiální zabezpečení z konzulární pokladny a zároveň se jim snažil usnadnit odchod z Francie, např. hromadnou žádostí o výstupní povolení z Francie na ministerstvo zahraničních věcí ve Vichy.¹¹⁹ Prostředí marseillského konzulátu evokuje líčení B. Ečera:

*„Dostat se na náš konzulát v Marseille nebylo tak lehké. ... V Marseille si našel útulek v budově, kterou snad stavěli staří Féničané. Vetché a vyšlapané schodiště bývalo neosvětleno. ...Majitel domu nerozsvěcoval, domovníka dům neměl. Vstupující omakali staré zdivo jako tykadly chrousta a vystoupili po schodech až ke dveřím. Tabulka oznamovala úřední hodiny, ale spíše jen proto, aby zde měla svůj raison d'être. Hodiny se beztoho nedodržovaly. Pracovalo se od rána do noci a někdy i v noci. ...Na stěnách místností visely obrazy obou presidentů, dr. Beneše a T. G. Masaryka. Ve spisovně byly uloženy spisy v bezvadném pořádku.“*¹²⁰

V červenci vyzval Vochoč honorární konzuly ve své působnosti (pány Baxu v Nice, Lehmana v Tunisu a Toledana v Oranu), aby dále pracovali a své úřady neopouštěli. Konzulát v Casablance byl opuštěn 30. června, a protože právě zde se soustředily četné československé zájmy, požádal Vochoč tamější zástupce firmy Baťa o pomoc. Vlastní příjmy konzulátu stačily

¹¹⁸ J. Fišera; E. Fišerová: c.d., str. 89.

¹¹⁹ Zpráva Vladimíra Vochoče československé vládě z října 1941, ABSČR Praha, sign. S-460-10, str. 40.

¹²⁰ B. Ečer: c.d., Praha 1946, str. 99.

na úhradu jeho potřeb až do února 1941, od té doby byl konzulát odkázán na dotace MZV v Londýně.¹²¹

3.2.2. Kontakty s vládou ve Vichy

16. července odjel Vochoč do Vichy navázat kontakt s ministerstvem zahraničí a dalšími ústředními orgány Pétainovy vlády, protože si chtěl být jistý jejich alespoň tichým souhlasem se svou konzulární činností. Vochoč zde zastihl nový režim v jeho počátcích. Z chaosu prvních dnů po porážce se teprve začaly vynořovat obrysy příštího francouzského osudu. V malém městě, jehož obyvatelstvo čítalo v mírových časech kolem 20 000 obyvatel, se po porážce v různých hotelech usídlily všechny ústřední úřady, tlačily se sem i různé konzuláty a vyslanectví. Panovala zde spousta nepohodlí a zmatku, v němž se uplatňoval systém „*débrouiller vous*“, ale povzbuzující se zdála okolnost, že po rozpadu celého státního ústrojí se opět objevují náznaky centrální moci.

V kolonádě procházela se melancholicky známá jména Třetí republiky, ale vedle nich hemžilo se čiperně plno lidí, kteří jako u nás před Mnichovem dříve nemohli z dobrých důvodů na světlo, v hotelích a v improvizovaných kancelářích byla také jakási allégresse ve vzduchu. V tomto stendhalovském prostředí moje objevení v polovici července mělo charm of novelty, působilo jaksi zábavně, že starý známý, Československo, se ještě hlásí.¹²²

Na ministerstvu zahraničních věcí vládl chaos a obavy, co bude z německé strany následovat, a československá otázka byla v této chvíli naprosto okrajová. Naštěstí zůstal ve funkci generálního sekretáře bývalý velvyslanec v Praze (působil zde v letech 1927–1932) Francois Charles-Roux.¹²³ Vochočovi se podařilo s Charles-Rouxem dohodnout na shovívavém přístupu francouzského ministerstva zahraničních věcí k marseillskému konzulátu, který tak mohl nadále fungovat.¹²⁴ Potvrzení Vochočova postavení jako konzula ve Vichy upevnilo jeho pozici nejen vůči francouzským úřadům, ale i mezi československými uprchlíky.¹²⁵

¹²¹ Zpráva Vladimíra Vochoče československé vládě z října 1941, ABSČR Praha, sign. S-460-10, str. 15.

¹²² Tamtéž, str. 46.

¹²³ AÚTGM Praha f. EBII, k. 431, i.č. 3447 sl. Dr. K. Wendl. Rodina Charles-Roux chovala k Československu mimořádné sympatie: žena generálního konzula Simone se přátelila již v Praze s Hanou Benešovou, dcera Edmonde, poválečná šéfredaktorka Vogue, vyhledávala v Marseille s oblibou společnost českých umělců jako byl Bohuslav Martinů, pianista Rudolf Firkušný nebo malíř Rudolf Kundera. I. Jirků: Rendez-vous s Rudolfem Kunderou, Jihlava 1999, str. 111.

¹²⁴ Zpráva Vladimíra Vochoče československé vládě z října 1941, ABSČR Praha, sign. S-460-10, str. 16.

¹²⁵ „Ostatně převážná většina našich příslušníků pokládala mne za ztřeštěnce, ještě i v první dny, kdy už jsem jako konzul v Marseille opět úřadoval, čekali že každou chvíli mně seberou buď Francouzi či Němci. A teprve

Během července a srpna navštívil generálního sekretáře také Karel Wendl, bývalý legační rada československého vyslanectví v Paříži, který spolu s bývalým vrchním kancelářským správcem na pařížském vyslanectví Štefanem Mončekem dosáhli na Charles – Rouxovi ujistění, že na diplomatické pozici konzulátu se nic nemění a že klauzule č. 19. francouzsko-německého příměří o vydávání občanů německé národnosti Němcům se na Čechoslováky nevztahuje. Vše samozřejmě za předpokladu, že německé okupační orgány nezačnou vyvíjet v tomto směru na francouzské ministerstvo zvýšený tlak. Kromě toho jim byla přislíbena možnost využívání francouzského diplomatického spojení s Londýnem.¹²⁶ Karel Wendl a Štefan Monček¹²⁷ se poté ve Vichy usadili.¹²⁸

Při své druhé návštěvě Vichy ve dnech 6. až 16. srpna Vochoč postřehl, že vzrušená nálada značně ochabla. První zkušenosti s německou komisí ve Wiesbadenu dohlížející na příměří byly zřejmě dost tvrdé a nové hlavní město Francie žilo v nervozitě. Moc se přesouvala do rukou policie a rodící se policejní režim jen s obtížemi zmaňal problémy kolem sebe (demobilizaci, vyživování, dopravu, nezaměstnanost) pouze tvrdostí.

*„Naše československé bolesti nebyly už ani zajímavé, nyní stávali jsme se jenom obtížnými cizinci, chudými příbuznými, kteří zůstávají příliš dlouho na návštěvě.“*¹²⁹

Dávný přítel z Quai d'Orsay Vochočovi poradil, aby se odstěhoval někam do ztracených údolích v Pyrenejích a tam přečkal válku.

Během srpna 1940 francouzská vláda ustoupila německému tlaku ve věci diplomatických misí okupovaných států ve Vichy a prostřednictvím tiskové agentury Agence Havas ohlásila dne 9. září jejich konec. Tak skončilo svoji činnost ve Vichy vedle belgického, polského, norského a holandského i československé vyslanectví, které se na pár týdnů pokusil otevřít Karel Wendl.

když první dva týdny s následujícím týdnem, kdy jsem jednal s francouzskou vládou ve Vichy, podaly empirický důkaz, že jsem konzulem, se ke mně na konzulát počali odvažovati.“ AMZV Praha, f. LA-D, k. 249a, sl.Dr. Vochoč Vladimír č.j. 7057/dův.

¹²⁶ Zpráva K. Wendla pro MZV z 28. 7. 1940 AMZV Praha, LA-T, k. 138 in: J. Němeček a kol.: c.d., dokument č. 5.

¹²⁷ Štefan Monček (1896 - 1987) se narodil 12. března 1896 v Červeném Kameni na Slovensku. Za 1. světové války mobilizován do rakousko-uherské armády. V roce 1918 vstoupil do československých legií ve Francii. Od roku 1919 pracoval v zahraniční službě, nejprve jako kancelista a později jako vrchní kancelářský oficiál v Paříži. Po 15. 3. 1939 zůstal v Paříži. V letech 1940 - 1944 vedl kancelář československé zahraniční správy ve Vichy jako důvěrník československé exilové vlády. Pomáhal organizovat odchod československých vojáků a exulantů z okupované Francie, spolupracoval s francouzským hnutím odporu. Po válce byl znovu přijat na MZV a působil na vyslanectví v Bruselu. V roce 1948 s ním byl rozváznán pracovní poměr. V roce 1953 byl zatčen a odsouzen za velezradu k 13 letům odnětí svobody a propadnutí jmění. V roce 1964 byl rozsudek zrušen. Zemřel v roce 1987.

¹²⁸ Kopecký, Jaromír; editor Jan Němeček: c.d., str. 100.

¹²⁹ Zpráva Vladimíra Vochoče československé vládě z října 1941, ABSČR Praha, sign. S-460-10, str. 47.

Do tohoto data také Edvard Beneš v Londýně uvažoval o jmenování Františka Černého československým pověřencem ve Vichy a začal v tomto směru vyjednávat s Brity, ale oznámení Agence Havas tento plán utřalo.¹³⁰ Wendl zůstal ve Vichy pouze jako soukromá osoba s určitými kontakty na francouzské diplomaty, posléze 20. prosince 1940 Vichy opustil a odjel do USA.¹³¹ Ve Vichy zůstal Štefan Monček, který zde pro Vochoče obratně obstarával různé záležitosti. Mončekovi, velkému stoupenci a spolupracovníkovi Osuského (informoval ho do Londýna o svém působení ve Vichy), Benešovi stoupenci v Londýně vyčítali údajný pokus o vstup do diplomatických služeb Slovenského štátu.¹³² Ať už byly Mončekovy aktivity ve Vichy jakékoliv, faktem zůstává, že po celou dobu svého působení ve Vichy spolupracoval s Čechoslováky v Marseille a prokazoval konzulátu a Centre d'Aide díky svým kontaktům cenné služby. Během září byli diplomatičtí zástupci na konzulátech okupovaných států zpraveni, že tyto konzuláty nemohou déle fungovat.

Po 8. září se objevil zásadní rozdíl ve statutu diplomatických a konzulárních misí okupovaných států ve Francii. Pokud jde o polské, belgické, holandské a norské zastupitelské úřady, uzavřely své konzuláty v průběhu září 1940. Zájmy těchto států však byly nadále chráněny dvojím způsobem. Jednak jejich zastoupení převzaly některé třetí státy (Švédsko se ujalo norských zájmů, USA belgických), jednak všechny tyto státy mohly náhradou za uzavření svých misí zřídit zvláštní úřady, tzv. Offices. Tyto úřady sice nebyly chráněny mezinárodním právem a nemohly vydávat pasy, ale měly zásadní význam při ochraně svých státních příslušníků. Offices okupovaných států převzaly budovy a místnosti diplomatických misí, jejichž bývalí úředníci nadále působili pod francouzským vedoucím Office jako techničtí poradci.¹³³ Možnost otevření takového úřadu však byla Čechoslovákům odepřena. Podle německého stanoviska totiž Československo neexistovalo již od 15. března 1939, a proto nemohlo vstoupit s Německem do války po jejím vypuknutí, zatímco ostatní okupované státy do ní vstoupily jako samostatné státy.¹³⁴ Absence takového úřadu pro Čechoslováky byla důvodem, proč bylo třeba udržet co nejdéle konzulát v chodu. Jeho výhodou proti čerstvě zřízeným úřadům pro příslušníky okupovaných států byla možnost vydávání pasů a dalších důležitých dokumentů.¹³⁵ Na možnost otevření československé Office se dotazoval v lednu

¹³⁰ J. Němeček a kol.: c.d., str. 43.

¹³¹ J. Němeček: c.d., str. 157.

¹³² Opočenský, Jan : Válečné deníky Jana Opočenského. [Ed.]: Čechurová, Jana - Čechura, Jaroslav - Kuklík, Jan - Němeček, Jan. Praha, Karolinum 2001, str. 221.

¹³³ Zpráva J. Lavičky pro MZV z 12. 10. 1944, AMZV Praha, LA-D, k. 73 in: J. Němeček a kol.: c.d., dokument č. 287.

¹³⁴ Zpráva Vladimíra Vochoče československé vládě z října 1941, ABSČR Praha, sign. S-460-10, str. 49.

¹³⁵ Tamtéž, str. 60.

1941 ve Vichy Štefan Monček, ale odpověď byla striktně zamítavá.¹³⁶ Počátkem října 1940 Vochočovi dorazila zpráva z Londýna, že dne 29. srpna ho prozatímní vláda v Londýně jmenovala zastupitelem zájmů ČSR ve Francii a dodatečně potvrdila jeho funkci konzula v Marseille.¹³⁷

Vochoč se rozhodl udržet československý konzulát, dokud si ho Němci nevšimnou a nevyžádají si jeho zrušení. Nadále proto neintervenoval ve Vichy na obranu konzulátu s vědomím že přichází čas, kdy je lepší zůstat pokud možno neviditelným.¹³⁸ Zároveň se zrušením diplomatických zastoupení okupovaných států se dohodl s Lowriem na přestěhování Centre d'Aide z místnosti konzulátu pro případ jeho uzavření. Brzy přišla první zkouška v podobě nového policejního ředitele v Marseille Rodelleca du Porzic, Darlanova přítele, který se pokusil Vochoče přinutit k uzavření konzulátu. Konzul ho však šikovně přesvědčil, že k tomu nemá právo:

Byl jsem zavolán dne 15. října dopoledne policejním ředitelem marseillským, fregnantním kapitánem Rodelecem de Porzic, který mi hrubým způsobem oznámil, že nejsem žádný konzul, žádné Československo se neuznává, co vlastně chci, žádné řeči zbytečné atd. Odmítl jsem okamžitě v přítomnosti druhého policejního úředníka, zvaného policejním ředitelem jako svědka hovoru, co nejenergičtěji podobný tón, napomenuv policejního ředitele, aby nezapomínal, že není nic víc nežli policejní ředitel, kdežto já jsem zástupce neodvislého státu a vždy věrného spojence Francie. Učinil jsem policejnímu řediteli přednášku přes půl hodiny o politickém významu Československa pro Francii a o svých nezadatelných právech podle práva mezinárodního. Rozešli jsem se s policejním ředitelem do Marseille sotva jmenovaným, velmi přátelsky, při čemž policejní ředitel vzal na vědomí, že není kompetentní vůbec jakákoliv sdělení stran mé funkce mi činiti a že ve věci obracím se na prefekta.¹³⁹

O dva dny později se konzul skutečně vypravil na prefekturu. Také zde úřadoval nový prefekt A. Viguiet, předtím tři měsíce vězněný Němci. Na prefektuře vládnul „ušlápnutě liberální

¹³⁶ J. Němeček a kol.: c.d., str. 83.

¹³⁷ Podání konzula Vochoče z 16. 9. 1943 AMZV Praha, f. LA-D, k. 249a, sl. Dr. Vochoč Vladimír č.j. 18597/43.

¹³⁸ „Domníval jsem se proto, že lépe jest pro nás ponechati pokud možno veškeré otázky, dané tímto stavem, v nejistotě a přítmi tak dlouho, jak jen bude možno. Jasná definice našeho postavení mohla býti při daném německém tlaku jenom v náš neprospěch.“ Zpráva Vladimíra Vochoče československé vládě z října 1941, ABSČR Praha, sign. S-460-10, str. 50.

¹³⁹ Zpráva V. Vochoče pro MZV ze 7. 2. 1941, AMZV Praha, LA-D, k. 139 in: J. Němeček a kol.: c.d., dokument č. 28.

duch“ a zdejší úředníci neměli valnou chuť aplikovat rychle a doslova příkazy z Vichy.¹⁴⁰ S prefektem se Vochoč přátelsky domluvil, že sejme podle rozkazu z Vichy z budovy konzulátu znak ČSR a vlajku, takže prefekt bude moci podat do Vichy kladnou zprávu, ale nadále si podrží svůj diplomatický pas a přikročí k likvidaci konzulárních věcí. Písemnosti konzulátu měly být nadále označovány ve styku s francouzskými úřady „*en liquidation*“ a za další dva až tři měsíce měl Vochoč předložit prefektovi zprávu o postupu likvidace. Díky tomuto triku mohl konzulát nadále pokračovat ve své činnosti, ale Vochoč se snažil na sebe pokud možno co nejméně upozorňovat a tam, kde to bylo možné, schovával konzulární agendu za sociální činnost Centre d'Aide. Konzul stavěl jako profesor mezinárodního práva veškerou obranu československých zájmů ve Francii na právních argumentech, často zasutých člancích různých smluv či jejich různých výkladech. Díky této neotřesitelné víře v právo a se zapojením „exakte Phantasie“¹⁴¹ ve styku s vichistickými úřady dokázal oddalovat likvidaci konzulátu a využívat poskytnutého času k ochraně československých příslušníků i cizí emigrace. Příkladem jeho přesvědčení o síle práva může být i jeho anekdotické podotknutí k výše popsanému jednání s prefektem Viguiérem:

*„Prefekt mi také slíbil, že nadále bude mi přidělovati jako členu konzulárního sboru benzin pro automobil. Byla to stipulace jen symbolická, protože jsem neměl automobilu, ale po stránce právní poznamenal jsem dobrý bod pro nás.“*¹⁴²

Po zkušenostech z května a června roku 1940 však Vochoč nechtěl ponechat nic náhodě a pořídil si postranní cestou pro sebe a svoji ženu *visa de sortie* (povolení k odjezdu z Francie), falešné doklady a pasy. Pro všechny zaměstnance konzulátu získal také příslib *visa de sortie*. Bezvýsledná však byla jeho snaha získat zámořské vízum, přestože je několikrát urgoval jak na americkém vyslanectví, tak u MZV v Londýně. Pro případ uzavření konzulátu počítal s možností svého přesunu do severní Afriky, přičemž kalkuloval s faktem, že jeho exequatur z roku 1938 platí také pro Alžír a Tunis. Otevření československého konzulátu v Alžíru by se pak jevilo podle jeho názoru jako pouhé přesunutí úředního sídla z Marseille.¹⁴³

3.2.3. Právní ochrana československých příslušníků

¹⁴⁰ Zpráva Dr. Kripnera o situaci čsl. příslušníků ve Francii, AÚTGM Praha, f. EBII, k. 431, i.č. 3447

¹⁴¹ Vochočův citát Goetha in: AMZV Praha, f. LA-D, k. 249a, sl. Dr. Vochoč Vladimír č.j. 7057/dův.

¹⁴² Zpráva Vladimíra Vochoče československé vládě z října 1941, ABSČR Praha, sign. S-460-10, str. 52.

¹⁴³ Zpráva V. Vochoče pro MZV ze 7. 2. 1941, AMZV Praha, LA-D, k. 139 in: J. Němeček a kol.: c.d., Praha 2005, dokument č. 28.

„Na konzulátě v ul. Republiky č. 57, jehož místnosti samy o sobě nevyhovovaly svému účelu, se tísnily od rána do večera nepřehledné davy Čechoslováků skutečných i všelikého původu. Na pobledlých tvářích se zračila úzkost štvané zvěře. Šlo o prodlužování platnosti cestovních pasů, o výjezdní visa, o visa španělská, portugalská, zámořská, o vydávání čsl. cestovních pasů, o povolení pobytu v Marseille, o přímluvy na prefektuře, osvobození z tábora apod. ...Musil jsem se podívat trpělivosti a obratnosti konsula Vochoče. Uprostřed největšího chaosu zachovával klid a rovnováhu, konsumuje při práci nesčetné množství šálků černé kávy a kouře doutníků za doutníkem.“¹⁴⁴

V Marseille a jejím nejbližším okolí se na svobodě pohybovalo zhruba osm set Čechoslováků, z čehož téměř polovinu tvořili Židé. Jednalo se o demobilizované vojáky, uprchlíky z Československa, Belgie, Holandska i okupované zóny Francie. Mezi Čechoslováky se vyskytovala i řada významných osobností. Kromě již jmenovaného sociálního demokrata Bohuslava Ečera a bývalé šéfredaktorky Česko-slovenského boje Milady Sísové například Bohuslav Martinů se svou ženou, Rudolf Firkušný, Franz Werfel nebo mladý malíř Rudolf Kundera. Československými pasy se mohli vykázat i Heinrich a Golo Mannovi.¹⁴⁵ Mnoho československých příslušníků přišlo na jaře 1940 o své cestovní pasy a různé doklady osobního stavu. Během května si českoslovenští příslušníci museli zažádat o nová osvědčení o státní spolehlivosti, ale protože řada těchto osvědčení nebyla vyřízena včas, zůstalo mnoho dokladů na opuštěných konzulátech. Dále naši vojáci umístění v Agde odevzdávali svoje osobní doklady a cestovní pasy vojenské správě, která je z největší části dala spálit v červnu 1940. Kromě toho někteří naši příslušníci ztratili doklady i se svými zavazadly při útěku před Němci.¹⁴⁶

Po příměří se občané bývalého Československa v očích německých komisí zařadili mezi tzv. apatrides – lidi bez domova, jejichž pasy byly Němci prohlášeny za neplatné. V chaosu nastalém po porážce byl však československý pas základním dokumentem našich uprchlíků a pouze s ním se mohli vydat na konzuláty cizích zemí a žádat o víza. Stovky Čechoslováků se tak obracelo na konzulát se žádostí o nový pas či o nový dokument nahrazující rodný list, doklad o sňatku, zachovalosti atd. Vochoč k vyřizování těchto žádostí přistupoval blahovlnně, vědom si obtížného spojení s Londýnem a s ním spojeného nebezpečí z prodlení. Konzulární ochranu odmítal jen osobám nedůvěryhodným, například mužům odpírajícím vojenskou

¹⁴⁴ Zpráva Dr. Kripnera o situaci čsl. příslušníků ve Francii, AÚTGM Praha, f. EBII, k. 431, i.č. 3447, str. 25.

¹⁴⁵ I. Jirků: c.d., str. 69.

¹⁴⁶ Zpráva Vladimíra Vochoče československé vládě z října 1941, ABSČR Praha, sign. S-460-10, str. 18.

povinnost nebo lidem, kteří dobrovolně přijali maďarské občanství. Protože se na konzulátu nalezená zásoba pasových formulářů tenčila a náhradní dokument (tzv. laissez passer) psaný pouze na stroji nevypadal dostatečně přesvědčivě, objednal si Vochoč nových 1000 pasových formulářů u spolehlivé tiskárny v Marseille. Nové pasy byly identické s původními až na to, že měly růžové desky namísto původních zelených.¹⁴⁷

Dalším úkolem, kterého se Vochoč ujal, bylo usnadnit československým příslušníkům cestování a zajištěný pobyt. Po podepsání příměří se povolení k pobytu (*carte d'identité*) a cestování (*sauf-conduit*) ve Francii stalo palčivým problémem mnoha cizinců. Útěkem před Němci se mnoho československých příslušníků ocitlo jinde, než jim jejich povolení povolovala; jiní, například příchozí z Belgie, je vůbec neměli a tak si o ně museli zažádat. V přeplněné Marseille se policie bránila přílivu cizinců, a proto i krátkodobá povolení vydávala se značnými obtížemi. Na druhé straně však byl pobyt v Marseille či okolí podmínkou možného styku s konzulátem. Od konce podzimu byly osoby bez dokumentů, zajištěných prostředků na živobytí a Židé umísťováni do koncentračních táborů.¹⁴⁸ Vochoč se snažil nátlakem konzulátu na prefektury zajistit pobyt především československým vojákům, které nešlo jinak chránit a kteří se mohli ocitnout v koncentračním táboře. Pokud šlo o změnu pobytu a cestování uvnitř Francie, umožňoval Vochoč československým příslušníkům povolení tak, že je obesílal k úřednímu jednání. Takové dopisy byly dostatečný důvod, aby adresát získal *sauf-conduit*. Tato povolení umožňovala především cestu k španělským hranicím či návštěvu Vichy.¹⁴⁹

Díky intervencím konzulátu se českoslovenští příslušníci (na rozdíl například od Poláků) a především demobilizovaní vojáci těšili poměrně blahovůli policie. Na marseillské prefektuře našel při své návštěvě 23. listopadu 1940 Vochoč vstřícného přednostu pasového oddělení Episse, který mu pomáhal nejen v individuálních případech, ale zajistil pro československé vojáky i jakýsi „volnější režim“. Marseillská policie, která se soustředila především na zavírání nemajetných uprchlíků do internačních táborů, tak díky konzulově intervenci a záruce, že se společně s Centre d'Aide Tchecoslovaque postará o materiální zajištění vojáků, nechávala československé demobilizované vojáky v relativním klidu.¹⁵⁰ Naoko připravovaný

¹⁴⁷ Tamtéž.

¹⁴⁸ „Situace byla obzvláště špatná ve velkých městech jako Marseille, kde byla velká a stále se obměňující skupina uprchlíků, což policii udržovalo v nervozitě a příležitostně ji pohnulo k rozsáhlému zatýkání v ulicích. Takovému náhlému masovému zatýkání se říkalo *râfles*. Nikdy jste nevěděli, kdy nebo kde k nějakému dojde. Mohlo to být na Canebière za denního světla, nebo v kavárně či hotelu po setmění. Pouze jedna věc byla jistá: pokud jste byli během *râfles* zatčeni, strávili jste pár dní ve vězení, dokonce, i když jste nakonec byli shledáni *en régle*; pokud jste *en régle* nebyli, z vězení jste putovali do koncentračního tábora.“ V. Fry: c.d., str. 13-14.

¹⁴⁹ Zpráva Vladimíra Vochoče československé vládě z října 1941, ABSČR Praha, sign. S-460-10, str. 20.

¹⁵⁰ NA, f. 1007 (MSP-L), k. 73, i. č. 658, sign. 103/1, str. 43.

projekt hromadného vystěhování Čechoslováků do Kolumbie později zajistil nerušený pobyt ve městě desítkám nemajetných československých příslušníků díky razítku přednosta Episse „vystěhovalec do Kolumbie“.¹⁵¹

Provizorní podmínky úřadování na konzulátu, neustálý příliv žadatelů a strach z Němců způsoboval, že ne všichni Čechoslováci, kteří se obrátili na konzulát s žádostí o pomoc, byli s Vochočovým úřadem spokojeni. Například Bohuslav Martinů se o konzulovi a jeho zákrocích ve svůj prospěch vyjadřoval trpce a nakonec se z Francie dostal s pomocí milovníků své hudby ve Švýcarsku a New Yorku.¹⁵² Na tuto atmosféru, ve které mnozí uprchlíci očekávali od konzula nemožné, vzpomíná B. Ečer:

*„Ale jak tomu bývá v životě, nemohli jsme vyhovět každému tak, jak si přál. Někteří zahořkli, a snad jsme i někomu nechtě ublížili. Každé úřadování, byť se vedlo v nejdemokratičtějším duchu, má své stíny. Vznikaly tím, že jsme v prvních dobách neměli dost finančních prostředků, neznali jsme poměry. Lidé, zdeptaní osudem, ušlápnutí životem, vnímali slova přecitlivěle a nedivil jsem se, když mnohým selhaly nervy.“*¹⁵³

3.2.4. Evakuace

Lidé, kteří se rozhodli opustit jižní Francii, směřovali ve velké většině ke španělským hranicím. Hodlali se po průchodu Španělskem nalodit v Lisabonu na loď směřující kamkoliv pryč z kontinentu zmítaného válkou, pokud možno do USA. Pokud se rozhodli absolvovat tuto cestu legálně, museli si pořídit řadu dokumentů a povolení. V první řadě to bylo povolení k opuštění Francie, tzv. *visa de sortie*, platný pas nebo dokument ho nahrazující a vstupní vízum některého neutrálního státu, na jehož základě si mohli zažádat i o průjezdní víza portugalská a španělská. Časem přibyl i požadavek průkazu o zakoupení lodního lístku v Lisabonu. Kromě všech potřebných dokladů byly nejdůležitější podmínkou úspěšného odjezdu peníze. Podle kalkulací Josefa Lavičky přišla cesta z Marseille do New Yorku v prosinci 1940 na 25 000 franků a později úměrně s pádem hodnoty franku cena rostla.¹⁵⁴

Kapitolou samu pro sebe byla povolení k odjezdu z Francie – *visa de sortie*. Od počátku července 1940 je mělo vyřizovat ministerstvo vnitra ve Vichy, které se však žádostem vůbec nevěnovalo, pokud je přímo nezamítlo. Tak se stávalo, že mnoho cizinců mělo víza cizích

¹⁵¹ Zpráva Vladimíra Vochoče československé vládě z října 1941, ABSČR Praha, sign. S-460-10, str. 20.

¹⁵² Zpráva Dr. Kripnera o situaci čsl. příslušníků ve Francii, AÚTGM Praha, f. EBII, k. 431, i.č. 3447 srv. s Ch. Martinů: *Můj život s Bohuslavem Martinů*, Praha 2003, str. 83.

¹⁵³ B. Ečer: c.d., str. 106.

¹⁵⁴ NA, f. 1007 (MSP-L), k. 73, i. č. 661, sign. 103/4, str. 9.

států, ale nikdy neobdrželi povolení k odjezdu. Konzul za tímto „vězněním“ cizinců ve Francii cítil jistý záměr zalíbit se Němcům, kterým podle 19. článku příměří z 25. července byla Francie povinna vydat jakéhokoliv německého příslušníka. Tento režim se začal mírnit až na podzim, kdy bylo Vochočovi přislíbeno, že *visa de sortie* se budou vydávat těm československým příslušníkům, kteří nepocházejí ze Sudet. Zasloužila se o to svou intervencí na ministerstvu vnitra především Edmonde Charles-Rouxová, dcera generálního tajemníka ministerstva zahraničních věcí. Vochočovi se občas podařilo obejít i tuto ministrovu podmínku.¹⁵⁵ Další možností bylo opatřit si *visa de sortie* za úplatek. Prefektury v Grenoblu či Toulouse vydaly vízum za částku pohybující se mezi 2000 až 10 000 franků, vízum se všemi náležitostmi přímo z ministerstva zahraničních věcí přišlo na 25 000 franků. Vochoč nabádal odcházející lidi, aby překročili hranici bez francouzského výstupního povolení, ale na španělské straně hranice pečlivě dodržovali veškeré celní a devizové předpisy. *Visa de sortie* totiž vyžadovala pouze francouzská pohraniční kontrola, takže bylo možné překročit hranici ilegálně a nahlásit se první kontrole ve Španělsku, která absenci *visa de sortie* buď přehlédla, nebo pokutovala 150 pesetami.¹⁵⁶

Cesta z Francie vedla přes španělskou hranici a dále do Lisabonu. Možnosti legálního vycestování tímto směrem se měnily podle toho, jaký vízový režim platil v Španělsku a Portugalsku. Až do konce září 1940 uděloval španělský konzulát držitelům českých pasů na základě portugalského víza španělské tranzitní vízum. Kdo měl v pasu obě tranzitní víza, mohl vcelku bez obtíží ilegálně překročit hranice u Cerbére i bez výjezdního povolení. Po Himmlerově návštěvě Madridu na konci září 1940 byla však španělská hranice těsně uzavřena a o tranzitní vízum bylo třeba žádat prostřednictvím španělského konzulátu v Marseille až v Madridu. Naštěstí od zimy 1940/41 byla víza udělována opět značně blahobolně. Podmínkou udělení španělského tranzitního víza bylo vízum portugalské, které bylo udělováno na základě jakéhokoliv dalšího zámořského víza. Později začal portugalský konzul vyžadovat i potvrzení o zakoupení lodního lístku z Lisabonu, což pochopitelně celou emigrační agendu ztížilo. Vochoč využíval především blahovůle čínského konzulátu, který vízum vydal komukoliv za 100 franků.¹⁵⁷ Naopak zklamáním byl přístup amerického konzulátu jak v Marseille, tak Lisabonu, který zdržoval vydávání víz, přestože to bylo přímo dohodnuto československou vládou v Londýně s washingtonským Department of State. Ten

¹⁵⁵ Zpráva Vladimíra Vochoče československé vládě z října 1941, ABSČR Praha, sign. S-460-10, str. 22.

¹⁵⁶ NA, f. 828 (MV-L), k. 265, i. č. 640, sign. 2-77-3, sl. 4., str. 21.

¹⁵⁷ Zpráva Vladimíra Vochoče československé vládě z října 1941, ABSČR Praha, sign. S-460-10, str. 24. Na služby čínského konzulátu vzpomíná anekdotou i V. Fry: „Čínská víza byla kompletně v čínštině až na dvě slova: 100 francs. Číňané a ti, kdo uměli čínsky, tvrdili, že na 'vízu' bylo ve skutečnosti napsáno: 'Těto osobě nesmí být za žádných okolností povolen vstup do Číny.'“ V. Fry: c.d., str. 15.

se uvolil vydat tzv. „Emergency visitor's visas“ pro ohrožené Čechoslováky ve Francii a Portugalsku podle seznamů, které místní českoslovenští zástupci vypracovali. Americké konzuláty v Marseille a Lisabonu však na tuto instrukci nedbaly a vydávání víz zamítaly nebo zdržovaly.¹⁵⁸

Evakuační agendu převzalo po Vochočově internaci v březnu 1941 Centre d'Aide Tchecoslovaque, které se však soustředilo spíše na sociální práci mezi Čechoslováky ve Francii. Byrokratická procedura evakuace se ještě více zkomplikovala po vstupu USA do války. V říjnu 1942 tak československý důvěrník v Lisabonu František Čejka instruuje Oldřicha Dubinu ve věci obstarávání kanadských víz a vysvětluje mu celý byrokratický proces:

1. Dubina prověří v Marseille žadatele o kanadské vízum.
2. Poněvadž není z Portugalska do Kanady přímé lodní spojení, potřebuje žadatel americké tranzitní vízum. O ně požádá žadatelův ručitel v USA s formulářem obsahujícím přesné odpovědi na 17 otázek o žadateli. Tyto odpovědi pošle Dubina přes Čejku na čs. konzulát v New Yorku. Jakmile dostane americký konzulát v Lisabonu z Washingtonu pokyn k udělení víza, pošle Čejka do Marseille britský příslib udělení kanadského víza.
3. Americký konzulát v Lisabonu neudělí vízum dříve, dokud se žadatel neprokáže zajištěným lodním lístkem. Evakuovaný si opatří lodní lístek v Marseille u místní kanceláře HICEM.
4. Na základě britského příslibu kanadského víza a lodního lístku požádá evakuovaný o portugalské vízum.¹⁵⁹

Jak je vidět, legální cesta z Francie do Lisabonu vyžadovala nejenom splnění řady podmínek, ale současně synchronizaci jednání s úřady podle stávajících poměrů v jednotlivých státech. Složitě to bylo i pro bohatého jednotlivce, který si mohl dovolit právního zástupce u jednotlivých konzulátů nebo agenta v Lisabonu zajišťujícího místo na lodi. Dostat z Francie hromadně chudé židovské uprchlíky a vojáky bylo v podstatě nemožné.

V září 1942, po prvních masových deportacích Židů z Francie, se na nátlak humanitárních organizací uvolila vláda USA vydat 5000 víz pro židovské děti. Naděje, že by se do této akce

¹⁵⁸ NA, f. 828 (MV-L), k. 265, i. č. 640, sign. 2-77-3, sl. 5., str 1-4.

¹⁵⁹ Dopis F. Čejky O. Dubinovi z 10. 10. 1942 AMZV Praha, f. LA, k. 521, sl. VII. Evakuace z Francie – všeobecné věci, č.j. 1449/42.

podařilo zahrnout i jistou část židovských dětí z Československa, však ukončila německá okupace jižní Francie, která celý projekt zhatila těsně před jeho spuštěním.¹⁶⁰

Při průchodu Španělskem a Portugalskem byly nejdůležitějšími osobami pro naše příslušníky František Čejka v Lisabonu a bývalý chargé d'affaires ČSR v Madridu Zdeněk Formánek. Formánek, který měl dobré kontakty ve frankistických kruzích, pracoval na britské ambasádě a zároveň působil ve Španělsku jako důvěrník československé exilové vlády.¹⁶¹ Pomáhal československým uprchlíkům, kterým se podařilo dostat z Francie až do Madridu, i těm, kteří skončili v koncentračním táboře Miranda de Ebro.¹⁶²

Lisabon se stal výhradním průjezdním přístavem evropské emigrace. František Čejka zde již před válkou řídil kancelář pro československé konzulární záležitosti, protože od roku 1937 došlo mezi Portugalskem a Československem k přerušení diplomatických styků v důsledku nedodání československých zbraní do Portugalska. Na přání Edvarda Beneše zůstal po celou dobu války v Lisabonu jako důvěrník československé zahraniční akce, přestože jeho pozice zde byla velice obtížná. V roce 1942 mu byl propůjčen titul konzula, ale nadále byl sledován tamní policií a portugalské úřady mu opakovaně odmítaly prodloužit povolení k pobytu, které získal až díky intervenci zástupců spojeneckých velmocí.¹⁶³ V součinnosti s vojenským přidělcem z Londýna majorem Václavem Pánem, který dorazil do Lisabonu v lednu 1941, pečoval o umístování uprchlíků na loď. Snažil se je z fondů zasílaných z Londýna podporovat, zatímco čekali na odjezd a zařizovali si všechna možná povolení. Čejkovi v podpoře a evakuaci československých občanů pomáhaly i charitativní organizace jako Unitarian Service Committee pod vedením manželů Sharpových, Joint Distribution Committee, Kvakeři či HICEM. HICEM přispíval 50 % na životní a cestovní výdaje židů z Československa.¹⁶⁴ Podstatou Čejkovy a Pánovy činnosti v Lisabonu bylo obstarávat víza pro československé příslušníky do Anglie, USA, Kanady, ale pokud se naskytla příležitost, tak i do exotických zemí jako Jamajka, Venezuela či Kolumbie. Venezuelská víza byla stejně jako Vochočem obstaraná víza čínská tzv. víza krycí, která umožňovala svým držitelům ve Španělsku a neokupované Francii předstírat odjezd do určité země, aby po svém příjezdu do Lisabonu byli vypravováni do Anglie. Těchto víz se používalo především pro vojáky, kteří se hodlali připojit k čs. vojsku v Anglii. Během roku 1940 se Čejkovi a Pánovi podařilo vyexpedovat z Evropy celkem 226 osob (36 do Anglie, 13 do Kanady, 32 do Brazílie, 135 do

¹⁶⁰ D. A. Lowrie: c.d., str. 224.

¹⁶¹ J. Němeček: c.d., str. 364.

¹⁶² František Z. Ostrý, Přes hory a dolů, in: N.V. Duben (ed.): c.d., str. 40 – 41.

¹⁶³ J. Němeček: c.d., str. 367-8.

¹⁶⁴ NA, f. 828 (MV-L), k. 265, inv. č. 559, sign. 2-79-1, sl. 4., str. 65.

USA, 10 do jiných zemí), následující rok 396 (44 do Anglie, 29 na Kubu, 30 do Kanady, 28 do Brazílie, 255 do USA, 10 do jiných zemí).¹⁶⁵ Přes Lisabon prošlo do zámoří v průběhu celé války okolo 1000 Čechoslováků.¹⁶⁶ Atmosféru v Lisabonu barvitě vykresluje Egon Hostovský ve své povídce Zápisky Bedřicha Davida o velké nevěře.

„Chceme kamkoliv, ale nejraději do Spojených států, nevím, proč právě tam. Ku podivu však americký konsul má jinou vůli než my, říká „I am sorry“ a žádá neuvěřitelné množství papírů, protože povolení k cestě za moře – i podle názorů jiných zaoceánských konsulů – je pyramida papírů, tucty fotografií, desítky razítek. A podpisy a otisky prstů a křestní listy a domovské listy a vysvědčení zachovalosti a...Chcete-li za oceán, musíte především spolehlivým lejtrem přesvědčit, že jste se narodil. Bez takového opravdu spolehlivého lejstra žádný konsul na světě neuvěří, že jste se narodil. Je nezbytné, zamýšlíte-li hledat štěstí například v Brazílii, abyste byl pokřtěn vleže, nade vše je nutné, abyste tam měl peníze, skutečné či vymyšlené, nebo tetu s penězi, jste-li jako já snílek čili intelektuál, a chcete-li do Severní Ameriky, musíte ještě ke všemu „prokázat ohroženost“. Co to znamená? Maličkost! Dokázat, že vás Němci hned oběsí, jestliže vás dopadnou. Ale i když si paděláte takový důkaz, i když vám na to nikdo nepřijde, nemůžete na „papír ohroženého“ odjet hned, nýbrž musíte čekat, až nebezpečí bude svrchované, až Němci budou na hranicích, až nepoplují žádné lodi; a poněvadž byste dosti nerad na takovou chvíli čekal, ucházíte se o emigraci, k níž potřebujete za prvé...Já už nevím, co všechno potřebujete. Kdo by se staral, ať se starají koně, mají větší hlavy!“¹⁶⁷

3.2.5. Československé vojsko ve Francii po červnu 1940

Celkový počet důstojníků a mužů československé armády znovuzřízené podle úmluvy s francouzskou vládou ze dne 2. října 1939 činil 10 534 osob. Z toho zhruba polovina zůstala po porážce ve Francii.¹⁶⁸ Francouzská vláda hodlala příslušníky československých jednotek postupně demobilizovat, čímž se z československých vojáků měli stát příslušníci bývalého cizího vojska na francouzské půdě podrobení zvláštním opatřením francouzské vlády. Veškeré kroky francouzského velení tábora byly jednostranné už z toho důvodu, že

¹⁶⁵ NA, f. 828 (MV-L), k. 265, inv. č. 560, sign. 2-79-2, str. 1.

¹⁶⁶ J. Němeček: c.d., str. 369.

¹⁶⁷ E. Hostovský: Listy z vyhnanství, Praha 1946, str. 96-97.

¹⁶⁸ Vochoč odhadoval, že ve Francii uvízly až 4/5 vojska. Zpráva Vladimíra Vochoče československé vládě z října 1941, ABSČR Praha, sign. S-460-10, str. 28. Pozdější odhad Vojenské kanceláře prezidenta republiky v Londýně z roku 1942 uvádí, že ve Francii zůstalo asi 5200 československých vojenských příslušníků, z nichž drtivá většina byli lidé usazení ve Francii již před válkou. Podle národnosti bylo asi 3000 Slováků, zbytek připadal na Čechy a ostatní národnosti. VHA, Praha, f. VKPR-L, inv. Č. 27/6, čj 880/42 in: J. Němeček a kol.: c.d., str. 83.

z československé strany nezůstal ve Francii nikdo, kdo se mohl o vojáky postarat – konzulát v Béziers přidělený k táboru v Agde byl opuštěn po 17. červenci. Úřadu v Béziers se později ujal Josef Lavička, bývalý konzul ve Štrasburku,¹⁶⁹ kterému se však nepodařilo vejít do styku s táborem a francouzské úřady nevzaly jeho obnovení činnosti konzulátu v Béziers na vědomí. Vochoč si uvědomoval, že konzulát je jediným československým úřadem, který s těmito vojáky může přijít do styku, a proto jednal samostatně. Jeho kroky byly dvojího druhu: obracel se na francouzskou vládu se žádostmi o opatření ve prospěch příslušníků československého vojska, především o vyplácení demobilizačních příspěvků, a jistou menší skupinu vojáků se pokoušel dostat z Francie.¹⁷⁰

3.2.5.1. Demobilizace československého vojska

Od konce června 1940 byli českoslovenští vojáci soustředováni ve svém původním táboře v Agde. Jednak tam zůstal jistý počet vojáků, kteří neodjeli s důstojníky a ostatním mužstvem do Anglie, a dále tam bylo vráceno Němci z okupovaného území asi 400 dalších vojáků. Vojáci v Agde se cítili opuštěni a jejich beznaděj zvyšovala jak nejistota nejbližších dní, tak materiální nouze. Protože úmysly Němců nebyly jisté, byla pochopitelná touha většiny vojáků Francii opustit. Někteří vojáci však nechtěli pouze odjet, ale chtěli se dál připojit k boji proti Němcům. Při své návštěvě Agde a souvisejících táborů dne 24. července došel Vochoč k počtu okolo 5000 československých vojáků. Přestože mezi vojáky bylo 30 důstojníků, byli prostě zařazeni mezi mužstvo. Velitelem „Formations Tchecoslovaque“ v Agde byl neoblíbený cdt. Coulomb. Velitel, který si zasedl na tzv. „protektorátníky“, tedy vojáky přišedší do Francie z protektorátu, před vojáky nařkl generály Ingra a Viesta, že ukradli vojákům žold a ujeli, nadával na Československo, že je vinno válkou, a tudíž i francouzskou porážkou. Důstojníkům a vojínům zakázal styk s československým konzulátem v Marseille a rozhodl se je třídit podle říšskoněmeckých směrnic na Čechy, Slováky a Židy. Jeho další snahou bylo

¹⁶⁹ Josef Lavička (1890-1963)

Po maturitě na gymnáziu působil jako učitel v Senici u Olomouce. V roce 1914 odjel do Ženevy. Od ledna 1915 členem Maffie, podával hospodářské zprávy TGM. Od ledna 1916 tajemník čs. ženevské kanceláře. Na MZV od roku 1918 jako legační tajemník. Roku 1937 jmenován konzulem ve Štrasburku, po 15. březnu 1939 konzulát odmítl předat Němcům. Ve Francii setrval až do osvobození, kdy byl dán k dispozici vyslanectví ČSR v Paříži. Od konce roku 1945 v ústředí MZV v Praze, roku 1949 penzionován. I. Koucká: 15. březen a „selhání“ československé diplomacie, Biografická příloha, rukopis. Štrasburský konzulát byl zasažen německým vpádem do Francie jako první a donutil Lavičku s částí personálu k rychlému odchodu. Kancelářský oficiál Josef Tomeš byl zajat Němci, převezen do Prahy a následně odsouzen ke 4 letům vězení. Jan Němeček: c.d., str. 37.

¹⁷⁰ Zpráva Vladimíra Vochoče československé vládě z října 1941, ABSČR Praha, sign. S-460-10, str. 28.

dostat bývalé interbrigadisty v řadách čs. vojáků do koncentračních táborů. V táboře se šířily divoké zvěsti, že vojáci budou vyměněni za francouzské zajatce a vydáni do Německa.¹⁷¹

Demobilizační komise, složená z velitele Coulomba a dvou československých důstojníků Náprstka a Lewingera, byla zřízena 10. srpna a do konce měsíce měla být její práce ukončena. Proti původním předpokladům byl poslední československý voják propuštěn z Agde až v dubnu příštího roku. Tábor vojenský se poté přeměnil na koncentrační. Samotný demobilizační proces byl v rukou francouzského velitele. Ti vojáci, kteří mohli prokázat dostatečné prostředky a povolení k pobytu ve Francii nebo možnost Francii opustit, mohli být demobilizováni. Využívali toho francouzští zaměstnavatelé v okolí Agde, kteří nabízeli vojákům pracovní kontrakty a s tím spojenou jistotu demobilizace. Demobilizovaní vojáci u nich pracovali často pouze za stravu. Ostatní vojáci byli sice rovněž formálně propuštěni z vojenského svazku, ale nadále zůstali v pracovních skupinách Compagnie des Travailleurs, nenáviděných pracovních četách. Do pracovních čet řízených demobilizovanými francouzskými důstojníky se někteří českoslovenští vojáci přihlásili dobrovolně na dobu tří měsíců v domnění, že zde budou ochráněni před vydáním Němcům. Práce v rotách byla velice těžká, především se stavěly silnice, zpracovávalo dřevo a podobně. Důstojníci, kteří měli na vojácích finanční zájem, znemožňovali vojákům odchod, a tak vojáci z pracovních čet často utíkali. Důstojníci byli demobilizováni stejně jako mužstvo. Demobilizovaní vojáci měli právo na žold do 15. srpna 1940.¹⁷²

Lowrie upozornil Vochoče na četaře Oldřicha Dubinu, který s pomocí dalšího vojáka Slavomíra Brzáka sestavil seznam vojáků ochotných odjet do Anglie a pokračovat v boji proti Němcům. Vochoč pochopil, že jeho hlavním úkolem je postarat se právě o těchto několik set vojáků. Dříve, než se stačil obrátit ohledně těchto vojáků na vedení tábora v Agde, donesly se k němu zprávy, že velitelství tábora pokládá otázku Československa za vyřízenou, odmítá jakékoliv konzulovo vměšování do demobilizace a Vochoč podle něho v Marseille dělá jen „židovskou a zednářskou práci.“ Vochoč se proto rozjel do Vichy. Protože zde ještě nebylo ministerstvo války, spokojil se konzul s předáním memoáru o situaci čs. vojáků v Agde ústředním instancím ve Vichy, které ho především ujistily, že se může ujímat otázek čs. vojáků. Po návratu z Vichy 21. července se obrátil na velitelství XVI. armádního sboru v Montpellier, nadřízenému velitelství tábora v Agde. Zde pracoval náhodou poručík Hubert Beuve-Méry, (pozdější zakladatel deníku *Le Monde*), kterého Vochoč znal ještě z Prahy. Uvedl Vochoče k velícímu generálovi XVI. sboru De Fornelu de Laurencie a ten mu slíbil, že

¹⁷¹Zpráva kpt. gšt. A. Šedy o situaci ve Francii po pádu Francie, AÚTGM Praha, f. EBII, k. 431, i.č. 3447

¹⁷²Zpráva Vladimíra Vochoče československé vládě z října 1941, ABSČR Praha, sign. S-460-10, str. 30.

nebude klást překážky, aby ti vojáci, o které má konzulát zájem, byli demobilizováni do Marseille. Díky generálově blahověli tak byli z Agde do Marseille demobilizováni vojáci, kteří měli zájem pokračovat v Anglii v boji proti Němcům a kteří by bez konzulovy intervence skončili v pracovních četách.¹⁷³

Podle zprávy, kterou Vochoč obdržel koncem února 1941, bylo celkem:

3800 Slováků repatriováno zpět na Slovensko¹⁷⁴

2000 Čechoslováků ve Francii dlouhodobě usazených se vrátilo na okupované území

1000 vojáků bylo zařazeno do pracovních skupin

600 vojáků bylo na žádost konzulátu demobilizováno do Marseille

Vysoký počet repatriovaných Slováků navracených na okupované území bylo i v zájmu Němců. Slováci sami se na podzim 1939 do čs. vojska nehlásili s velkým nadšením: pracovali ve Francii již před okupací zbytku Československa a museli při nástupu do armády opustit své zaměstnání a ženy bez řádného zajištění.¹⁷⁵ Od konce července bylo tudíž několik set československých vojáků propouštěno z Agde do Marseille. Když vojáci dorazili na konzulát, Vochoč jim ihned vydával potřebné listiny, především cestovní pasy, a vydával jim i podpory, které hradil z prodeje českých pasů bohatým židovským a antifašistickým uprchlíkům.¹⁷⁶ Od září pak sociální péči o demobilizované vojáky převzalo Lowriem vedené Centre d'Aide. Vochoč mohl situaci československých vojáků srovnat se situací polských vojáků. Ti měli výhodu v tom, že po porážce Francie zůstali v neobsazené Francii jejich zástupci a důstojníci, kteří mohli hned svým příslušníkům pomáhat. V Perpignanu například zřídili tajnou tiskárnu falešných viz, ve Vichy se v druhé půli července 1940 obnovila polská ambasáda, kterou později nahradila Office Polonaise.¹⁷⁷

Příznačné pro rozpačitý postoj francouzských vojenských kruhů k československým vojákům bylo i fakt, že se ministerstvo financí stále zdráhalo vyplatit československým vojákům demobilizační obnos 1000 franků. Tyto podpory byly nakonec vyplaceny asi 700 vojákům, dalších 60 000 franků vyplatila francouzská vláda jako gáže československým aspirantům.

¹⁷³ Tamtéž, str. 33.

¹⁷⁴ V polovině října 1940 byla v Paříži zřízena slovenská repatriační komise, která zde působila až do osvobození Francie. Jejím hlavním úkolem bylo repatriovat všechny Slováky, kteří o to požádají, na Slovensko. Plnila i další úkoly, jako transfer peněz slovenských dělníků na Slovensko, osvobozování Slováků od nucených prací atd. J. Němeček a kol.: c.d., str. 72.

¹⁷⁵ J. Křen: V emigraci, Praha 1969, str. 86.

¹⁷⁶ Zpráva kpt. gšt. A. Šedy o situaci ve Francii po pádu Francie. AÚTGM Praha, f. EBII, k. 431, i.č. 3447

¹⁷⁷ Zpráva Vladimíra Vochoče československé vládě z října 1941, ABSČR Praha, sign. S-460-10, str. 37.

Zbytku demobilizovaných vojáků byl tento obnos vyplacen až po společném úsilí představitelů Centre d'Aide a polského majora Ludyga-Laskovki v roce 1942.¹⁷⁸

3.2.5.2. Evakuace československého vojska z Francie

Dalším krokem bylo propuštění vojáků, kteří projeví vůli nadále pokračovat v boji proti Němcům, dostat z Francie přinejmenším do severní Afriky. Konzul Vochoč proto odjel s Lowriem 7. srpna 1940 do Vichy na ministerstvo války, kde se setkal s velitelem Ménardem. Ten před porážkou působil jako spojka mezi velením československých jednotek a francouzským ministerstvem války, a byl proto dobře obeznámen s postavením československého vojska. Konzul mu vysvětlil, že cítí povinnost všemi prostředky chránit ty československé vojáky, kteří přišli do Francie dobrovolně po září 1938 a nemohou se již vrátit domů. Ménard projevil pro jeho věc sympatie, ale na ostatních místech úředního aparátu ve Vichy pro ni pochopení nebylo.¹⁷⁹ Zatímco se Vochoč vrátil do Marseille, Lowrie pokračoval v jednáních ve Vichy a podařilo se mu dosáhnout souhlasu samotného ministra války generála Maxime Weyganda, aby se konzul s Lowriem pokusili odvézt vojáky najatou jugoslávskou lodí. Evakuační projekt počítající s odjezdem 600 vojáků do Maroka však zkrachoval – den před odjezdem vyšla vyhláška, že všechny odjíždějící lodě budou kromě francouzské policie kontrolovat i německé a italské okupační komise.¹⁸⁰ Vochoč se musel uchýlit k jinému způsobu evakuace. Díky úplatkům a známostem bylo vojákům v Marseille na jejich demobilizačních listinách dodatečně přepsáno místo konečného určení z Marseille na Casablanku. Tak se od poloviny srpna do 10. září 1940 dostalo asi 250 vojáků do Maroka, kde o ně převzali starost poručíci František Ostrý a Vladimír Cihlář, kteří brzy zařídili odjezd asi 40 vojáků na Martinique.¹⁸¹ Slibně se rozvíjející akci však zhatily aktivity dvou demobilizovaných vojáků, Bachracha a Pangráce, pomáhajících na konzulátu s evakuací: falšovali demobilizační papíry a prodávali je uprchlíkům hledajícím jakýkoliv způsob úniku z Evropy ovládané nacisty. Civilní emigranty potom zamíchali mezi vojáky na lodi směřující do Casablanky. Po prozrazení byl poslední transport přibližně 100 vojáků zadržen a jeho

¹⁷⁸ Zpráva o činnosti Centre d'Aide Tchecoslovaque od prosince 1942 do konce září 1944. Zpráva o činnosti Centre d'Aide tchecoslovaque od prosince 1942 do konce září 1944. AMZV Praha, LA-D, k. 194, sl. Dr. Brzák.

¹⁷⁹ Zpráva Vladimíra Vochoče československé vládě z října 1941, ABSČR Praha, sign. S-460-10, str. 35.

¹⁸⁰ D. A. Lowrie: c.d., str. 107-110.

¹⁸¹ Zpráva Vladimíra Vochoče československé vládě z října 1941, ABSČR Praha, sign. S-460-10, str. 36.

pasažéři byli zatčeni policií.¹⁸² Napříště už demobilizační úřady požadovaly po každém, kdo chtěl odjet do severní Afriky, důkaz, že tam měl před vypuknutím války své bydliště – což pochopitelně českoslovenští vojáci prokázat nemohli. Asi třicet Čechoslováků zatkla policie také přímo v Casablance a poslala je na práci na transsaharské železnici, kde tři z nich zemřeli.¹⁸³ Přestože se zbytku skupiny v Casablance nevedlo nijak valně, byli zatím rádi, že unikli z dosahu Němců a brzo se o ně začala starat místní československá kolonie.

Odchod vojáků do Casablanky se nemohl v Marseille utajit a Vochoč začal být na veřejnosti označován jako strůjce vojenských odchodů do Anglie. Činnost konzulátu se stala objektem policejního vyšetřování. Vochoč zašel 10. září za prefektem Surleauem, protože tušil, že vyšetřování by mohlo vést až k uzavření konzulátu. Prefekt vyjádřil názor, že Francie si nemůže dovolit kvůli Čechoslovákům, Polákům nebo německým emigrantům riskovat konflikt s Německem. Vochoč pronesl plamennou řeč, ve které srovnal tehdejší stav Francie se stavem Československa po Mnichovu, apeloval na prefekta, aby v zájmu francouzské budoucnosti chránil československé vojáky a podporoval Vochoče při ochraně cizích emigrantů ohrožených článkem 19 příměří z 25. června. Prefekt zřejmě pochopil Vochočovo stanovisko, protože vyšetřování bylo ukončeno. Do budoucnosti se však s akcí demobilizace do Casablanky nemohlo dále počítat.¹⁸⁴

Od září se tedy konzulát pokoušel dostat vojáky z Francie po jednom či v malých skupinách. Byla zakupována tajná místa na lodích, pořizována falešná víza, ale výsledek byl neuspokojivý. Selhal také pokus poslat čtrnáct studentů z řad vojáků do Alžíru, s neúspěchem se setkal i nápad vydávat demobilizované za dělníky na cestě do Maroka, s jehož institucemi se tento návrh projednával. Mezi uprchlíky v Marseille kolovalo mnoho pověstí o tajné dopravě na lodích z francouzského pobřeží do Afriky, Španělska nebo na Gibraltar, ale tento způsob byl v podstatě nepoužitelný. Francouzská policie znala místa pobytu všech lodí a se zřetelem na německé a italské komise v přístavech se neodvážila přivítat oči. Pokud si někdo za velké peníze zakoupil tajné místo na lodi, byl zpravidla zatčen ještě před vyplutím. Zakupování tajných míst na lodích marseillských rybářů bylo značně riskantní také z jiného důvodu. Námořníci, kteří nabízeli v Marseille svoje služby a lodě uprchlíkům, byli většinou podvodníci. V listopadu 1940 se odhodlal k odjezdu na lodi jako černý pasažér i škpt. Alois Šeda. Během cesty na lodi byl se svými kolegy okraden, a když si stěžoval, vrátili se námořníci s lodí do Marseille. Šeda a jeho spolucestující si poté pobýli několik měsíců ve

¹⁸² NA, f. 1007 (MSP-L), k. 73, i. č. 658, sign. 103/1, str. 99-102.

¹⁸³ Z. Kordina: Evakuace čs. branných sil z Francie roku 1940, in: V.N. Duben (ed.):c.d., str. 61.

¹⁸⁴ Zpráva Vladimíra Vochoče československé vládě z října 1941, ABSČR Praha, sign. S-460-10, str. 36.

vězení. Slavomír Brzák z Centre d'Aide, jehož jméno Šeda během přelíčení udal (podezřívá Brzáka, že se při zprostředkování lodí na Šedův účet obohatil),¹⁸⁵ byl odsouzen na jeden měsíc do vězení. Centre d'Aide i konzulát proto nadále od této cesty upustily. Přesto pokud se nějaký voják odhodlal podstoupit cestu do severní Afriky lodí jako černý pasažér, byly mu poskytnuty peníze na cestu. Většinou však byli tito odvážlivci buď okradeni, nebo skončili ve vězení, popřípadě koncentračním táboře.¹⁸⁶

V průběhu podzimu 1940 navázal ředitel Centre d'Aide Oldřich Dubina spojení s britskou tajnou službou, ale ta se zajímala pouze o aktivní letce a hlavně o ty, kteří byli sestřeleni nad německým nebo obsazeným územím. Díky ní se tak dostalo do Anglie zpět několik čs. pilotů sestřelených nad Francií, ale pro potřeby evakuace zbytků čs. vojska ve Francii nebyla tato cesta použitelná.¹⁸⁷ Centre d'Aide dále organizovalo odchod vojáků do Švýcarska a Španělska. V prvním případě je Švýčari často vraceli do Francie. Pokud se uprchlíci přece jen dostali do Švýcarska, staral se tu o ně jako zástupce Československého červeného kříže Jaromír Kopecký.¹⁸⁸ Pro evakuaci přes Španělsko a Lisabon byla stejně jako u civilní emigrace určující otázkou zámořských víz. Když v únoru 1941 přijel do Marseille zástupce American Friends of Czechoslovakia Julius Heger, předali mu zástupci Centre d'Aide seznam asi dvou set vojáků, kteří připadali v úvahu pro odjezd do vojska. Heger pro ně slíbil zařadit v USA affidavity (záruky čs. krajanů v USA), na jejichž základě se o imigrační víza žádalo. Tyto affidavity skutečně do Marseille dorazily a několik vojáků díky nim získalo víza, ale když se Centre d'Aide pokusilo o získání více víz najednou, přišel na americký konzulát rozkaz, že víza nemohou být udělována osobám, jejichž příbuzní žijí na okupovaných územích. Naštěstí v mezidobí povolila americká a kanadská vláda aspoň vydávání tranzitních víz, na které vzápětí skutečně odjelo asi čtyřicet vojáků přes Lisabon do zámoří.¹⁸⁹ Postup byl následující: V případě kanadských víz měl Lavička v Marseille sepsat seznam čs. osob žádajících o víza (především vojáků, průmyslových dělníků a úředníků), poslat ho do

¹⁸⁵ AÚTGM Praha, f. EB II, k. 276, i.č. 1038.

¹⁸⁶ Zpráva o činnosti Centre d'Aide tchécoslovaque od prosince 1942 do konce září 1944. AMZV Praha, LA-D, k. 194, sl. Dr. Brzák, str. 4.

¹⁸⁷ Tamtéž.

¹⁸⁸ Jaromír Kopecký (1899 - 1977), československý diplomat, právník a novinář, od r. 1938 vedoucí Úřadu stálého delegáta u Společnosti národů v Ženevě. Během války působil jako spojka mezi odbojem a vládou v Londýně, pomáhal vyjednat přechod Rumunska ze skupiny zemí Osy na stranu spojenců. Po únoru 1948 se jeho odbojová činnost, zvláště pak spolupráce s Allanem Dullesem, stala podkladem pro vykonstruovaná obvinění nejen v procesu s dr. Miladou Horákovou, ale i s Rudolfem Slánským. Jeho výpovědi vynucené fyzickým týráním pak usvědčovaly obviněné ze spolupráce se zpravodajskými službami USA a západoevropských zemí. Odsouzen byl až v tajném procesu v roce 1951 spolu s Janem Bydžovským na 11 let, propuštěn byl na amnestii v roce 1960.

¹⁸⁹ Zpráva o činnosti Centre d'Aide Tchécoslovaque od prosince 1942 do konce září 1944. AMZV Praha, LA-D, k. 194, sl. Dr. Brzák, str. 4.

Lisabonu čs. zástupci Františkovi Čejkovi, který ho předal kanadskému imigračnímu komisaři. Ten pak zařídil u portugalských úřadů vydání potřebných portugalských víz. Víza do USA měla být vydávána vojenským osobám přímo v Marseille nebo Lisabonu.¹⁹⁰

Po Vochočově internaci v březnu 1941 připadla starost o evakuaci čs. vojáků Centre d'Aide na Josefa Lavičku. Oldřich Dubina jako faktický ředitel Centre d'Aide však viděl hlavní význam organizace v sociální péči.¹⁹¹ Josef Lavička sídlil většinu času v Beziérs, do Marseille přijížděl jen jednou týdně, a František Čejka pověřený koordinací evakuace v Lisabonu jeho povahu hodnotil jako pohodlnou, úřednickou, bez odvahy a bez plánu.¹⁹² Československá vláda v Londýně nadále naléhala na organizaci evakuace československých občanů, především vojáků z Francie. Přestože vedení Centre d'Aide kladlo hlavní důraz na organizaci humanitární pomoci, nepouštělo otázku evakuace zcela ze zřetele. Nadále se využívala krycí čínská víza poskytovaná ochotně místním konzulátem, ale španělský a portugalský konzulát se již zdráhaly na ně vydávat svá průjezdní víza. Slavomír Brzák, jeden z demobilizovaných vojáků působící v Centre d'Aide, si vyrobil kopie razítek portugalského a mexického konzulátu i místní policie. Díky kontaktům na prefektuře získal zdroj prázdných dokumentů vydávaných náhradou za ztracený pas. Ty Čechoslovákům nahradily Vochočovy růžové pasy ve Španělsku již neuznávané. Ve své padělatelské dílně je Brzák vybavil potřebnými razítky a nacvičenými podpisy a vojáci s nimi mohli jednotlivě přecházet španělské hranice.¹⁹³

*Později jsme papíry padělali sami. Účinnou pomoc poskytl nám v tom p. Rybák, který opatřil blankety francouzských récépissés, razítka prefektur a obecních úřadů, takže jsme lidem v nebezpečí mohli vydati celou sérii papírů i s alimentárními listky a tabačkami a dokonce i s průkazkou, že se přihlásili ke sčítání a že nemusí jeti do Německa. I francouzské občanské legitimace jsme padělali, mohli jich však použít jen ti, kteří ovládali francouzsky dosti dobře, aby se mohli vydávati za Francoize, třeba naturalisované.*¹⁹⁴

Díky podpoře Centre d'Aide přešli španělské hranice i dva účastníci útěku z koncentračního tábora Natzwiller-Struthof v Alsasku plk. Josef Mautner a Karl Haas.¹⁹⁵ V létě 1942 se podařilo vyjednat pro československé vojáky 180 krycích víz do Venezuely. Bohužel však na

¹⁹⁰ Evakuace čsl. příslušníků AÚTGM Praha, f. EBII, k. 431, i.č. 3447.

¹⁹¹ NA Praha, f. 1007 (MSP-L), k. 73, i. č. 658, sign. 103/1, str. 118-119.

¹⁹² AMZV Praha, f. LA-D, k. 193, sl. Sociální. Francie -1941. č.j. 2904/dův/41.

¹⁹³ D. A. Lowrie: c.d., str. 176.

¹⁹⁴ Zpráva o činnosti Centre d'Aide Tchecoslovaque od prosince 1942 do konce září 1944. AMZV Praha, LA-D, k. 194, sl. Dr. Brzák, str. 14.

¹⁹⁵ J.Fišera; E. Fišerová: c.d., str. 117.

zdárnou realizaci celé akce bylo příliš pozdě, protože do listopadu, kdy neokupovanou část Francie obsadili Němci, se nepodařilo odjezdy zorganizovat.¹⁹⁶

Pokud byl voják, rozhodlaný připojit se k čs. jednotce v Anglii, vybavený potřebnými dokumenty, neměl zdaleka vyhráno. Nejdramatičtější a nejnevyzpytatelnější úkol ho teprve čekal: cesta do Lisabonu přes Španělsko. Přechod do Španělska končil většinou zadržením uprchlíka hned za hranicemi, často pro nerespektování španělských valutových předpisů. Následoval několikadenní pobyt v městském vězení některého z pohraničních měst jako Figueras, Gerona, Badajoz nebo Reus. Pokud se uprchlík nemohl prokázat všemi potřebnými vízy a byl mužem ve vojenském věku (a nebyl vybaven potvrzením od lékaře, že je vojenské služby neschopen), putoval do internačního tábora Miranda de Ebro, kde o něj převzal starost Zdeněk Formánek. Vzhledem k tomu, že hrozilo reálné nebezpečí, že vojáci budou předáni Němcům, musel Formánek vyvíjet značnou iniciativu, aby pro internované Čechoslováky zajistil možnost opustit jak tábor, tak území Španělska. Podařilo se mu koncem roku 1942 zařídit propuštění 31 vojáků (včetně Aloise Šedy) z tábora a jejich transport přes Gibraltar do Anglie.¹⁹⁷ O přechodu francouzsko–španělské hranice, o táboře Miranda de Ebro a Zdeňku Formánkovi vypráví plukovník Dalimil Matus:

„Při sestupu do první vesnice nás okamžitě zatkla španělská policie, takže jsem se znovu ocitl ve vězení, tentokrát v Pamploně. Každý den tam otevřeli cely a my museli rvát hodně dlouho a nahlas: "Franco vivat!!" Bylo tam zavřeno mnoho utečenců z celé Evropy a také američtí a britští sestřelení letci. Ti se však nezdrželi dlouho, neboť byli okamžitě vyplaceni svými konzuly. Takže jsem jako Čech zůstal spolu se dvěma stovkami Francouzů ve věznici a následoval transport do Santanderu, kde nás umístili v tabákové továrně. Brácha už byl v té době venku a informoval o mé situaci našeho konzula dr. Zdeňka Formánka, jenž pracoval při britské ambasádě v Madridu. Poslal mi peníze a balíček. Ovšem po čase mě čekal další transport směr Campo de Miranda, do španělského koncentráku, kde věznili nepolepšitelné vojáky republikánské armády. Převáželi nás vlakem. Seděl jsem uprostřed vagonu s taškou plnou poživatin na zádech, připraven na útěk. U Bilbao jsme často projížděli tunely a vlak v nich zpomaloval. V jednom z tunelů jsem vyskočil. Podle mapy jsem šel asi týden až k Burgosu. Nemohl jsem jít po silnici, aby mě nechytli, takže jsem to štrádoval horami. Z Burgosu jsem pokračoval nákladním vlakem do Madridu, kde jsem v ulici Zurbarano 21

¹⁹⁶ Zpráva o činnosti Centre d'Aide Tchecoslovaque od prosince 1942 do konce září 1944. AMZV Praha, LA-D, k. 194, sl. Dr. Brzák, str. 12.

¹⁹⁷ Z. Kordina: Evakuace čs. branných sil z Francie roku 1940, in: V.N.Duben (ed.): c.d., str. 61.

*začátkem května zazvonil u dveří dr. Formánka, který pracoval při britské ambasádě v Madridu. Ten mi zařídil doklady a vyplatil mě.“*¹⁹⁸

Evakuace čs. vojska se kromě počátečního úspěchu s přeepsanými demobilizačními rozkazy nikdy ve velké míře neuskutečnila, jednak z důvodů byrokratických, jednak finančních a v neposlední řadě také kvůli důsledné kontrole francouzské policie, která stále více podléhala německému vlivu.¹⁹⁹ Někteří vojáci si od Centre d'Aide vyžádali evakuační příspěvek, ale k odjezdu se nikdy neodhodlali. Po nástupu Lavalova k moci v dubnu 1942 a podstatnému zpřísnění protizidovských opatření vichistického režimu se řada československých Židů rozhodla překročit švýcarské hranice. Díky vizům zfalšovaným muži z Centre d'Aide byli uprchlíci, poté co obešli francouzskou pohraniční stráž, vpuštění švýcarskými pohraničníky do země.²⁰⁰

3.2.6. Ochrana cizí politické emigrace

Na Vochoče se obracela řada především německých a rakouských politických uprchlíků se žádostí o pomoc. Byli ohroženi článkem 19 příjmů z 22. června 1940, podle kterého mohli být kdykoliv nacistům na žádost vydáni.²⁰¹ Často měli pouze francouzské povolení k pobytu a jejich ostatní doklady zůstaly kdesi na policii během chaotických dnů porážky. Na československý pas se mohli dostat alespoň do Portugalska. Po pádu Francie utekla před Němci do Marseille řada evropských intelektuálů, spisovatelů, filozofů a umělců všech národností a starodávný přístav se tak přes noc stal evropským kulturním centrem. Z osob, kterým Vochoč udělil československý pas (ať již za peníze, z kterých financoval chod

¹⁹⁸ Rozhovor s pl. D. Matusem Nejsem černý pasažér, Reflex 11/2006, str. 40-44.

¹⁹⁹ Zpráva J. Lavičky z 18. 12. 1941, AÚTGM Praha, f. EBII, k. 431, i.č. 3447

²⁰⁰ D. A. Lowrie: c.d., str. 158.

²⁰¹ Plný text 19. článku zní:

„Veškerí němečtí váleční i civilní zajatci ve francouzském zajetí včetně zatčených a odsouzených i těch, kteří byli zadrženi a usvědčeni z činů ve prospěch Německé Říše, budou okamžitě předáni německým jednotkám.“

„Francouzská vláda je povinna na požádání vydat všechny Němce ve Francii nebo ve francouzských državách, koloniích, protektorátních a mandatorních územích, které určí německá vláda.“

„Francouzská vláda se zavazuje, že zamezí odchodu německých válečných a civilních zajatců z Francie do francouzských držav nebo zahraničí. Ohledně zajatců, kteří Francii již opustili, stejně jako německých zajatců nemocných a zraněných, kteří nemohou být přesunuti, budou vydány seznamy určeného místa pobytu. Německé nejvyšší velení přebírá péči o nemocné a zraněné německé válečné zajatce.“

Politických uprchlíků se týkal odstavec označený kurzívou. Označení „Němci“ původně znamenalo všechny obyvatele Velkoněmecké říše, i.e., Němce, Rakušany, Čechy a mnoho Poláků, ale později zahrnuje všechny, koho chtěla německá vláda dostat do rukou. V. Fry: c.d., str. 11-12.

konzulátu a podpory demobilizovaným vojákům, či zdarma z politických důvodů),²⁰² lze jmenovat bývalé německé ministry Bretscheida a Hilferdinga, dceru kancléře Hermanna Müllera, rakouského ministra Elbogena, bratra kancléře Schuschnigga, syna rakouského ministra Wintersteina, spisovatele Konrada Heidena, Leonharda Franka, Waltera Mehringa. Mezi řadou žurnalistů s československým pasem byl například i vydavatel Pariser Tageszeitung v Paříži Fritz Wolff. Každý uprchlík měl s sebou ještě rodinu nebo přátele, pro které také potřeboval pas. Někteří emigranti měli ještě z Paříže doporučení od Huberta Ripky. Pokud se na Vochoče obracel neznámý žadatel, využil informace od spisovatele Heinricha Manna nebo Franze Werfela přebývajících v Marseille. Vochoč se stýkal s katolickými, protestantskými i židovskými kruhy a některými americkými misemi v Marseille, jako byla např. akce vedená Frankem Bohnem na záchranu socialistů prchajících z okupovaných zemí. Během pár týdnů si francouzské úřady sice všimly, že Vochoč nevydává československé pasy jen československým příslušníkům, ale přednosta pasového oddělení v Marseille vzal na vědomí, že Vochoč může se souhlasem své vlády propůjčit československou konzulární ochranu i cizinci.²⁰³ Alma Mahlerová-Werfelová, která se svým manželem Franzem Werfelem, Heinrichem a Gollo Mannem v září 1940 díky Vochočovým pasům a několika kartonům cigaret, kterými uplatila španělské pohraniční stráž, přešla španělské hranice a odjela do Lisabonu, vzpomíná na československého konzula:

*„Český konzul byl opravdový anděl a Franz Werfel mohl přes něj opatřit československá víza (jednalo se o pasy, pozn. A. H.) asi padesáti kolegům. Vždyť všichni němečtí emigranti ztratili teď státní občanství a ze všech Rakušanů se automaticky stali Němci. V těsných místnostech českého konzulátu se rvalo panstvo i šejdiři. Emigranti stáli až na ulici, šermovali rukama a vydávali tak v nebezpečí sebe i konzula.“*²⁰⁴

²⁰² „Otázka poplatků zůstávala v této ochraně poskytované cizí politické emigraci stranou, přece však aspoň v některých případech byly poplatky uhrazeny, i poskytnuty dary konzulátu.“ Zpráva Vladimíra Vochoče československé vládě z října 1941, ABSČR Praha, sign. S-460-10, str. 43.

²⁰³ Tamtéž.

²⁰⁴ Alma Mahlerová-Werfelová: Můj život. Praha 1993, str. 307. Podobně na Vochoče vzpomíná i německá spisovatelka R. L. Yorck: „Český konzul v Marseille byl milý člověk. Říkali jsme mu Anděl strážný. Vypadal jako oni Češi, kteří tvořili krátkou historii samostatného Československa. Trochu profesorský typ jako Masaryk a trochu úředníček jako Beneš. Cestovní pasy, které nám dal, měly růžové desky. Když byl někdo v nebezpečí, mohl na tento pas dostat víza. Náš Anděl strážný si z toho však neudělal obchod jako ostatní konzulové. Někdy přijímal peníze od zajištěných lidí a pak je použil na jídlo pro zbytky českých legií roztroušených po koncentračních táborech, v Marseille a různě po pobřeží.“ Ruth Landshoff-Yorck: Sixty to go, New York 1944, str. 41, výňatek v AMZV Praha, f. Oso 45-92, Vladimír Vochoč, sl. 1972.

Společnice Werfelových Hertha Pauli po letech zaznamenala ve svých vzpomínkách, co pro uprchlíky, kteří se ocitli bez pasů, služby československého konzulátu znamenaly:

„Jako bychom zde, uprostřed nepřátelského území, vstoupili na kus rodné země. Sounáležitost, jejíž prapůvod kořenil ve staré Dunajské monarchii, zde získávala nového uplatnění. Společná nouze nás svedla opět dohromady k dosažení společného cíle: osvobození. Nejdříve jsme obdrželi na přepážce formuláře k vyplnění, oficiálně orazítované formuláře, které pocházely od české exilové vlády Beneše a Masaryka v Londýně. „Budeme je používat, dokud vystačí. Další již nepřijdou.“ vysvětlovala francouzsky slečna za přepážkou. Česky jsme nerozuměli. Nevěděli jsme, co se děje. Trpělivě jsme mlčky čekali, dokud nevyvolali naše jména a mladá Češka nám nepředala nové dokumenty. Skoro jsme nevěřili vlastním očím: byly to dva pasy. Listující v nich, viděli jsme oficiální razítko, naše fotky, data a naše jména s českými koncovkami. Od regulérních českých pasů se naše lišily pouze barvou obálky. Místo hnědé byla růžová. Při prvním pohledu to uhodilo do očí. Bude opravdu uznána jejich platnost? Ale neodvažovali jsme se na to zeptat. Pouze jsme poděkovali. Slečna nám odpověděla sama od sebe, ještě než zavolala dalšího čkatele. „Ty pasy už mnoha lidem pomohly,“ ujistila nás. „Mnoho štěstí a mnoho pozdravů od konzula pro pana Werfela.“ A šeptem ještě dodala: „Může nám poslat další přátele...“ S tímto posláním a svými pasy jsme dovedli Waltera Mehringa do kavárny k Werfelovým. Růžové pasy putovaly jako cennost z ruky do ruky. „Ten konzul má skutečně odvahu,“ mínil Werfel. A Mehring se zeptal: „Nechcete mě tam zkusit taky poslat? Z Prahy do Berlína je to přece pouze skok. A pražské mosty jsem přece již dlouho opěvoval...“²⁰⁵

14. srpna 1940 dorazil do Marseille z USA Varian Fry. Tohoto amerického redaktora vyslal do svobodné zóny Francie výbor Emergency Rescue Committee, iniciativa Eriky a Thomase Mannových na záchranu politických utečenců a intelektuálů, kteří se po porážce Francie stahovali do neokupované zóny. Fry s sebou přivezl 30 000 dolarů nacpaných do ponožek a 200 víz pro uprchlíky ohrožené článkem 19. Přestože se mu nedostalo podpory amerického velvyslanectví, podařilo se mu v Marseille s pomocí emigrantů a francouzských spolupracovníků vybudovat fungující organizaci a napojit se na ilegální tranzitní síť založené španělským odbojem a italskými emigranty. Organizaci ilegálních odchodů z Francie skryl Varian Fry pod pláštík charitativního výboru Centre Américain de Secours sídlící v čísle 60

²⁰⁵ H. Pauli: Der Riss der Zeit geht durch mein Herz, Vídeň 1970, úryvek uložen v AMZVPraha, f. Oso 45-92, Vladimír Vochoč, sl. 1972.

Rue Grignan, Marseille. Pro úspěšnou činnost jeho organizace, čítající v jedné chvíli až 20 osob, byl styk s přežívajícím československým konzulátem v Marseille zásadní. Vochoč, kterého seznámil s Fryem Lowrie, zásoboval Variana Frye československými pasy pro ty osoby, kteří pas ztratili nebo se báli cestovat přes Španělsko pod svým jménem. Činorodý Američan ochotný využít všech možných prostředků k dosažení svého cíle viděl ve Vochočovi „diplomata ze staré školy“, kterému se myšlenka vydávání falešných pasů příliš nezamlouvá, ale uvědomuje si, že proti Němcům se nedá bojovat pouze legálními prostředky. Na Lowrieho návrh proto udělal Vochoč s Fryem obchod: konzul vydal československý pas komukoliv, koho Fry doporučil, a na oplátku Američan financoval tisk nových pasů. Dvakrát týdně Fry navštěvoval Lowrieho v jeho hotelovém pokoji, přinesl mu jména svých uchazečů o československý pas a zároveň převzal obálku s falešnými pasy, které Vochoč připravil pro předchozí skupinu.

Organizace Variana Frye zachránila z okupované části Francie okolo 2500 uprchlíků, mezi nimi významné osobnosti evropské kultury: Marcela Duchampa, Hannah Arendtovou, Maxe Ernsta, André Bretona, Marca Chagalla, Heinricha Manna, Claude-Lévi Strausse a mnohé další. V srpnu 1941 byl Fry s požehnáním amerických úřadů, kterým záleželo na dobrých vztazích s Vichy, z Francie vyhoštěn. V jeho práci v čele Centre Américain de Secours pokračoval Daniel Bénédicte až do uzavření Centre Américain de Secours francouzskou policií v červnu 1942. Po návratu do USA kritizoval Varian Fry americkou vízovou politiku vůči ohroženým emigrantům ve Francii, za což si vysloužil pozornost FBI. Zemřel zahořklý a v zapomnění v roce 1967 ve věku 59 let. Třicet let poté ho Izrael jmenoval „Spravedlivým mezi národy.“

Kromě německých a rakouských antifašistů a Židů se Vochoč snažil chránit udělováním československých pasů i osoby, spjaté s Československem svým původem, příbuzenskými nebo majetkovými svazky. Těmto osobám vydával Vochoč pas, který měl kolonku „národnost“ vyplněnou „d'origine Tchecoslovaque.“²⁰⁶ Československé pasy vydával Vochoč i Francouzům, kteří byli ve své zemi z různých důvodů ohroženi. Během zimy 1940/41 pomohl ženě Edgarda de Larminat, generála, který se po porážce Francie odmítl podřídit vichistickému velení a po útěku z internace se mu podařilo připojit k jednotkám Svobodných Francouzů. Poskytl jí finanční výpomoc a odkázal na člověka, který jí později pomohl k útěku z Francie.²⁰⁷ Československý pas na jméno Mercier vydal i francouzskému národnímu hrdinovi Jeanu Moulinovi na jeho útěku z Francie za de Gaullem. Moulin pas sice nepoužil,

²⁰⁶ Zpráva Vladimíra Vochoče československé vládě z října 1941, ABSČR Praha, sign. S-460-10, str. 44.

²⁰⁷ E. de Larminat J. Masarykovi 15. 2. 1946, AMZV Praha, f. Oso 45-92, Vladimír Vochoč, sl. 1972.

ale podstatnou pomoc pro něj představoval Vochočem zprostředkovaný kontakt s americkým konzulem Fullertonem.²⁰⁸ Představitelé Svobodných Francouzů tuto Vochočovu aktivitu oceňovali, jako např. M. Dejean v rozhovoru s L. Szathmárym: „*Pomalým likvidováním tohoto konzulátu v dohodě s místními francouzskými úřady bylo umožněno evakuovati na bezpečné místo nejen mnoho Čechoslováků, nýbrž také mnoho francouzských přívrženců generála de Gaulla. Francie určitě nezapomene po válce náležitě vyjádřiti své uznání a díky za poskytnutí této vynikající pomoci.*“²⁰⁹

Veškerou ochranu cizí politické emigrace poskytováním československých pasů musel Vochoč výrazně omezit po 17. říjnu 1940, kdy po rozhovoru s prefektem začal konzulát vydávat za likvidovaný a nemohl si dál dovolit přitahovat na svůj úřad jakoukoliv nežádoucí pozornost Němců nebo francouzské policie.²¹⁰

3.2.7. Styky s cizími diplomatickými a konzulárními misemi ve Francii

V marseillském konzulárním sboru byly zastoupeny všechny významnější země světa a sbor se pravidelně jednou týdně scházel k obědům, protože jeho členové byli během války v živých a přátelských stycích. Vochoč se tohoto společenského života za pomoci Josefa Formana horlivě účastnil a navázal v něm četné přátelské vztahy. Jeho osobní styky v konzulárním sboru přinášely prospěch především ohledně víz pro československé příslušníky. Nejvíce užitečný byl v tomto směru konzulát čínský a portugalský. Čínský konzul Tscheng Tschung vydával ochotně každé osobě s československým pasem vstupní vízum, což tvořilo formální předpoklad, aby mohl portugalský konzul Magalhaens udělit tranzitní portugalské vízum. Díky tomu se od července do konce září dostaly stovky lidí s československým pasem do Portugalska. Další vízové služby poskytly konzuláty Panamy, Brazílie a Siamu. Dobré vztahy s americkým generálním konzulem H. G. Fullertonem byly pro značné společenské postavení amerického konzula značnou oporou při jednání s francouzskými úřady a Vochoč na tyto vztahy často poukazoval.²¹¹ Ohledně víz se snažili být američtí konzulové vstřícní, ale přísná vízová politika USA jim svazovala ruce. Především konzulové Standish a Bingham se aktivně zapojili do pomoci antifašistickým židovským uprchlíkům, Bingham například „unesl“ z koncentračního tábora Liona Feuchtwangera a

²⁰⁸ L. Moulin: Jean Moulin, Paris 1969, výňatek uložen v AMZV Praha, f. Oso 45-92, Vladimír Vochoč, sl. 1972.

²⁰⁹ Záznam L. Szathmáryho o rozhovoru s M. Dejeanem, AMZV Praha, LA-D, k. 66 in: J. Němeček a kol.:c.d., dokument č. 33.

²¹⁰ Zpráva Vladimíra Vochoče československé vládě z října 1941, ABSČR Praha, sign. S-460-10, str. 54.

²¹¹ Tamtéž, str. 58.

odvezl ho svým autem do Lisabonu. Vochoč si byl důležitosti dobrých vztahů s konzuly různých zemí dobře vědom, a proto se kromě účasti na společných obědech snažil československou věc v diplomatických kruzích propagovat. Při příležitosti 28. října 1940 uspořádal slavnostní oběd v luxusním marseillském hotelu Louvre et de la Paix, jehož se zúčastnil americký konzul Hiram Bingham jr. a dále portugalský, brazilský a čínský konzul.²¹²

3.2.8. Styk s československou exilovou vládou v Londýně

Komunikace s nadřízenými v Londýně byla jednou z obtíží Vochočovy práce v Marseille. Po svém příjezdu do Marseille telegrafoval do Lisabonu,²¹³ Washingtonu i na konzulát v Casablance, aby vypátral, co se stalo s Československým národním výborem a především jeho zahraniční správou, ale marně.²¹⁴ Do Londýna radši netelegrafoval, aby na sebe příliš neupozornil. Konzul využil návštěvy Američana W. H. Sharpa, zástupce Unitarian Service Committee v Lisabonu, který navštívil Marseille během třetího týdne v červenci, a poslal po něm do Londýna 23. července své první zprávy²¹⁵ o situaci v neokupované části Francie. O komplikovanosti a zdlouhavosti spojení s Londýnem vypovídá fakt, že odpověď J. Smutného datovanou 21. srpna dostal až začátkem října. Dne 29. srpna prozatímní vláda v Londýně jmenovala Vochoče zastupitelem zájmů ČSR ve Francii a dodatečně potvrdila jeho funkci konzula v Marseille s tím, že bude muset nejspíš postupovat samostatně.²¹⁶ Styk s československou vládou v Londýně byl natolik zdlouhavý, že se na ni rozhodl obracet je v nejnutnějších záležitostech. Těmi byly především peníze a zámořská víza pro československé příslušníky. Ve své první zprávě pro prezidenta Beneše z 23. července 1940 navrhuje Vochoč tato opatření: vyslání československého diplomatického zástupce do Vichy a znovuobsazení konzulátu v Casablance, opatření co největšího počtu zámořských víz pro československé příslušníky a deponování částky 25 000 dolarů na účet v Lisabonu nebo New Yorku k Vochočově dispozici.²¹⁷ Vochoč ke komunikaci s Londýnem zpočátku používal

²¹² AMZV Praha, f. LA, k. 139, sl. 10. Marseille Centre d'Aide a Dr Dubina Oldřich, č.j. 22933/45.

²¹³ Vochoč předpokládal, že tam telegramem dostihne Osuského, ale ten odjel z Bayonne do Anglie.

²¹⁴ Zpráva Vladimíra Vochoče československé vládě z října 1941, ABSČR Praha, sign. S-460-10, str. 16.

²¹⁵ Zpráva V. Vochoče z 23. 7. 1940 AMZV Praha, LA-T, k. 138 in: J. Němeček a kol.: c.d., dokument č. 2.

²¹⁶ Podání konzula Vochoče z 16. 9. 1943 AMZV Praha, f. LA-D, k. 249a, sl. Dr. Vochoč Vladimír č.j. 18597/43.

²¹⁷ Ve své první zprávě pro prezidenta Beneše z 23. července 1940 navrhuje Vochoč tato opatření: vyslání československého diplomatického zástupce do Vichy a znovuobsazení konzulátu v Casablance, opatření co největšího počtu zámořských víz pro československé příslušníky a deponování částky 25 000 dolarů na účet v Lisabonu nebo New Yorku k Vochočově dispozici.

především polské diplomatické kanály, které procházely přes polského vyslance ve Španělsku Mariana Szumlakowského.²¹⁸

Telegrafní spojení mohlo být kontrolováno Němci, každopádně muselo být vždy prověřováno francouzským cenzorem. Konzul nemohl příliš věřit ani poštovnímu styku. Dopisy po otevření často nesly stopy po kyselině, kterou cenzor zkoumal, jestli list neobsahuje i něco, co není na první pohled vidět. Lowrie si pro své zprávy do USA vypracoval svůj systém šifer, který ale byl spíše zdrojem nedorozumění. O projektu evakuace československých vojáků z Francie umístěných v táboře v Agde, který dostal krycí název „Associated Gas Development Enterprise“, napsal zprávu do USA:

Podarily se nám některé menší transakce a příští týden očekáváme, že se věci pohnou ve větším měřítku...obchodní aktivity pokračují dle mé předchozí zprávy. Čas je však v obchodu s prchavým zbožím nejdůležitějším faktorem a nejisté podmínky způsobují časté zdržení.

V New Yorku sice zástupci American Friends of Czechoslovakia zprávu nepochopili, ale pro jistotu poslali Lowriemu finanční fondy.²¹⁹

Poměrně bezpečné spojení fungovalo prostřednictvím francouzské kurýrní služby z ministerstva zahraničních věcí ve Vichy, kam měl přístup Štefan Monček. Tohoto spojení užíval Vochoč jak pro Londýn, tak pro Madrid, Lisabon a Ženevu. Spojení s Jaromírem Kopeckým zprostředkoval Lavičkův pomocník Písarík, který měl jako zaměstnanec města Evians-Le-Bains možnost cestovat po neokupované Francii. Ten převzal zprávy určené do Ženevy a v Annemase je odevzdal ženevskému krajanovi Tyčovi, který měl pohraniční propustku. Táž cesta se používala i opačným směrem.²²⁰

Vochoč navrhoval Londýnu při svých opakovaných žádostech o peníze, aby byla potřebná částka deponována v New Yorku nebo Lisabonu a zbytek by již obstaral on v Marseille přes černou burzu. Oficiální směnný kurs byl mnohem méně příznivý než kurz na černém trhu, protože Francie byla plná lidí snažících se dostat své peníze ze země a ochotných zaplatit vysoké ceny za dolarové účty v New Yorku. První částku obdržel v hotovosti v říjnu 1940 (650 000 franků určených na podporu a evakuaci), na počátku ledna 1941 mu byly doručeny tři šeky (celkem 591 000 franků na podporu a evakuaci příbuzných československých vojáků) a 5. března mu byl doručen obnos 1 000 000 franků v hotovosti odeslaný dva měsíce předtím

²¹⁸ J. Němeček: c.d., str. 157.

²¹⁹ D. A. Lowrie: c.d., str. 106.

²²⁰ Kopecký, Jaromír; editor Jan Němeček: c.d., str. 100.

z Lisabonu. Tyto prostředky však nestačily potřebám především Centre d'Aide, na jehož provoz potřebovali Vochoč s Lowriem podle svých odhadů asi 1 000 000 franků měsíčně.²²¹ Vochoč se cítil vládou ČSR Londýně poněkud zanedbávaný. Především ohledně víz do zámoří podle něho mohla londýnské MZV vyvinout na zámořské státy větší tlak. Konzul v Marseille získával tato víza jen pro jednotlivé osoby, zatímco byl svědkem toho, jak Poláci a Holanďané hromadně získávají např. kanadská víza.

3.3. Internace a odchod z Francie

Vochoč se snažil během své činnosti vyhnout jakékoliv nežádoucí pozornosti. Práci konzulátu pokud možno kryl za Centre d'Aide a před francouzskými úřady se ji snažil představovat jako sociální a právní ochranu zbylých československých příslušníků ve Francii. Pozornosti však zcela ujít nemohl, zvláště když v sousedním Aix-en-Provence trvale sídlila početná německá komise pověřená dohledem na dodržování podmínek příměří. Koncem prosince 1940 Vochoč postřehl, že marseillská prefektura věnuje zvýšenou pozornost československým pasům, především zkoumala okolnost, zda držitel pasu není ze Sudet.²²² Pro případ, že by mu byla zakázána další činnost v neokupované části Francie, uvažoval Vochoč o možnosti přesunu do severní Afriky, kde by vyčkal příhodných okolností a otevřel tam nové konzulární zastoupení, k čemuž by ho opravňovalo jeho exequatur z roku 1938.²²³ V únoru 1941 navštívil konzul spolu s kolegou Lavičkou potřetí a naposledy Vichy.

*„V únoru 1941 Vichy bylo už opět čisté a elegantní městečko s pořádkem dosud neznámým, práva Haupt- und Residenzstadt idylického knížectví. Policie čistila hotely a ulice co nejpečlivěji ode všech cizinců, zednářů, Židů a vůbec všeho, co mělo jméno ve Třetí republice. V ministerstvech usazovali se už definitivně noví pánové a nová hierarchie režimu autoritativního, totálního a vůbec dokonalého se s jakýmsi požitkem vžívala do nových svých škatulek. V hotelu Des Ambassadeurs kandidoval s vervou na opětovného ministra věcí zahraničních p. George Bonnet. Měl jsem nyní vzhled špatně vychovaného, neodbytného mladého muže, který neposlouchá consilia abeundi.“*²²⁴

²²¹ Zpráva Vladimíra Vochoče československé vládě z října 1941, ABSČR Praha, sign. S-460-10, str. 64.

²²² Tamtéž, str. 55.

²²³ Zpráva V. Vochoče pro MZV ze 7. 2. 1941, NA Praha, f. 1006 (PMR-L), i.č. 82, k. 56, sl. 1941.

²²⁴ Zpráva Vladimíra Vochoče československé vládě z října 1941, ABSČR Praha, sign. S-460-10, str. 47.

Přesto Vochoč stále bombardoval francouzské úředníky memorandy týkající se postavení konzulátu, jeho ochrany včetně členů, potřeb československých vojáků, zejména jejich evakuace a ochrany československých příslušníků vůbec. Zástupce politické sekce ministerstva zahraničních věcí ve Vichy Seydoux Vochoče s Lavičkou upozornil, že musí přestat se svou činností, která vzbuzuje dojem že „...*jest ještě nějaká úřední činnost československá, konsuláty atp. ve Francii, prý není možné, aby se ještě vyskytovala korespondence vedená nějakým Consulat en liquidation, či Ancienne Légation atd. Office Tchecoslovaque zříditi není možno. Němci se prý již ptali na marseillský konzulát.*“²²⁵ Vochoč Seydoux ubezpečil, že veškerá jeho činnost v Marseille se děje za naprostého souhlasu marseillské prefektury. Po návratu do Marseille se obrátil se na prefekta Viguiera, ale prefekt, mezitím upozorněný z Vichy, aby nadále netrpěl činností konzulátu, Vochoče vyzval k okamžitému uzavření úřadu.²²⁶ Za této situace se Vochoč obrátil na americké vyslanectví ve Vichy s žádostí o azyl pro sebe a své spolupracovníky v případě nebezpečí. Hubert Ripka následně z Londýna instruoval vyslance Hurbana ve Washingtonu, aby v otázce azylu pro Vochoče, Sísovou, Ečera a Mončeka intervenoval u americké vlády.²²⁷ Vochoč po návratu z Vichy odjel na dva dny do Monaka s úmyslem celou věc zdržovat, dokud to půjde. Již dříve napadlo Vochoče, že by bylo možná snadnější působit z titulu své funkce konzula v Monaku zde, ale tuto myšlenku zavrhl, když zjistil, že monackému knížeti je z italské strany vyhrožováno okupací.²²⁸ Vyřídil a odeslal odsud aspoň několik pasů pro československé příslušníky v táboře Argèles a vrátil se do Marseille. Dne 17. března byl pozván na policii pod záminkou úředního jednání. Po svém příchodu byl však zadržen a převezen na prefekturu, kde mu šéf státní policie Gaubert sdělil, že se ho francouzská vláda rozhodla s okamžitou platností po zbytek války internovat v obci Laubersac v departementu Corrèze. Ještě před svým odjezdem do Laubersacu kladl Vochoč na srdce svým spolupracovníkům Lowriemu, Ečerovi, Lavičkovi a Hamáčkovi, aby se nedali zastrašit a vydrželi na svých pozicích. Starost o Čechoslováky v neokupované Francii nyní přešla na Centre d'Aide.²²⁹

Po svém zadržení byl 18. března Vochoč odvezen v doprovodu dvou policejních úředníků do obce Laubersac. Prefekt Viguier později v rozhovoru s Josefem Lavičkou naznačil německý nátlak na Vochočovo zadržení a vyjádřil mu své sympatie. Z dalších Lavičkových rozhovorů

²²⁵ Zpráva V. Vochoče MZV v Londýně z 16. 2. 1941, AMZV Praha, LA-dův., kart. 139 in: J. Němeček a kol.: c.d., dokument č. 30.

²²⁶ AÚTGM Praha, f. EBII, k. 432, i.č. 3457, str. 4.

²²⁷ Telegram H. Ripky Vyslanectví ČSR v USA z 18. 3. 1941, AMZV Praha, TO 1941, č. 42 in: J. Němeček a kol.: c.d., dokument č. 34.

²²⁸ Zpráva Vladimíra Vochoče československé vládě z října 1941, ABSČR Praha, sign. S-460-10, str. 57.

²²⁹ Tamtéž, str. 56.

s prefektem vyšlo najevo, že Vochoč byl již delší dobu sledován Němci, kterým údajně vadilo, že československý konzul vydává české pasy osobám ze Sudet. Z této perspektivy je možné nahlížet na Vochočovu konfinaci v zapadlém kraji jako na jeho ochranu před hrozícím vydáním do Německa. Americký generální konzul Fullerton okamžitě zažádal do Washingtonu o víza pro Vochoče a jeho ženu a byl zároveň z francouzské strany ujištěn, že konzul nebude vydán Němcům. V Laubersacu si Vochoč čekání na americká víza zkracoval psaním protestních nót proti svému zadržení a zaslal československému MZV v Londýně své návrhy oficiálních protestů francouzské vládě. To, že československá vláda žádný takový protest nevznesla, se ho značně dotklo.²³⁰ Požádal také Jana Masaryka, aby ho pověřil misí v USA, protože mu byla již ve Francii přislíbena možnost působit v oblasti mezinárodního práva na amerických univerzitách. Vedlo ho k tomu i vědomí, že je na MZV persona non grata a v Anglii zřejmě žádné lepší uplatnění nedojde.²³¹ Jinak klidný pobyt na francouzském venkově vyrušila jen jednou poplašná zpráva pocházející z polských kruhů, že němečtí agenti hodlají Vochoče odvléci do okupované zóny. Konečně mu 27. června Lavička oznámil, že konzul Fullerton opatřil manželům Vochočovým americká a portugalská víza. Zatímco jeho žena odjela do Marseille pro pár osobních věcí, Vochoč se 1. července vydal na předstíranou procházku, během které nasedl v sousední vesnici na vlak. Po pěti dnech cesty se objevil v Lisabonu. Až zde se od Františka Čejky dozvěděl, že ho ministr zahraničí Jan Masaryk neposílá do USA, ale povolává ho do Londýna. Jan Masaryk toto rozhodnutí nechal telegrafovat Čejkovi po poradě s Edvardem Benešem a na svém rozhodnutí přes další Vochočovy prosby o odjezd do USA trval.²³² Z dokumentů vyplývá, že hlavním odpůrcem Vochočova odjezdu do USA by čs. vyslanec ve Washingtonu Vladimír Hurban, který dokonce prostřednictvím Františka Čejky Vochočovi pohrozil, že ho nechá z USA deportovat, pokud se tam přece jenom pokusí přijet. Důvody pro jeho antipatie nejsou zcela jasné, ale zřejmě nesouhlasil s Vochočovým poskytováním pasové ochrany židovským a antifašistickým emigrantům z důvodů ohrožování pověsti československých dokumentů.²³³

3.4. V Londýně

²³⁰ Tamtéž, str. 68.

²³¹ Zpráva Dr. Kanduse o situaci našich krajanů ve Francii, AÚTGM Praha, f. EBII, k. 431, i.č. 3447.

²³² AMZV Praha, f. LA, k. 139, sl. Dr. Vochoč Vladimír.

²³³ Vochočův dopis Hurbanovi z 20. 1. 1943 AMZV Praha, f. LA-D, k. 249a, sl. Dr. Vochoč Vladimír č.j. 18597/43.

Vochoč dorazil do Londýna 23. září 1941, jeho manželka zůstala v Lisabonu až do ledna následujícího roku. Do Anglie odcházel Vochoč nerad nejen kvůli svému původnímu přání přednášet po zbytek války v USA, ale i pro poměry, které mezi československou emigrací v Londýně panovaly. Svě kritické připomínky si ostatně nenechával pro sebe a se svým odporem vůči vedoucím byrokratům MZV se na jaře 1942 svěřil v osobním rozhovoru prezidentu Benešovi.²³⁴ Poměry mezi československou emigrací v Londýně za války sžiravě vykresluje ve svých vzpomínkách novinář Jiří Hronek:

*Počtem obyvatel nebylo londýnské Československo větší, než dejme tomu Rokycany. ... Celé to naše městečko v prostředí velice cizím vzniklo souhrou převratných okolností a soužitím lidí, které tyto okolnosti více méně náhodně svedly dohromady. Bylo malé, téměř každý každého znal jako na maloměstě a abych tak řekl, každý viděl každému do žaludku. Kdyby se sebraly všechny klepy a pomluvy, které se tam za dlouhá léta vylíhly, byla by z toho encyklopedie.*²³⁵

Po dohodě s Janem Masarykem, který ho v Londýně uvítal a poděkoval mu za jeho práci v Marseille, se Vochoč ubytoval v městečku Shiplake on Thames asi třicet kilometrů západně od Londýna a věnoval se pouze osobnímu studiu mezinárodního práva. Navázal styky s řadou právníků či společností zabývajících se mezinárodním právem a některé své práce publikoval. Mimo jiné se stal tajemníkem právní komise International London Assembly²³⁶ a jedním z referentů na kongresu mezinárodního práva zabývajícím se jeho obnovou v poválečné Evropě, který byl pořádán za předsednictví Cecila J. B. Hursta v červenci roku 1943. Vladimír Vochoč na něj přispěl svým referátem *The Settlement of International Disputes, Including the Problem of Peaceful Change*, který také později vyšel ve sborníku této konference. Začátkem roku 1943 podal Josef Pavlovský návrh ministerské radě o Vochočově zařazení do služeb ministerstva zahraničních věcí.²³⁷ Bývalý konzul v rámci československého exilového zřízení nastoupil v říjnu 1943 jako zaměstnanec I. platového stupně.²³⁸ S ministerstvem zahraničních věcí spolupracoval pouze jako placený poradce

²³⁴ Dopis VV Edvardu Benešovi z 2. ledna 1947, AÚTGM Praha, f. Edvard Beneš IV, k. 29, i.č. 3201.

²³⁵ Hronek, Jiří: *Byl jsem při tom, když se hroutil svět*, Praha: Novinář, 1986, str. 191 – 200.

²³⁶ NA, f. 964 (MV-L), k. 276, inv. č. 2-86-1, sl. 8, str. 11.

²³⁷ Osobní spis VV, NA, f. 964 (MV-L), k. 58., sign. 2-1/863/8.

²³⁸ AMZV Praha, f. Oso 45-92, Vladimír Vochoč, sl. r. Spisy MZV- Staré spisy.

právního referátu. Nezapojil se do činnosti Právní rady, Spolku československých advokátů ve Velké Británii ani Čs. společnosti pro mezinárodní právo v exilu²³⁹.

Celou dobu se potýkal s úředníky MZV, kterým adresoval především obsáhlé žádosti o proplacení různých výloh z Francie. V září 1943 poslal MZV žádost o proplacení nákladů na evakuaci z Paříže do Marseille během německé ofenzívy do Francie, což mu ministerstvo odepřelo. Celou záležitost posuzovala dokonce Právní rada, která svým vyjádřením podpořila stanovisko ministerstva.²⁴⁰ Z Vochočovy pozice to byl krok, aby si aspoň trochu přilepšil, protože jeho válečná léta v Londýně byla poznamenána především nouzí a dluhy. Proto neváhal obesílat ministerstvo různými žádostmi a rozsáhlými memorandy, které ovšem nenašly mezi úřednictvem ministerstva pochopení. Tak se na nepodepsaném přípisu k jednomu z Vochočových memorand můžeme dočíst:

*„Vochoč vypracoval 12stránkové memorandum o tom, že mu m.z.v. nedává pracovních technických možností /tj. písárku plus místnost/. To by chtěl mít každý a Pavlovský skutečně neví, co dřív. Písárek je prostě méně než referentů – nelze to jinak. Je ovšem ku podivu, že Vochoč, který pro nedostatek písářské pomoci nemůže vyřídit ani malý spis, mohl přece jen s úspěchem nadiktovat 12stránkový spis o tom, jak je utiskován.“*²⁴¹

Dle určitých dokumentů lze soudit, že ve svém boji proti Vochočovi nadále pokračovaly i vojenské kruhy československého exilu, se kterými měl Vochoč neblahé zkušenosti již z Marseille.²⁴² V evidenčním listu londýnského ministerstva vnitra se lze dočíst, jak ho negativní pověst, kterou si Vochoč vysloužil poskytováním československé pasové ochrany židovské a levicové emigraci z Německa a Rakouska, dostihla i v Londýně a patrně mu tam dost uškodila:

18.8.1943 Dr Vochoč pracoval na konsulátě spolu s dr Bachrachem. Podle sdělení čet. A. Gutmana prodával čs. visa, např. Dr Heinrich Mann zaplatil za čs. cest. pas asi 150.000 frs a Gutman sám zaplatil za prodloužení pasu 50 frs.

²³⁹ Kuklík, Jan, jr., : Českoslovenští právníci v londýnském exilu za druhé světové války: příspěvek k dějinám československého právníckého stavu, In: Pocta Prof. JUDr. Václavu Pavlíčkovi, CSc., k 70. narozeninám, Praha: Linde, 2004.

²⁴⁰ AMZV Praha, f. LA-D, k. 249a, sl. Dr. Vochoč Vladimír č.j. 18597/43.

²⁴¹ AMZV Praha, f. LA-D, k. 249a, sl. Dr. Vochoč Vladimír..

²⁴² Dopis B. Szalatnay-Stacho Vladimíru Klecandovi z 13. 1. 1945, AÚTGM Praha, f. EBII, k. 233, i.č. 1006.

6.4.1944 *O panu Vochočovi se veřejně tvrdilo, že prodává pasy cizím státní příslušníkům za vysoké obnosy, obstarává pak i visa, která byla určena pro vojáky, dále, že má manželku Alsasanku, nebo snad Lotriňanku, která je německého cítění a prý pracuje pro Němce. Dále byl nařčen ze spojení s vládou ve Vichy a dále pak, že prováděl finanční malverse s penězi, které prý došly pro vojáky z Anglie.*²⁴³

Konec tohoto „londýnského vězení“ přinesla až německá kapitulace v květnu 1945 a Vochoč byl jako přední odborník na mezinárodní právo přizván k účasti na zakládající konferenci OSN v San Francisku.

²⁴³ Osobní spis VV, NA, f. 964 (MV-L), k. 58., sign. 2-1/863/8.

4. Exkurz: Sociální podpora československých příslušníků ve Francii

Po Vochočově internaci převzal ochranu československých příslušníků ve Francii Centre d'Aide Tchecoslovaque. Centre d'Aide byl vytvořen již 15. září 1940 a převzal od konzulátu sociální podporu Čechoslováků v Marseille a okolí. Odloučení sociální agendy a přesunutí Centre d'Aide do samostatných prostor se ukázalo neobyčejně prozřetelným po uzavření konzulátu a Vochočově internaci v březnu 1941, protože Centre d'Aide zaštitěné americkým občanstvím předsedy Lowrieho mohl pokračovat v organizaci podpory Čechoslováků nerušeně až do okupace jihu Francie německými jednotkami na sklonku roku 1942. Přestože se jeho agenda soustředila především na sociální podporu, rozšířila se postupně také na otázky evakuační, zpravodajské a odbojové. Činnost Centre d'Aide by nebyla možná bez vstřícného přístupu sympatizujících úředníků na ministerstvu zahraničních věcí ve Vichy. Na jeho půdě vznikla v srpnu 1942 kancelář pro záležitosti Čechoslováků - Bureau Central d'Administration des Tchèques. Tento úřad do jisté míry převzal agendu zrušeného konzulátu.

4.1. Centre d'Aide Tchecoslovaque

Z právního hlediska byl Centre d'Aide soukromou dobročinnou organizací, jedinou úředně uznávanou československou organizací v neokupované zóně. Předsedou Centre d'Aide byl jmenován Lowrie, jeho zástupcem se stal francouzský pastor Toureille.²⁴⁴ Fakt, že v čele stanul občan USA zajišťovalo Centre d'Aide lepší ochranu před nátlakem německých okupačních orgánů. Založením Centre d'Aide se oddělila sociální, demobilizační a evakuační činnost od konzulární agendy, přestože v zásadních věcech spolu konzulát a Centre d'Aide nadále spolupracovaly. Konzul Vochoč jako zástupce československého státu dohlížel na činnost Centre d'Aide, po jeho internaci převzal tuto úlohu Josef Lavička. Oldřich Dubina,²⁴⁵

²⁴⁴ Dr. Pierre C. Toureille (1900-1976)

Absolvoval studia filozofie a bohoslovectví ve Štrasburku a Praze, až do začátku války byl pastorem ve Francii. Po Mnichově byl jmenován tajemníkem Protestantského výboru pro pomoc československým církvím. Jeho důležité kontakty a známosti podstatně usnadňovaly chod Centre d'Aide. Kromě činnosti v Centre d'Aide založil organizaci pro pomoc protestantským uprchlíkům, většinou Němců, kteří byli vystaveni perzekuci pro židovský původ jednoho z manželů. Za svoji činnost za války obdržel Řád Bílého lva a cenu Spravedlivý mezi národy. Po válce působil jako pastor v USA a v letech 1955-60 působil jako misionář v Africe, kde se staral o malomocné. Fišera, Josef; Fišerová Eugenie: Vzpomínky, svědectví a naděje, Praha: nakladatelství V Ráji, 2002, str. 93.

²⁴⁵ Dr. Oldřich Dubina (1910 - 1987)

Po studiích na Právnické fakultě odešel jako stipendista studovat sociologii a filozofii na pařížskou Sorbonnu. Jako předseda Spolku československých studentů a intelektuálů ve Francii pomáhal s Donaldem A. Lowriem po Mnichovu československým studentům utíkajícím z domova. V roce 1939 se přihlásil do armády a byl přidělen k 2. pluku československé armády v Agde a v červnu 1940 nasazen na frontu. Po porážce Francie sestavoval v Agde seznamy vojáků pro odjezdy do zahraničí. Když byl 3. září demobilizován, spojil se ihned s Lowriem a spolu založili Centre d'Aide. V prosinci 1942 byl zatčen a zbytek války strávil v Buchenwaldu.

s kterým Lowrie spolupracoval již v Paříži a zcela mu důvěřoval, byl jmenován ředitelem a řídil veškerou praktickou činnost, jeho zástupcem byl pražský právník Slavomír Brzák. Personální složení Centre d'Aide vypadalo dále takto: škt. Šeda prověřoval demobilizované vojáky, faráři Hrubý, Šimovec a Boubík z Československé evangelické mise se starali o internační tábory a pracovní čety, pokladníkem byl E. Meny. Dále pomáhali demobilizovaní vojáci Vratislav Štůla, Ervín Weinstein, J. Wolf a v prosinci byla jako sekretářka přijata Marie Zemanová (vnučka Antala Staška a pozdější Dubinova žena).²⁴⁶

Veškeré finanční prostředky pro činnost Centre d'Aide zpočátku opatroval Lowrie, který měl jako předseda ve všech záležitostech poslední slovo. Z části pocházely peníze z USA, kde je obstarávala krajanská protestantská organizace American Friends of Czechoslovakia, později sloučená s další krajanskou organizací a přejmenovaná na United Czechoslovak Relief. Její tajemník Lewis Brackett v New Yorku deponoval potřebný obnos na účet v USA, Lowrie je poté ve Švýcarsku vyzvednul, vyměnil za franky a převezl do Marseille. I když musel hlásit, kolik franků s sebou do Francie veze, nebyly mu dělány potíže. Když později obdržel Centre d'Aide dotace i od československé vlády v Londýně, řídilo se vedení ve věcech finančního hospodářství zásadou, že peníze pro vojáky a státní zaměstnance budou čerpány z vládních zdrojů, zatímco civilní osoby budou podporovány z peněz poskytnutých American Friends of Czechoslovakia. Peníze poskytované vládou v Londýně nebyly posílány nijak pravidelně a zaměstnanci londýnského ministerstva financí a zahraničí museli využívat všechny možné prostředky jak peníze do Marseille dopravit. Zpočátku byly peníze posílány šeky, později se využívalo služeb Polského červeného kříže. V Londýně byl polskému ministerstvu vnitra předán balíček s franky, který potom putoval s kurýrem polského ministerstva vnitra do Lisabonu. V Lisabonu měli Poláci kontakty na podnikatele, kteří se za určitou provizi uvolili balíček převézt do Marseille.²⁴⁷ Po vstupu USA do války příjem financí zprostředkoval z USA i Londýna Jaromír Kopecký v Ženevě. Ve Švýcarsku kontaktoval prostředníka, který měl finanční prostředky ve Francii a vzhledem k padající hodnotě franku se jich snažil zbavit. Většinou se jednalo o československé Židy, kteří uprchli před Němci do Švýcarska a

V květnu 1945 byl repatriován do Francie, kde se shledal s manželkou. Později se rozhodl pro venkovský život na zemědělské farmě. Zemědělství ovšem neprosperovalo a Dubina se v roce 1963 vrátil do Paříže, kde si vyřídil válečnou penzi. K pomoci uprchlíků se vrátil po roce 1968, kdy do Paříže přišla velká emigrantská vlna z Československa. Emigrantům pomáhal s prací, vyřizováním administrativních záležitostí a uděloval jim rady v právních záležitostech. Každou neděli se v jeho bytě konaly schůzky především mladých emigrantů. Byl nositelem předních válečných vyznamenání, mezi jinými válečného kříže a medaile odboje. Zemřel v roce 1987. Na jeho přání byli po jeho smrti částky získané investováním finančních prostředků, které získal za válečné škody, jež Centre d'Aide utrpělo koncem války, použity k založení Nadace Oldřicha Dubiny. Nadace registrovaná ve Švýcarsku rozděljuje stipendia mladým lidem z České republiky.

²⁴⁶ Fišera, Josef; Fišerová Eugenie: c.d., str. 102.

²⁴⁷ AMZV Praha, f. LA-D, k. 193, sl. Sociální. Francie –I. pol. 1941. č.j. 493/dův/41.

zamýšleli po válce odjet do Palestiny. Kopecký s nimi dojednal rozumný kurz a dal do Londýna pokyn, aby ministerstvo financí složilo na prostředníkův účet v Palestině odpovídající částku v librách. Když z Palestiny dorazilo potvrzení, že peníze z Londýna dorazily, dal Kopeckého prostředník pokyn k uvolnění peněz ve Francii.²⁴⁸ Podobnou metodu používaly i jiné pomocné organizace ve Francii, které si potřebovaly obstarat finanční hotovost. Například Varian Fry nabízel židovským uprchlíkům odjíždějícím z Francie za moře výměnu jejich franků za dolary, které jim budou složeny jeho spolupracovníky na účet v New Yorku.

Dubinův hrubý odhad hovoří o průměrné měsíční potřebě 1 mil. franků, ale organizace mohla reálně počítat jen s asi polovičním příjmem.²⁴⁹ V září roku 1942 převody peněz od krajských organizací v USA pomalu ustávaly a chod celé zbývající československé organizace ve Francii financovala vláda ČSR z Londýna. Ta za celé období poslala nejrůznějšími cestami do Francie pro potřeby Centre d'Aide 16 099 506 franků. Celkové výdaje Centre d'Aide od pádu Francie až do jejího osvobození byly podle vyúčtování provedeném po osvobození Štefanem Mončkem 21 476 842 franků. Rozdíl 5 377 333 franků byl uhrazen z největší míry fondy od krajanů z USA, ale také z vlastních příjmů Centre d'Aide a příspěvků jednotlivců a pomocných organizací.²⁵⁰ Nezanedbatelný příspěvek na chod organizace poskytly pobočky firmy Baťa, které přispěly celkovým obnosem 1 200 000 franků.²⁵¹ Finanční fondy ukládal Lowrie na účet YMCA v Sociétés Générale nebo do bezpečnostní schránky ve stejné bance. Další prostředky byly uloženy u pokladníka Emanuela Hamáčka, Štefana Mončka ve Vichy a Josefa Lavičky. Další finanční rezervy uvolnil u sebe uschovat švýcarský konzul v Béziers, americký konzul v Marseille. Jistá část peněz byla uložena mimo území Francie na Lavičkově účtu v bance Lloyd' & National Prov. Foreign Bank v Monte Carlu.²⁵²

Na počátku své existence bylo Centre d'Aide nuceno omezit svou činnost pouze na marseilleský obvod, kde se zdržovali českoslovenští vojáci, kteří chtěli odjet do Anglie, a civilisté připravení na odjezd do zahraničí. Kancelář Centre d'Aide na Rue de République 37, tedy ve stejné ulici jako budova konzulátu (ve stejné ulici se nacházel i obchod firmy Baťa), byla pro veřejnost otevřena každý den kromě soboty, neděle a pondělka od 10 do 12 hodin.²⁵³ Pokud se někdo přihlásil o podporu u Centre d'Aide, musel vyplnit dotazník. Na základě

²⁴⁸ AMZV Praha, f. LA-D, k. 194, sl. Soc. věci- převod peněz. Dopis J.Kopeckého J. Lavičkovi z 25.11.1944.

²⁴⁹ Dopis O. Dubiny z prosince 1940, AÚTGM Praha, f. EBII, k. 431, i.č. 3447.

²⁵⁰ AMZV Praha, f. LA, k. 139, sl. 10. Marseille Centre d'Aide a Dr Dubina Oldřich, č.j. 22933/45.

²⁵¹ AMZV Praha, f. ZÚ Paříž 1920-45, k. 3, Zpráva o fin. hospodaření z doby okupace.

²⁵² AMZV Praha, f. LA, k. 139, sl. XII. Marseille vyúčtování, č.j. 14250/45.

²⁵³ Zpráva Emila Munka, AÚTGM Praha, f. EBII, k. 431, i.č. 3447, str. 293.

těchto dotazníků vedl O. Dubina lístkový katalog, který dával jasný přehled o osobních poměrech a zaměstnání československých příslušníků. Demobilizovaným byla podpora udělována po prozkoumání pravosti demobilizačního listu, o všech ostatních rozhodoval poradní sbor (Dubina, Kokeš, Šimovec, Sísová, Ečer a Brzák).²⁵⁴ Poradní sbor si o každém žadateli opatřil informace pohovorem a následným ověřením takto získaných informací mezi lidmi, kteří žadatele znali. Z takového referátu pak přímo vyplynulo rozhodnutí o přidělení či nepřidělení podpory. Finanční podpory obnášely 15 franků pro muže, 20 franků pro ženy a 5 franků na dítě. Nemocní a ranění vojáci dostávali příplatek 10 franků.²⁵⁵ Předseda Československé kolonie v Marseille Kokeš rozdělával potřebným prádlo, šatstvo a obuv, Centre d'Aide jim zajistil lékařské a zubní ošetření ve vlastní zubní ambulanci, dvakrát za měsíc poskytoval poukázky na koupel v lázních. Studentům zapsaným na univerzitu se díky kontaktu Viktora Kripnera na A. Mazona, ředitele Slovanského ústavu, podařilo opatřit stipendia.²⁵⁶ Tato stipendia jim byla zasílána po celou dobu války, i když třeba později odešli do ilegality. Čechoslováky žijící v Marseille a blízkém okolí, pobírajícím podpory, se Centre d'Aide snažil zaměstnat u místních firem a podniků. Vedení bylo v kontaktu s úřadem práce, sledovalo různé pracovní příležitosti. Opatřovalo od úřadů povolení k práci a cestování (safe conduit) a těm, kteří odjížděli k nastoupení práce, vyplácelo zálohy na cestu a na živobytí během prvních čtrnácti dní.²⁵⁷ Celkový počet československých občanů ve Francii se pohyboval podle některých odhadů mezi 35 až 40 tisíci, z čehož na neokupovanou zónu připadlo přibližně 20 až 25 tisíc lidí. Tito se z hlediska organizační pomoci Centre d'Aide dělili na:

Čs. příslušníky v Marseille (600 až 800 osob z nich 45% Židé)

Čs. příslušníky v koncentračních a internačních táborech (asi 600 osob)

Čs. příslušníky v pracovních rotách (560 osob)

Čs. příslušníky ve vojenském táboře v Agde (400 osob)

Čs. příslušníky v Alžíru a Maroku (500 osob)

Čs. příslušníky dlouhodobě usazené v hornických a sklářských koloniích Grand Combe, Carmaux, Gardanne a Vianne (asi 7000)

Čs. příslušníky roztroušené po neokupované zóně (asi 10 000)²⁵⁸

²⁵⁴ Zpráva O. Dubiny z 8.5. 1941, AÚTGM Praha, f. EBII, k. 431, i.č. 3447.

²⁵⁵ Pro ilustraci: na černém trhu stála 15 franků krabička sardinek, kilo cukru 100 franků, 20 cigaret 25 franků, 1 kg šunky až 1200 franků. Výpověď A. Kresty J. Papánkovi o poměrech ve Francii 8.12.1941. AÚTGM Praha, f. EBII, k. 431, i.č. 3447.

²⁵⁶ Zpráva Dra Kripnera o situaci čsl. příslušníků ve Francii, AÚTGM Praha, f. EBII, k. 431, i.č. 3447.

²⁵⁷ Zpráva J. Lavičky pro MZV z 19.8.1941. NA Praha, f. 1007 (MSP-L), k. 73, i. č. 663, sign. 103/6, str. 21-23.

²⁵⁸ Zpráva O. Dubiny z 8.5. 1941, AÚTGM Praha, f. EBII, k. 431, i.č. 3447.

V únoru 1941 dorazil do Marseille na návštěvu zástupce American Friends of Czechoslovakia Julius Heger. Jím přislíbené finanční prostředky později umožnily rozšíření podpůrné činnosti postupně na celou oblast neobsazené Francie a severní Afriku. Počátkem roku byla založena pobočka sociální pomoci v Nice, kterou měl na starosti bývalý učitel Josef Fišera, který sem dojížděl z Marseille, přejímal dotazníky žadatelů o podporu, prováděl ankety o potřebnosti jednotlivých žadatelů a vyplácel podpory. Dále byla založena pobočka sociální péče v Casablance s působností i v Oranu, kterou řídil představitel československé kolonie v Maroku Emil Svoboda. Staral se o odsun československých vojáků do USA a Kanady a o podporu Čechoslováků v koncentračních a pracovních táborech v severní Africe.²⁵⁹ Marseilleské vedení cítilo potřebu dalších poboček na území neokupované Francie, ale nedostatek prostředků jim v jejich zřízení zabránil.

Spolupráce v Marseille se neobešla bez komplikací a osobních nevráživostí. Proti Lowrieho a především Dubinovu vedení Centre d'Aide se postupně vynořila opozice od listopadu 1940 reprezentována především Bohuslavem Ečerem a Miladou Sísovou, bývalou pracovnící Československého komitétu při Francouzském červeném kříži a redaktorkou Osuského Česko-slovenského boje. Lowrie ve svých zprávách pro American Friends of Czechoslovakia v New Yorku a do Londýna opakovaně upozorňuje na Ečerovo údajné podvrtné chování a jeho snahu dostat se do vedení Centre d'Aide. Podle Lowrieho Ečer uplácel demobilizované vojáky, aby šířili o vedení Centre d'Aide pomluvy, a sliboval jim zdvojnásobení denního kapesného, pokud se on stane hlavou organizace.²⁶⁰ Přes přehnanost jistých tvrzení lze konstatovat, že mezi Lowriem a Ečerem trval až do září 1942, kdy Ečer odjel do Anglie, spor o vedení sociální akce v Marseille. To po celou dobu jeho trvání ale bezpečně držel v rukou Dubina již proto, že mu Lowrie, který obstarával finanční prostředky, bezvýhradně důvěřoval.²⁶¹ Vypjatost vztahů mezi Ečerem a Lowriem ilustruje dopis, který Lowrie poslal do Londýna Hubertovi Ripkovi po Ečerově odjezdu z Marseille. Američan v něm obviňuje Ečera a jeho skupinu, že se pokusili ve Vichy navrhnout francouzskému ministerstvu vnitra převzetí Centre d'Aide s tím, že by Ečer a Sísová byli dosazeni do jeho vedení. Lowrie vyjadřuje nad Ečerovým chováním nejvyšší opovržení, označuje je přímo za zrádné a apeluje na Ripku, aby Ečerovi v Londýně nebyla svěřena žádná odpovědná funkce.²⁶² Bohuslav Ečer

²⁵⁹ Fišera, Josef; Fišerová Eugenie: c.d., str. 109.

²⁶⁰ Dopis D. Lowrieho B. Lewisovi z 1.5. 1942, AÚTGM Praha, f. EB II, k. 166, i.č. 70.

²⁶¹ Zpráva Dra Kripnera o situaci čsl. příslušníků ve Francii, AÚTGM Praha, f. EBII, k. 431, i.č. 3447.

²⁶² Dopis D.A.Lowrieho H. Ripkovi z 16.9.1942. NA Praha, f. 1007 (MSP-L), k. 112, inv. č. 1127, sign. 158/1942.

se po válce stal československým zástupcem Mezinárodního vojenského tribunálu v Norimberku. Opoziční proudy se po Ečerově odjezdu volně organizovaly do spolku Československý výbor ve Francii, jehož nejviditelnějším projevem bylo zasílání žádostí do Londýna o pomoc zástupcům české a slovenské inteligence na jihu Francie, čímž se mínili především představitelé tohoto spolku, jehož vedoucí postavou byla M. Sísová.

Nespokojenost s vedením vyjadřovali i někteří Slováci kolem redaktora Okála, kteří se nehodlali smířit s nedostatečným zastoupením svých krajanů ve vedení organizace, ale i katolíci považující činnost pastorů z evangelické mise v Centre d'Aide za diskriminující vůči svému náboženskému přesvědčení.²⁶³ Evangelická mise se nakonec v prosinci 1941 ze Centre d'Aide vydělila, ale pastor Šímovec nadále s Lowrieho organizací spolupracoval a v červenci 1942 se ustanovila také katolická mise pod vedením studenta teologie Antonína Bernáčka. Chod obou misí byl umožněn díky záštitě francouzských církevních činitelů.²⁶⁴

Vedení Centre d'Aide se muselo vyrovnat i se smutným faktem, že někteří jeho „klienti“ očekávali od sociální a podpůrné akce víc, než co bylo v daných podmínkách možné. Demoralizovaní vojáci posedávali po kavárnách, frustrovaní vlastní bezmocí a neschopností odjet, přežívali ze den na den a čekali na nevelké podpory udílené Centre d'Aide. Šířila se mezi nimi šeptanda o úmyslné sabotáži evakuace, protežování Židů, zneužívání fondů, aroganci či přímo kolaboraci vedení Centre d'Aide.²⁶⁵ Zvláštní kategorii mezi nimi tvořili komunisté, bývalí interbrigadisté, pobývající v Marseille. Miloš Nekvasil s několika dalšími interbrigadisty vytvořil skupinu nazývanou se „Kolektiv“. Skupina se scházela v bytě Jiřího Hechta na předměstí La Valentine, kde žilo po dva roky až 18 lidí, mezi jinými i budoucí poverenik na Slovensku Laco Holdoš nebo poválečný velitel StB Oswald Závodský.²⁶⁶

4.1.1. Umíst'ování československých vojáků na venkovské farmy

S příchodem dalších demobilizovaných vojáků a uprchlíků z demobilizované zóny se situace v Marseille ještě horšila. Běženci se tísnili v přečpaných ubytovnách a bytech po desítkách na jednom pokoji, často v zoufalých hygienických podmínkách. Nejvíce trpěli staří lidé, ranění a děti.

²⁶³ Dopis Š. Mončeka Š. Osuskému z 25.3.1942. NA Praha, f. 828 (MV-L), k. 249, inv. č. 896, sign. 2-59-53, sl. 1., str. 28-43.

²⁶⁴ NA Praha, f. 1007 (MSP-L), k. 73, i. č. 658, sign. 103/1, str. 131.

²⁶⁵ Zpráva JUDr. Kanduse pro MNO z 4.8.1941. NA Praha, f. 1007 (MSP-L), k. 73, i. č. 663, sign. 103/6, str. 10-16.

²⁶⁶ Fišera, Josef; Fišerová Eugenie: c.d., str. 105.

Demobilizovaným vojákům stále hrozilo odvedení na práci na německém pobřežním opevnění. Protože jejich evakuace ve velkém měřítku se záhy ukázala nereálná, rozhodlo se vedení Centre d'Aide vojáky pokud možno odklidit z marseilleských ulic, kde byli příliš na očích francouzské policii.²⁶⁷ Lowrie a Dubina se rozhodli pro umístování vojáků a uprchlíků na venkovských farmách, protože pro všechny, kdo pracovali v zemědělství, byla existence mimo město snazší. Kromě toho si vedení Centre d'Aide uvědomovalo demoralizující nečinnost vojáků na podpoře a rozhodlo se jim místo podpory vyplácet odměnu za práci. Inspirací byl podobný počin Poláků, kteří na jihu Francie zřídili několik domovů pod správou Polského červeného kříže. Koncem roku 1940 pronajal Centre d'Aide na marseilleském předměstí Saint-Loup opuštěný zámek La Blancherie s třiceti akry přilehlých pozemků za 36 000 franků ročně.²⁶⁸ Po Hegerově návštěvě byl zámek dobudován a připraven pro ubytování až 150 demobilizovaných vojáků, uprchlíků bez přístřeší a starých či nemocných lidí z táborů. Průběžně zde bydlelo kolem sedmdesáti osob. Vedoucím La Blancherie byl ustanoven Edvard Pan, který v této funkci zůstal až do února 1942.²⁶⁹ Zisk La Blancherie také usnadnil demobilizační proceduru, protože sem mohli být vojáci z Agde demobilizováni jako do svého stálého bydliště. Tato iniciativa se osvědčila i ve styku s francouzskými úřady, které oceňovaly, že jsou zde uprchlíci vedeni k práci. Policie se proto při svých razíích v ulicích Marseille zámku vyhýbala a československé příslušníky, kteří měli v dokumentech uveden saintloupský zámeček jako místo pobytu bez potíží propouštěla.²⁷⁰ Na pozemcích zámku bylo vybudováno zemědělské hospodářství s pěstováním zeleniny a chovem dobytka, slepic, prasat a králíků. Každé ráno vyjel ze zámečku vozík tažený oslem, který objel marseilleské restaurace a sbíral odpadky z jejich kuchyní. Každodenní sběr sloužil jako zdroj pro zámecká prasata. Chov prasat se osvědčil natolik, že koncem roku 1940 již putovaly první zásilky klobás krajanům v internačních táborech. Během krátké doby se komunita stala ve stravování zcela soběstačnou.²⁷¹ V zámku byla otevřena lékařská ošetrovna a zubní ambulance (její vybavení se po určitých průtazích povedlo přestěhovat z tábora v Agde), kde byli Čechoslováci léčeni zdarma, každý čtvrtek a neděli fungovala pro děti československá škola, hojně navštěvovaná i díky tomu, že děti se zde vždy z místních zásob najedly.²⁷² Zámeček La Blancherie kromě toho sloužil jako úkryt sestřeleným britským letcům, které sem umístovala

²⁶⁷ D. A. Lowrie: c.d., str. 116.

²⁶⁸ Zpráva H. Ripky o činnosti D.A. Lowrieho v Marseille z 4.7.1941 AÚTGM Praha, f. EBII, k. 431, i.č. 3447.

²⁶⁹ Fišera, Josef; Fišerová Eugenie: c.d., str. 114.

²⁷⁰ Zpráva došlá z Marseille od Dra Dubiny prostřednictvím Rev. Hrubého. AÚTGM Praha, f. EBII, k. 431, i.č. 3447.

²⁷¹ D. A. Lowrie: c.d., str. 114.

²⁷² NA Praha, f. 1007 (MSP-L), k. 73, i. č. 658, sign. 103/1, str. 121.

francouzsko-československá odbojová síť ROSSI Antonína Rybáka, vyslaného na podzim 1940 do neokupované zóny Františkem Moravcem.²⁷³ Zámeček ale především fungoval jako jakási přestupní stanice pro muže, kteří sem přicházeli z různých míst: pracovních čet, vojenského tábora v Agde, zajateckých táborů. Vedení Centre d'Aide si během jejich pobytu prověřilo, jak jsou schopní zařadit se do společného života v komunitě, jaké jsou jejich schopnosti nebo slabiny. Na základě takové zkušenosti byl jedinec buď doporučen francouzským zaměstnavatelům nebo se s ním počítalo při plánování dalších zemědělských farem.²⁷⁴

Vzhledem k tomu že se projekt umístování československých příslušníků na zámku osvědčil, rozhodl se Dubina pronajmout další venkovské usedlosti. V červnu 1941 padla volba na okolí městečka Argentat v departementu Corrèze. Zapadlý a vylidněný region ve středu jižní Francie splňoval dokonale podmínky úkrytu vojáků před prací pro Němce.²⁷⁵ Centre d'Aide si zde pronajalo farmy Lapeyre, Peyrelade, Mazeyrat, Longour, Forges a Randal o celkové výměře asi 150 hektarů a další velkou farmu Aix o výměře zhruba 130 hektarů.²⁷⁶ Jednalo se o delší dobu opuštěné farmy s půdou, která ležela již léta ladem. Bylo proto potřeba nejdříve odstranit křoví a potom zpustlé a zarostlé polnosti plné kořenů a kamení zorat. Budovy farem byly po léta neobývané a zchátralé, takže první osadníci těchto farem se často neměli ani kde vyspat. Během léta 1941 dokázali první osadníci farmy vyklidit, zavést elektřinu a připravit budovy k obývání. Postupem času byly farmy vybaveny knihovnou, hudebními nástroji a tesařskými nástroji. Byli sem posíláni především demobilizovaní vojáci a uprchlíci, kteří prošli zámkem La Blancherie. Pod vedením Ervína Weinsteina, původně právníka z Valašských Klobouků a s pomocí dvou agronomů, se zanedbaná hospodářství proměnila v prosperující farmy, kde se pěstovaly brambory, pšenice, pohanka a žito, chovalo se zde asi 80 kusů hovězího dobytka, 100 vepřů a ovcí.²⁷⁷ Na zorávání zarostlých polností byl zakoupen traktor poháněný dřevoplymem. Pro nedostatek umělého hnojiva byl zorganizován sběr popela v marseilleských pekárnách. Výnos farem nejenže uživil jejich osazenstvo, ale i Čechoslováky v Marseille, většinou krajanskou kolonii žijící zde již před válkou. Díky tomu, že každá farma utvořila družbu s Čechoslováky v určitém koncentračním táboře, kam jim zasílala potravinové balíčky, utužoval se v osazenstvu farem opět pocit určité sounáležitosti a solidarity, těžce nahlodaný demoralizujícími podmínkami po pádu Francie. Právě v tom viděl

²⁷³ Fišera, Josef; Fišerová Eugenie: c.d., str. 96.

²⁷⁴ D. A. Lowrie: c.d., str. 114.

²⁷⁵ D. A. Lowrie: c.d., str. 116.

²⁷⁶ AÚTGM Praha, f. EB II, k. 176, i.č. 71.

²⁷⁷ Fišera, Josef; Fišerová Eugenie: c.d., str. 156.

Lowrie největší přínos farem, když psal tajemníkovi American Friends of Czechoslovakia v červnu 1942:

*„Proces přeučování zahrnuje víc než pouhé vyškolení obchodníků a mediků na farmáře. Muži, kteří byli dva roky vystaveni demoralizujícímu prostředí internačních táborů či pracovních čet, si navykli podrývat jakoukoliv formu vedení. Musíme je naučit přesnému opaku: spolupráci ve společném zájmu.“*²⁷⁸

Tato spolupráce mužů různého stáří, vzdělání, politické orientace a vyznání se neobešla bez konfliktů. Weinstein se musel vypořádat s názory, že práce na farmách nemá perspektivu, protože farmy budou Němci během pár měsíců zavřené, touhou československých uprchlíků z Belgie vrátit se do svých domovů (přestože by to představovalo i práci pro Němce) a v neposlední řadě i zatrpklostí vůči Francouzům. V komunitě skládající se z židů i křesťanů položil Weinstein důraz na znění prvorepublikové ústavy, zaručující stejná práva všem občanům bez ohledu na rasu či vyznání a dodržování tohoto pravidla požadoval po všech obyvatelích farem. Ne všichni příchozí byli také hned ochotni respektovat a podřídit se disciplinárnímu řádu farem.²⁷⁹ Ty byly organizovány, jak se v rozhovoru s Lowriem vyjádřil jeden z jejich vedoucích pracovníků, jako *„svépomocné instituce založené na spolupráci všech, podílejících se rovným dílem na úspěších i prohrách, s polovojenskou organizací v současné době, ale s tendencí postupné demokratizace do budoucna“*.²⁸⁰

Uprostřed zanedbaného regionu působila činnost Čechoslováků jako zjevení. Francouzští farmáři přes počáteční nedůvěru museli uznat výsledky farmaření československé komunity, jejíž předáci dokonce dokázali získat od vichistické administrativy, zaklínající se heslem o „návratu k půdě“, dotace na podporu svého projektu. Po úspěchu první sklizně poskytli oba agronomové československé komunity s ochotou místním farmářům hospodařícím stále na úrovni sedmnáctého století rady týkající se moderního zemědělství. Dobrá pověst, kterou si československé farmy vybudovaly u svých francouzských sousedů, se osvědčila především když prefektura projevila zájem nahnat Čechoslováky do pracovních čet. Díky zásahu místního starosty u prefekta se osadníci otrocké práci v pracovních četách vyhnuli. Mohli se také spolehnout, že nebudou nahlášeni německé komisi pročesávající Francii při shánění

²⁷⁸ Dopis D.A. Lowrieho B. Lewisovi z 22.6.1942. NA Praha, f. 1007 (MSP-L), k. 73, i. č. 658, sign. 103/1, str. 140.

²⁷⁹ Fišera, Josef; Fišerová Eugenie: c.d., str. 113.

²⁸⁰ Dopis D.A. Lowrieho B. Lewisovi z 22.6.1942. NA Praha, f. 1007 (MSP-L), k. 73, i. č. 658, sign. 103/1, str. 143.

pracovních sil do organizace Todt.²⁸¹ Když v září 1942 začaly velké zátahy francouzské policie na Židy, poskytl biskup v Tulle devíti židovským obyvatelům farem svoji ochranu.²⁸² Osadníci farem se účastnili sbírání padákových shozů a ukrývání zbraní v nich nalezených. Na farmách se ukrývali dezertéři z organizace Todt, pracovních čet a z německé armády. Farmy sloužily jako průchozí stanice pro Čechoslováky mířící přes Španělsko do Anglie, fungovala v nich i dílna na falešné papíry.²⁸³ V roce 1942 na farmách, jejichž pole měla celkem asi 300 hektarů, pracovalo dohromady kolem stovky lidí a časem se jejich počet ještě zvýšil. Náklady na měsíční provoz farem činil zhruba 100 000 franků, přičemž v podzimních měsících vykazovaly statky díky odprodeji části úrody i mírný zisk.²⁸⁴

4.1.2. Čechoslováci v internačních a koncentračních táborech.

Tábory Argèles sur Mer, Vernet a St. Cyprien byly zřízeny v únoru 1939 pro republikánské uprchlíky ze Španělska a interbrigadisty, kterých přešlo po Francově vítězství asi půl milionu do Francie. Interbrigadistů z Československa internovaných v táborech bylo celkem 570 (270 v St. Cyprien a 300 v Argèles sur Mer). St. Cyprien byl spíš ohraničený pruh pláže nežli tábor, kam bylo nahnáno 90 000 lidí. Pouze pár tisíc jedinců se vešlo do táborových baráků, většina spala pod širým nebem na pláži. V Argèles sur Mer bylo internováno asi 14 000 osob. Oba tábory ležely na pobřeží Středozemního moře, obklopeny bažinami a písečnými dunami, takže jejich obyvatelé byli neustále trápeni vše prostupujícím jemným pískem a vlhkostí přicházející z močálů a od moře. Interbrigadisté se zde dělili podle národností. Velkým problémem byl nedostatek pitné vody, která byla získávána jednoduchými pumpami z písku. Neexistovaly latríny, takže lidé vykonávali svoji potřebu do moře. Nedostatečné hygienické podmínky způsobily šíření tyfu a kožních chorob, které se šířily o to rychleji, že v táborech nebyl zdravotnický materiál a lékaři mezi uprchlíky mohli přispět jenom radou. Ranění umírali s otevřenými ranami plnými hnisu a písku. V táborech panoval hlad, protože prvních osm dní nebyl vůbec žádný přísun potravin. V tu chvíli došlo na zvířata, která si uprchlíci přivedli s sebou, včetně psů. Pomocnou ruku jako první podali propuštění interbrigadisté ze Švýcarska, kteří svým bývalým spolubojovníkům zaslali nepromokavé plachty, cukr,

²⁸¹ D. A. Lowrie: c.d., str. 118.

²⁸² D. A. Lowrie: c.d., str. 191.

²⁸³ Kopecký, Jaromír; editor Jan Němeček: c.d., str. 108.

²⁸⁴ NA Praha, f. 1007 (MSP-L), k. 73, i. č. 661, sign. 103/4, str. 53-55.

margarín, kakao, mléko a obuv.²⁸⁵ Konzul Vochoč měl možnost poznat francouzské internační tábory v Argèles sur Mer a St. Cyprien již v dubnu 1939 a tamějšími podmínkami byl silně otřesen.

Na počátku května 1939 donutila možnost hrozící epidemie hrozící z kombinace absolutního nedostatku základní hygieny a nastávajícího teplého počasí francouzskou vládu přestěhovat uprchlíky do nových táborů s dřevěnými baráky. Interbrigadisté a Španělé byli od sebe odděleni, ženy s dětmi byly internovány také samostatně. Českoslovenští interbrigadisté byli přestěhováni do tábora Gurs v departementu Basses Pyrénées na náhorní planině Pau. Tábor uprostřed močálů a vřesovišť byl ohraničen hlubokými koryty prudkých bystřin. Baráky byly chatrné, stěny z tenkých prken, nakloněné v úhlu šedesáti stupňů, takže celá stavba tvořila velký dřevěný stan. V každém spalo na slámou vystlané zemi šedesát mužů, třicet na každé straně. Čas zabíjeli internovaní schůzemi, hrou v šachy či volejbalem nebo řemeslnickou výrobou šperků, sošek, modelů a dalších upomínkových předmětů. Místo epidemických nemocí způsobených špatnou hygienou v táborech na pobřeží se v Gurs šířila tuberkulóza. Čechoslováci zdárně zorganizovali táborovou kantýnu, kde si internovaní mohli nakupovat zboží za ceny nižší než u obchodníků, kteří do tábora přijížděli z okolí. Při příležitosti 150. výročí Francouzské revoluce uspořádali 14. července slavnost, jejímž vrcholem bylo spartakiádní vystoupení 300 Čechoslováků, jemuž přihlížel i maršál Gamelin, tou dobou na objížďce internačních táborů. Interbrigadistům se snažila pomoci pařížská Kolonie, která ustanovila Výbor pro pomoc čs. dobrovolníkům ve Španělsku. Také Edvard Beneš ujistil internované o své podpoře a poslal jim přes ČSNV 20 000 franků, z nichž se však do Gurs dostala jenom část.

Po francouzské porážce se k bývalým interbrigadistům v koncentračních táborech začaly přidávat osoby, které se nemohly vykázat dostatečnými prostředky obživy a Židé. Dne 4. července 1940 dostali prefekti z Vichy pravomoc k internaci cizích Židů.²⁸⁶ Státní antisemitismus vichistického režimu zásadně rozlišoval mezi francouzskými a cizími Židy. Politikou Vichy bylo přeměnit francouzské Židy na občany druhého řádu a s cizími Židy zacházet jako s přítěží, jejíž osud byl lhostejný.²⁸⁷ Lowrie během července navštívil tábor Gurs jako zástupce YMCA. Tábor obehnaný dvojitým plotem z ostnatého drátu nabízel zoufalý pohled: za deštivého počasí se areál tábora proměnil v obrovský močál, ve kterém žilo v hrozných podmínkách asi 18 000 lidí. Kromě internovaných ze Španělska přicházeli nyní

²⁸⁵ Kocman, Vincenc: c.d., str. 20-29.

²⁸⁶ Jackson, Julian: c.d., str. 164.

²⁸⁷ Tamtéž, str. 351. Tomu odpovídá i statistika: z celkového počtu deportovaných do vyhlazovacích táborů byly dvě třetiny cizích Židů, přestože tvořili jen polovinu všech Židů ve Francii. Tamtéž, str. 356.

z celé neokupované Francie další zadržení. Lowrie se během své návštěvy stal svědkem příjezdu několika vlaků s německými Židy, především starými lidmi a ženami.²⁸⁸ Konzul Vochoč mohl sice počítat s osvobozením těch osob, za jejichž materiální zajištění se mohl zaručit, ale protože peníze nestačily ani na péči o lidi v Marseille, mohl osvobodit jen některé ženy z tábora Rieucros a ty internované, na kterých měl zvláštní zájem. Spolu s Lowriem se bez úspěchu pokusil intervenovat u mexického zastoupení ve Francii a zahrnout československé interbrigadisty do mexické vystěhovalecké akce pro španělské republikány.²⁸⁹ Od července 1940 se ve francouzských koncentračních táborech nalézalo několik set československých příslušníků a stále tvrdší postup policie tam přiváděl další, takže v únoru 1941 hlásil Vochoč do Londýna zhruba 600 internovaných.²⁹⁰ Tábor St. Cyprien byl pro nevyhovující hygienické podmínky v říjnu 1940 uzavřen a zbytek jeho osazenstva byl přesunut do tábora Gurs. Centre d'Aide finančně i naturálně podporoval Čechoslováky v táborech Argèles sur Mer, Vernet, Brens, Gurs, Montélimar, Noé, Récébédou, Rieucros per Monde, Rivesaltes, Agde a Les Milles. Snad nejhorší pověst měl tábor Vernet.²⁹¹ Na rozdíl od ostatních se jednalo o trestný tábor a s vězni se zde jednalo velmi krutě.²⁹² Zástupci humanitárních organizací sdružení v Nîmeském komitétu vyjednali v průběhu léta 1941 u francouzské vlády poskytnutí opuštěných kasáren severně od Perpignanu a postupně sem přemisťovali ženy a děti z ostatních koncentračních táborů. Tak vznikl rodinný tábor Rivesaltes. Díky aktivitě humanitárních organizací byly v táboře v Rivesaltes vytvořeny pro život internovaných daleko lepší podmínky než v ostatních táborech. Po zprovoznění tábora se sem přesunulo asi 70 československých žen a dětí.²⁹³

Starost o internované byla v rámci Centre d'Aide svěřena farářům Šimovci a Boubíkovi, kteří navštěvovali tábory průměrně dvakrát do měsíce a dodávali internovaným jídlo a další potřeby. K návštěvě táborů bylo zapotřebí povolení vydávané ministerstvem vnitra. Povolení nebylo problém získat, protože vichističtí byrokraté byli vděční za kohokoliv, kdo se snažil bídne podmínky v táborech aspoň trochu zlepšit.²⁹⁴ V koncentračních táborech byli internováni jednak španělští interbrigadisté čs. původu (asi 20 %), čs. občané označení francouzskými úřady za podezřelé (3 až 5 %) a zbytek tvořili lidé, kteří se nemohli prokázat dostatečnými prostředky k obživě. Z velké části to byli Židé, kteří se dostali do Francie po

²⁸⁸ D. A. Lowrie: c.d., str. 67.

²⁸⁹ NA Praha, f. 828 (MV-L), k. 265, i. č. 640, sign. 2-78-2, sl. 1., str. 8.

²⁹⁰ NA Praha, f. 1007 (MSP-L), k. 73, i. č. 658, sign. 103/1, str. 69.

²⁹¹ Zpráva O. Dubiny z 8.5. 1941, AÚTGM Praha, f. EBII, k. 431, i.č. 3447.

²⁹² D. A. Lowrie: c.d., str. 76.

²⁹³ Tamtéž, str. 130.

²⁹⁴ Tamtéž, str. 52.

Mnichovu nebo uprchli z Belgie po vpádu německých vojsk. Potravinové a hygienické podmínky v táborech byly naprosto nedostačující – internovaní dostávali na den 150 gramů chleba a 0,75 litru polévky, která se rozdávala dvakrát denně a vařila se z krmné řepy a topinamburů. Internovaní v zimě spali v nevytápěných barácích na zemi, trpěli nedostatkem základního oblečení, bot a přikrývek, mýdlo a základní hygienické pomůcky chyběly úplně. Rodiny byly často rozděleny do různých táborů. V táborech byla rozšířená tuberkulóza, podvýživa a avitaminóza. Pomoc usnadňoval fakt, že Lowrie byl předsedou ústředních výborů různých organizací, které o osoby v koncentračních táborech pečovaly.

Podmínky v táborech byly tak hrozné, že se někteří internovaní rozhodli pro repatriaci do protektorátu, respektive na Slovensko. Po nástupu Lavalu k moci v roce 1942 se vyostřila situace židovských vězňů. Zatímco doposud Němci deportovali Židy do Osvětimi jen v rámci odvetných akcí proti odboji, začali nyní prosazovat konečné řešení židovské otázky i ve Francii a Lavalův policejní šéf Bousquet jim v tom ochotně pomáhal. Ten překvapeným Němcům sám navrhl, aby do deportací byli zahrnuti i cizí Židé z neokupované zóny. Akce započala prvním velkým zatýkáním v Paříži dne 16. července. Zatčení Židé byli shromážděni na cyklistickém stadionu Vél d'Hiver a po několika dnech strávených v příšerných podmínkách byli transportováni do Polska. Do konce roku 1942 bylo z Francie do Polska deportováno 41 951 Židů.²⁹⁵ V neokupované části Francie dodržel Bousquet svůj slib Němcům a nechal odsud deportovat 10 000 Židů, z čehož 4700 se již nacházelo v koncentračních táborech. V rámci této akce byli na konci srpna českoslovenští Židé, kromě těžce nemocných a těch, kteří před porážkou sloužili ve francouzském vojsku, přesunováni do tábora Rivesaltes a Les Milles. Během září došlo k další vlně zatýkání a v internaci se ocitlo dalších sto československých Židů, z nichž se část podařilo Centre d'Aide vyreklamovat na svobodu na základě prohlášení, že je organizace potřebuje na zemědělskou práci.²⁹⁶ V srpnu začaly v marseilleských hotelech policejní zátahy, a tak do koncentračních táborů putovali i ti Židé, kteří měli prostředky na život ve městě. Během hodiny si museli sbalit nejnnutnější věci a policie je odvezla do tábora Les Milles. Přes protesty francouzských církevních kruhů a všech humanitárních organizací působících ve Francii odsud po několika dnech vyjely první transporty do Polska.

Proces deportace Židů z Francie vrcholil mezi březnem 1942 a červencem 1944, kdy bylo nejprve do koncentračního tábora v Drancy a později do vyhlazovacích táborů v Polsku

²⁹⁵ Jackson, Julian: c.d., str. 225-6.

²⁹⁶ NA Praha, f. 634 (ČSČK-L), k. 54, i. č.195, sl. C9 Francie. Podle Lowrieho vzpomínek platila výjimka pro bývalé vojáky spíš jen na papíru, ve skutečnosti se k vojenské minulosti deportovaných nepřihlíželo. D. A. Lowrie: c.d., str. 215.

odvezeno na 90 tisíc zahraničních Židů, mezi kterými bylo podle deportačních listin asi 600 Čechoslováků. Mezi prvními byli českoslovenští Židé, kteří žili v internačních táborech v neokupované Francii (Gurs, Rivesaltes, Le Vernet atd.) a kteří přišli do Drancy již v srpnu 1942.²⁹⁷

4.1.3. Čechoslováci v hornických osadách.

Na přání Vochoče odjel 6. října Bohuslav Ečer do hornických kolonií soustředěných kolem uhelného revíru Grand Combe, aby zjistil tamější situaci krajanů. V revíru pracovalo asi 500 československých horníků, s dětmi a ženami celkem asi 1200 lidí, z nichž zhruba 1000 byli Slováci. Tito lidé sem přišli z Československa za prací již před válkou, ale Centre d'Aide hodlal využít krajanskou kolonii a zaměstnat v dolech aspoň 150 demobilizovaných vojáků, kteří by se tím pádem nemuseli spoléhat na podpory. Po porážce jejich životní úroveň klesla jednak zvýšením cen, jednak zrušením příplatků za práci přesčas. Xenofobní francouzské okolí jim dávalo najevo, že zde nejsou vůbec vítáni. Zákon o cizincích, kterým byli postiženi tzv. přebyteční dělníci, navíc stále hrozil ztrátou práce. Veškeré krajanské spolky byly zakázány, jedinou takovou aktivitu vyvíjel učitel československých dětí v hornické kolonii Jan Holický. Přese všechny jeho snahy se většina krajanů chtěla vrátit na Slovensko, někteří Češi dokonce i do protektorátu.²⁹⁸ V podobných hornických a sklářských centrech bylo rozmístěno na území neokupované Francie celkem 7000 Čechoslováků. Centre d'Aide neměl prostředky, aby tyto krajany permanentně podporoval, a tak byly jeho aktivity tímto směrem spíše nárazové, například v podobě vánočních nadílek.

4.1.4. Pracovní čety

Zatímco nemajetní čs. příslušníci nepatřící k vojsku byli francouzskou policií umisťováni v internačních táborech, byli demobilizovaní vojáci, kteří se nemohli vykázat prostředky k obživě, umisťováni do tzv. pracovních čet Groupes de travailleurs étrangers (GTE). Jejich postavení bylo o to horší, že z čet nemohli být demobilizováni, i když obdrželi potvrzení o přijetí do práce. Čety tvořily roty a několik rot tvořilo tzv. groupement. Práce v četách byla těžká, jednalo se převážně o těžbu dřeva a stavění silnic, práci v dolech nebo chemickém

²⁹⁷ P. Heumos,; c.d., str. 272-273.

²⁹⁸ NA Praha, f. 1007 (MSP-L), k. 73, i. č. 658, sign. 103/1, str. 36-37.

průmyslu. Za tuto práci nebyli vojáci většinou vůbec placeni, v lepším případě dostávali 50 centimů za den. Jídlo v četách bylo velmi špatné. Práce v dolech a chemičkách byla nebezpečná, propuštění vojáci se odsud vraceli s dýchacími problémy a zanícenou kůží z chemických výparů.²⁹⁹ Centre d'Aide vojákům pravidelné podpory neposkytoval, ale staral se o ty, kteří se stali neschopnými práce a byli umístěni v táboře Noé, což byl v podstatě lepší koncentrační tábor. Centre d'Aide proto dohodl s francouzským ministerstvem vnitra, že o tyto nemocné vojáky z GTE se postará Centre d'Aide ve svém vojenském domově La Blancherie.³⁰⁰ Francouzští velitelé pracovních čet měli finanční zájem na udržení co největšího počtu mužů v jednotce, kterou za úplatu nechali pracovat pro místní podnikatele. Proto snahu Centre d'Aide Čechoslováky z pracovních čet osvobodit znemožňovali. Centre d'Aide musel každému vojákovi, o kterého měl zájem, vydat potvrzení, že mu bude po propuštění zajištěna strava i ubytování. Žádost putovala z prefektury departementu, kde se pracovní četa nacházela, na ministerstvo vnitra, a pak opět zpět na prefekturu. Jeden z úřadů většinu žádostí během této procedury zamítl, takže od roku 1942 do osvobození Francie se Centre d'Aide podařilo osvobodit jen asi 20 vojáků.³⁰¹

4.1.5. Dětský domov ve Vence

Za účelem vysvobození dětí z koncentračních táborů si Centre d'Aide na návrh Josefa Fišery³⁰² pronajal školní areál sestávající z osmi budov ve Vence asi 20 km od Nice. Před porážkou zde fungovala experimentální škola manželů Freinetových, ale s nástupem vichistického režimu byla zavřena, protože oba manželé byli komunisté.³⁰³ Aby se zavděčilo představitelům Vichy, zvolilo vedení Centre d'Aide název La Maison d'Accueil Chrétienne

²⁹⁹ D. A. Lowrie: c.d., str. 182.

³⁰⁰ Zpráva o činnosti Centre d'Aide tchécoslovaque od prosince 1942 do konce září 1944. AMZV Praha, LA-D, k. 194, sl. Dr. Brzák, str. 13.

³⁰¹ Kopecký, Jaromír; editor Jan Němeček: c.d., str. 108.

³⁰² Josef Fišera (1912 - 2005)

Studoval pedagogiku a filozofii na univerzitě v Praze, angažoval se ve Výboru na pomoc demokratickému Španělsku. Po Mnichovu utekl do Francie, kde v rámci Československé kolonie poskytoval sociální pomoc uprchlíkům. Po obsazení Paříže utekl na jih, kde se připojil ke svému známému z Paříže dr. Dubinovi v Centre d'Aide. Byl iniciátorem a ředitelem projektu dětských domovů M. A. C. E. Po válce pracoval na československém konzulátu v Paříži, v roce 1948 však z československých diplomatických služeb odešel a zůstal ve Francii. Poté působil jako profesor na Vysoké škole sociálních věd při pařížské Sorbonně a věnoval se i práci pro český exil. Za svou činnost získal profesor Josef Fišera řadu vyznamenání, mimo jiné francouzský Řád čestné legie. V roce 1997 mu prezident Václav Havel udělil Řád T. G. Masaryka. Za záchranu židovských dětí obdržel izraelské vyznamenání Spravedlivý mezi národy, v roce 2006 mu byla ve Vence odhalena pamětní deska.

³⁰³ Fišera, Josef; Fišerová Eugenie: c.d., str. 12.

pour Enfants (M. A. C. E).³⁰⁴ Oficiálně byla škola pronajata Lowrieho zastoupením YMCA, jehož pozice byla přece jen ve Francii pevnější. Projekt byl inspirován podobnými aktivitami organizace pro pomoc židovským dětem O. S. E. Do otevření domova 20. července 1941, v jehož čele stál Fišera, sem bylo převezeno kolem 60 dětí především z tábora Rivesaltes. Kromě nich sem byly umísťovány děti československých vojáků, děti z hornických kolonií i francouzské děti, o jejichž umístění požádala oficiální francouzská podpůrná organizace, která tím poskytovala M. A. C. E. dobré krytí.³⁰⁵ Domov tak mohl působit jako veřejně prospěšný ústav a byly mu poskytovány malé dotace z francouzské strany. Děti z táborů byly po svém příjezdu do Vence ve velmi špatném stavu. Trpěly podvýživou, úplavicí, měly kožní choroby. Areál tak působil především jako ozdravovna, lékařský materiál dodávala pobočka Unitarian Service Committee v Marseille.

Náklady na domov činily průměrně 120 000 franků měsíčně, z čehož polovinu hradil až do září 1942 American Friends of Czechoslovakia. Poté už záviselo financování jen na londýnských dotacích.³⁰⁶ Učitelské posty a pomocné síly v domově zastávali především rodiče dětí, často Židé. Fišera se spolupracovníky zakoupil a uvedl po vzoru farem v Corrèze do provozu několik zemědělských farem v nedalekém okolí, takže domov ušetřil za potraviny a zároveň zaměstnal a ukryl rodiče některých dětí nebo ohrožené uprchlíky. V nedalekém Nice žila početná komunita Čechoslováků – uprchlíků i předmnichovských přistěhovalců trpících v důsledku zákazu zaměstnávání cizinců hladem a nouzí. Díky Lowrieho iniciativě se brzo první z nich přemístili do Vence, kde jim byl zdarma pronajat na dobu devíti let rozsáhlý pozemek v údolí řeky Cagnes. Asi třicet Čechoslováků vyčistilo pozemek od křovin a kamení, vykopalo zavlažovací kanály a začalo zde pěstovat cibuli a zelí. V údolí stálo několik bývalých usedlostí, převážně bez střech, které se spojeným úsilím staly brzy obyvatelnými a terasovitá pole brzo vydala první úrodu, která putovala do dětského domova. Lowriemu se navíc podařilo na celý projekt v údolí řeky Cagnes zajistit finance z francouzských zdrojů určených na zvelebení zemědělství. Úspěch celé akce vedl k propuštění dalších pětadvaceti Čechoslováků z koncentračních táborů, což se pokládalo v prostředí francouzského šovinismu téměř za zázrak.³⁰⁷ Projekt ve Vence zahrnoval v roce 1942 celkem 23 budov a jeho zemědělské pobočky byly schopné zaručit mu téměř úplnou soběstačnost v zásobování

³⁰⁴ Zkratka byla zároveň poctou J. Fišery Jeanu Macé, zakladateli La Ligue Francaise de l'Enseignement. Fišera, Josef; Fišerová Eugénie: c.d., str. 108.

³⁰⁵ Fišera, Josef; Fišerová Eugénie: c.d., str. 136.

³⁰⁶ NA Praha, f. 1007 (MSP-L), k. 73, i. č. 661, sign. 103/4, str. 53.

³⁰⁷ D. A. Lowrie: c.d., str. 124.

potravinami. Farmy poskytovaly dostatek zeleniny a brambor a postupem času přibyl i chov prasat, krav, slepic a králíků.³⁰⁸

Když se podařilo osvobodit posledních čtyřicet dětí z koncentračních táborů, začalo se v areálu školy nedostávat místa. Řešením byl opuštěný hotel v nedalekém La Gaude, který byl pronajat, a záhy sem byla z Vence přemístěna školka pro nejmenší děti. V létě byl při škole pořádán tábor pro stovku dětí československých horníků z kolonie v Gardanne.³⁰⁹ Domov se mohl postarat až o sto dětí, které se vracely do péče svých rodičů, pokud byli propuštěni z internačních táborů a materiální podmínky jim to dovolovaly. Děti byly podle věku rozděleny v následujících sekcích: pro nemluvnata, pro děti od dvou do šesti let, smíšené školy 1. stupně nebo smíšené školy 2. stupně. Do října 1944 prošlo domovem 317 dětí a 126 dospělých.³¹⁰

4.1.6. Casablanca a Oran

Po porážce Francie našla řada Čechoslováků, kterým se nepodařilo dostat do Anglie, útočiště ve francouzské severní Africe. Před 15. březnem 1939 zde mělo Československo konzuláty v marocké Casablance a Alžiru a honorární konzuláty v Oranu a Tunisu. (Vedle nich fungovaly v dalších francouzských zámořských územích honorární konzuláty v západoafrickém Dakaru a tahitském Papeete.) Od začátku března převzal kompetence alžírského konzulátu Vladimír Vochoč v Marseille, ale činnost všech těchto zastupitelských úřadů byla po francouzském příměří s Německem zastavena.

Českoslovenští uprchlíci se soustředili především v marocké Casablance a alžírském Oranu, kde byli většinou shromážděni v internačních táborech. V Casablance fungovala krajanská kolonie pod názvem Sdružení Čechoslováků v Maroku, tvořená především zaměstnanci místních poboček firem Nehera, Baťa a Negocia. Předákovi této kolonie Evženovi Svobodovi předal bývalý konzul Kundrát zbytek konzulárního fondu. Fondy potřebné k podpoře internovaných Čechoslováků obdržel z Londýna i generál Šnejdárek stojící v čele komitétu zřízeného za tímto účelem. Počátkem roku 1941 byla další početná skupina Čechoslováků také v alžírském Oranu (asi 120 rodin československých vojáků), kterým do první zásilky peněz z Londýna pomohl American Friends of Czechoslovakia částkou 300 \$.³¹¹ Centre

³⁰⁸ Fišera, Josef; Fišerová Eugenie: c.d., str. 141.

³⁰⁹ D. A. Lowrie: c.d., str. 123.

³¹⁰ Fišera, Josef; Fišerová Eugenie: c.d., str. 147.

³¹¹ Velecká, H: c.d., s.124-127.

d'Aide si uvědomoval závažnost situace a Oranu a Casablanca a zřídil zde své odbočky. Ty se staraly o odsun čs. vojáků do Kanady a USA a o podporu Čechoslováků v koncentračních a pracovních táborech (Sidi El Ayachi, Missouri Colombechar, Karrakech, Djelfa, Fhig Ben Sallah a dalších). V Casablanca podporovala místní odbočka vedená Emilem Svobodou zhruba 85 osob držených v internaci a také podle marseilleského vzoru zřídila farmu, kde našlo útočiště 12 osob. Pro demobilizované vojáky, kteří odjížděli do armády v Anglii, bylo zařízeno stravování zdarma v jedné restauraci v Casablanca. V alžírském Oranu bylo podporováno 22 osob.³¹²

Propuštění většiny Čechoslováků z internačních táborů v severní Africe přišlo teprve s vítězstvím Spojenců v této části kontinentu. V Maroku se hned na sklonku roku 1942 dočkalo osvobození 47 krajanů, kteří ihned odjeli do Anglie a připojili se k československým jednotkám. Z Alžírka hlásil honorární konzul koncem Lemann dubna 1943 propuštění zbývajících internovaných. Propuštění bylo podmíněno závazkem odjezdu do Anglie a připojením se k čs. vojsku nebo zajištěním pracovního kontraktu u nějaké místní firmy. Propuštění, kteří nepřicházeli v úvahu pro vojenskou službu, si většinou našli práci u amerických vojenských orgánů a o ty, kteří neměli zajištěnou obživu, se kromě Centre d'Aide staral také Československý červený kříž a prostřednictvím United Czechoslovak Relief také američtí krajané.³¹³

4.1.7. Pomoc československým občanům v okupované zóně

Po uzavření příměří zůstala v severní okupované zóně řada Čechoslováků. V Paříži se jejich počet pohyboval okolo tří tisíc. Byli to především starousedlíci, lidé, kteří zde před válkou pracovali jako obchodníci, úředníci, dělníci. Velká část z nich přišla o svoje prostředky obživy a jejich sociální situace se stala velmi svízelnou. Centre d'Aide se po rozmnožení finančních prostředků po návštěvě zástupce American Friends of Czechoslovakia J. Hegera v únoru 1941 rozhodl aspoň částečně ulehčit situaci krajanů na severu Francie. Těm nejpotřebnějším byly posílány podpory prostřednictvím Service Social d'Aide aux Emigrants.³¹⁴ Gestapo provedlo řadu zatčení v řadách funkcionářů Československé kolonie v Paříži – zatčen byl předseda Stránský, redaktoři Darras a Fiedler, starosta pařížského Sokola Smutný. Organizování jakékoliv pomocné akce bylo nanejvýš riskantní a nebezpečné,

³¹² Fišera, Josef; Fišerová Eugenie: c.d., 2002, str. 109.

³¹³ NA Praha, f. 828 (MV-L), k. 265, inv. č. 5556, sign. 2-78-3, sl. 4. str 23.

³¹⁴ Fišera, Josef; Fišerová Eugenie: c.d., 2002, str. 109.

vybudování organizace podobné Centre d'Aide nepřicházelo v úvahu. Přesto se někteří starousedlíci rozhodli pomáhat aspoň tam, kde to bylo nejvíce potřebné. Tato činnost se soustředila kolem pařížského krajana a dlouholetého pokladníka Československé kolonie v Paříži Jaroslava Vonky, který se svými spolupracovníky – starousedlíky, kteří si udrželi zdroje obživy, podporoval především rodiny uvězněných a deportovaných krajanů a také padlých a zajatých vojáků.³¹⁵ Od jara 1943 se podařilo Vonkovi navázat spojení s Jaromírem Kopeckým v Ženevě, který pak zprostředkoval pro Vonkovu akci 30 000 franků měsíčně.³¹⁶

4.1.8. Kulturní a propagační činnost

S demoralizací Čechoslováků pramenící z atmosféry poražené Francie a oficiálně hlásaných fašistických principů, především antisemitismu, se Centre d'Aide snažil bojovat udržováním vědomím kontinuity Československa a nepřipouštěním rozdělování Čechoslováků na Čechy, Slováky a Židy. Od července 1940 se kromě své spoluúčasti na organizaci Centre d'Aide zaměřila Československá evangelická mise i na pořádání každotýdenních bohoslužeb v místním evangelickém kostele. Pastoři Herčík a Šímovec se snažili bohoslužby protkat projevy vlastenectví, povzbuzovat morálku demobilizovaných vojáků i civilistů. Přestože konzul Vochoč musel sejmut vlajku z budovy konzulátu jen pár dní před 28. říjnem 1940, uspořádal v jeho prostorách k tomuto datu slavnostní recepci a k shromážděným krajanům pronesl krátký projev pod vyzdobenými portréty prvních československých prezidentů. Na pozvednutí morálky Čechoslováků uvízlých ve Francii se zaměřila kulturní a propagační činnost Centre d'Aide. Pod vedením iniciativního Josefa Fišery se ustavila desetičlenná skupina, která pořádala osvětové večery a pěvecké či recitační kroužky. Na Vánoce 1940 připravila pro skleslé vojáky v Agde, internované v táborech i uprchlíky v Marseille vánoční programy spojené s rozdáváním drobných dáreků.³¹⁷ 17. února 1941 uspořádala francouzsko-československý kulturní večer v marseilleském Théâtre de l'Oeuvre. Sešlo se zde kolem tisícovky osob: Čechoslováků, Francouzů, ale i německých a rakouských emigrantů, zástupců polských oficiálních misí v Marseille. Na programu byly Březinovy a Nezvalovy básně, sborový přednes národních písní a ukázky tanců, Sukovy a Smetanovy skladby. Večer zakončil orchestr složený z demobilizovaných vojáků. Současně se v sále pořádala výstava

³¹⁵ NA Praha, f. 1007 (MSP-L), k. 73, i. č. 663, sign. 103/6, str.50.

³¹⁶ Tamtéž, i. č. 666, sign. 103/9, str.34-43.

³¹⁷ Fišera, Josef; Fišerová Eugénie: c.d., 2002, str. 111.

českých a slovenských malířů, kteří v té době pobývali v Marseille a okolí. Přestože nebylo vybíráno vstupné, sešlo se nakonec na podporu Čechoslováků 3500 franků. V témž divadle byl v březnu 1941 uspořádán program k výročí narození T. G. Masaryka, kterého se zúčastnilo asi 700 lidí. Večer měl velmi pietní a slavnostní ráz, opět se ho zúčastnili zástupci cizích konzulátů i amerických pomocných komitétů.³¹⁸ Na Fišerův návrh někteří vojáci psali básně či krátké prózy, které pak vyšly díky Juliu Hegerovi v USA ve sbírce nazvané „Vzpomínky a naděje“.³¹⁹

4.1.9. Balíčkové akce

Jednou z forem pomoci, kterou mohla vláda v Londýně a krajané v USA Čechoslovákům uvízlým v neokupované Francii poskytnout, bylo zasílání vyživovacích balíčků. Prostředníkem se stal československý zástupce v Lisabonu František Čejka. Zástupce American Friends of Czechoslovakia Julius Heger založil v Lisabonu fond financovaný z peněz vybraných mezi krajany v USA. Z tohoto fondu pak Čejka nakupoval potraviny, především sardinky a sušené ovoce, a zasílal je do Marseille. V průběhu roku 1941 jich zaslal na adresy dodané Centre d'Aide celkem 3330.³²⁰ Organizace balíčkové akce z Londýna byla komplikována těžkostmi při získávání fondů a povolení od britských úřadů k vyvážení fondů, proto se čs. vláda obrátila opět na krajany v USA, kteří počátkem roku 1943 spojili své síly v organizaci United Czechoslovak Relief s žádostí o další převody peněz do Lisabonu. Na jaře 1943 v reakci na povolení udělené britskými úřady na měsíční vývoz 3 000 liber do Portugalska byl v Londýně založen výbor Československá pomocná akce financovaný československou vládou. Z jeho fondů pak Čejka za pomoci HICEM posílal další balíčky, především do Terezína.³²¹ Do Marseille posílal jednou týdně 280 balíčků sardinek nebo medu, a to především do hornických a sklářských kolonií Grand Combe a Vianne.³²²

Československý červený kříž se snažil ulehčit československým občanům v rámci své pomocné akce pro internované na kontinentě. V létě 1942 požádal Josefa Lavičku o zjištění adres táborů a pracovních rot, ve kterých byli Češi a Slováci. Ze své srpnové kvóty sem záhy na základě Lavičkova seznamu poslal 418 balíčků, pro každou osobu dva. Další zdárně se

³¹⁸ AMZV Praha, f. LA, k. 139, sl. 10. Marseille Centre d'Aide a Dr Dubina Oldřich, č.j. 22933/45.

³¹⁹ Fišera, Josef; Fišerová Eugénie: c.d., 2002, str. 111.

³²⁰ NA, f. 1007 (MSP-L), k. 75, i. č. 717, sign. 114/28, str.9.

³²¹ Tamtéž, i. č. 711, sign. 114/22, str. 7-9.

³²² Tamtéž, k. 75, i. č. 710, sign. 114/21, str. 109.

rozvíjející přípravu pomocných akcí však zastavila německá okupace jižní Francie.³²³ Až v průběhu července 1944 se podařilo Československému červenému kříži prolomit se svými snahami do jižní Francie, když se mu prostřednictvím Francouzského červeného kříže (jehož zástupkyní v Marseille byla manželka generálního konzula na vichistickém zamíni a velkého přítele Československa Charles-Roux) a manželky Zdeňka Formánka podařilo zaslat internovaným ze Španělska 11 beden ošacení.³²⁴ Na území neokupované Francie nemohl být Čs. výbor při Francouzském červeném kříži reaktivován, jednak pro nedostatek prostředků a jednak proto, že zde zůstala jediná představitelka výboru, Milada Sísová.

4.1.10. Nîmeský komitét – spolupráce s dalšími podpůrnými organizacemi

Koordinace pomoci uprchlíkům byla usnadněna díky Lowrieho předsednictví v tzv. Nîmeském komitétu (někdy též zmiňovaný jako Koordinační výbor). Nazýval se tak poradní sbor pětadvaceti různých podpůrných organizací působících ve Francii, jejichž představitelé se scházeli jednou týdně, obvykle v Nîmes. Po porážce Francie se část humanitárních organizací jako Joint Distribution Committee nebo YMCA přemístila z Paříže na jih Francie, převážně do Marseille. Další organizace zde otevřely své kanceláře. Lowrie si uvědomil potřebu koordinace těchto organizací a jejich zástupci se na jeho pozvání sešli poprvé 20. listopadu 1940 v Nîmes, kde byl Lowrie zvolen předsedou ustanoveného poradního sboru. Díky spolupráci v komitétu se činnosti Centre d'Aide dostávalo dostatečné publicity a opory. Jednotlivé organizace si vyměňovaly informace a doporučovaly si navzájem jednotlivce, jimž bylo zapotřebí věnovat zvláštní pozornost a naopak se zabránilo zneužívání a kumulování podpor.³²⁵ Všechny zastoupené subjekty si rozdělily pole působnosti, takže se jejich aktivity nekryly. Z organizací zastoupených v Nîmeském komitétu je třeba zmínit YMCA, Service Social d'Aide aux Emigrants, Francouzský červený kříž, Union Générale Des Israélites de France, Quakery, HICEM či Unitarian Service Committee.³²⁶ Pouze šest z pětadvaceti organizací zastoupených v komitétu bylo židovských, ale díky koordinačnímu výboru mohly

³²³ NA Praha, f. 634 (ČSČK-L), k. 54, i. č. 195, sl. C9 Francie.

³²⁴ Velecká, H: c.d., s.123.

³²⁵ Dopis J Lavičky MZV v Londýně z 3.10.1942 NA Praha, f. 1007 (MSP-L), k. 73, i. č. 658, sign. 103/1, str. 152.

³²⁶ Kopecký, Jaromír; editor Jan Němeček: c.d., str. 109.

tyto židovské organizace využít záštity ostatních organizací případech, kdy pro ně samotné nebylo možné poskytnout ohroženým Židům podporu.³²⁷

Zhruba 40 procent z podpor, které Centre d'Aide vydal na peněžitých podporách, byl určen pro československé Židy, což reflektovalo sociální strukturu uprchlíků. Jednou čtvrtinou z tohoto obnosu se na pomoci československým Židům angažovaly židovské organizace působící v Marseille, především HICEM.³²⁸

4.2. Bureau Central d'Administration des Tchèques

Část agendy československého konzulátu, který byl od Vochočovy internace zavřený, převzal v srpnu 1942 úřad nazvaný „Bureau Central d'Administration des Tchèques“ (BCAT) ve Vichy. Jeho zřízení vyjednal dohodou z 18. srpna s francouzskou vládou Štefan Monček a Josef Lavička. Monček a Lavička využili změny francouzské politiky vůči zastupitelským úřadům okupovaných zemí, které ještě ve formě „Offices“ existovaly (například Office Polonaise). Všechny tyto úřady byly v prosinci 1941 převzaty francouzským ministerstvem zahraničních věcí ve Vichy a začleněny do odboru nazvaného Service des Etrangeres au Ministère des Affaires Etrangères, v jehož rámci vznikl odbor pro Poláky, Belgičany, Holanďany atd. Zřejmě i díky nepozornosti Němců se podařilo Mončekovi a Lavičkově domluvit v srpnu 1942 s vedoucím tohoto odboru generálním konzulem Abelem Verdierem i vznik tzv. „Tchèque“ oddělení. Na jednání mezi Lavičkou, Mončkem a Verdierem bylo údajně řečeno, že slovo „Tchèques“ v názvu úřadu je jen zkratkou pro „Tchécoslovaque“ a kompetence „českého“ oddělení ministerstva zahraničí se vztahuje na všechny příslušníky Československé republiky. K dočasnému zamaskování názvu se jednající dohodli s ohledem na možnou reakci Němců. Konzul Verdier mimo to zdůraznil, že ujednáním o zřízení BCAT Francie znovu navazuje styky s Československem, byť ve formě neúplné a způsobem diskrétním.³²⁹

BCAT měla dvě kanceláře: jednu ve Vichy, vedenou konzulem Tomasinim, a druhou v Marseille, vedenou A. Blondeauem.³³⁰ V marseillské pobočce úřadující v místnostech uzavřeného československého konzulátu na Rude de la Republique 57 pracoval Josef Lavička a Emanuel Hamáček, Štefan Monček zůstal ve Vichy, kde působil při zdejší kanceláři BCAT

³²⁷ D. A. Lowrie: c.d., str. 87.

³²⁸ NA Praha, f. 1007 (MSP-L), k. 73, i. č. 661, sign. 103/4, str. 14.

³²⁹ Zpráva J. Lavičky pro MZV z 18. 10. 1942 AMZV Praha, LA-D, k. 139. in: J. Němeček a kol.: c.d., dokument č. 94.

³³⁰ J. Němeček: c.d., str. 159.

jako technický poradce. Počáteční obavy, jak bude tento úřad k československým otázkám přistupovat, se brzy rozptýlily. Především Brzák a Štůla z Centre d'Aide měli obavy, že Němci si budou moci kdykoliv vyžádat akta BCAT obsahující jména Čechoslováků a jejich vedoucích v Marseille.³³¹ Později oba představitelé Centre d'Aide změnili názor a činnost BCAT hodnotili pozitivně, ale zásadně odmítali předání sociální agendy Centre d'Aide navrhované organizaci přiřčené k BCAT, Comité d'Assistance aux Réfugiés Tchéques:

„Stane se třeba, že nějaký krajan má potíže s místními úřady nebo četnictvem. Stačí naše upozornění a BCAT pošle na příslušný úřad doporučující dopis, v němž se přimlouvá za příznivé vyřízení záležitosti. Obyčejně působí tento dopis s honosnou hlavičkou Ministère des Affaires Étrangères atd. dobrým dojmem a našemu člověku se vyhoví... Bráníme se však tomu, aby francouzské ministerstvo zahraničí nabylo vlivu na naši sociální práci. Nejde snad o to, že bychom k nim neměli důvěru, ale máme zato, že není žádoucí, aby Vichy vědělo, kolik a jak dostáváme peněz a jak jich používáme. Může se stát velmi brzy, že veškerá jejich agenda přejde do rukou Němců a že bychom byli potom vydáni napospas.“³³²

Činnost BCAT se soustřeďovala zejména na pomoc rodinám československých vojenských zajatců, vyplácení demobilizačních příspěvků, přijímání československých invalidů do středisek zřizovaných ministerstvem práce i na závazky vyplývající z československo-francouzské konzulární úmluvy z 3. června 1937 především v otázkách dědických.³³³

4.3. Okupace svobodné zóny a přechod do ilegality

V průběhu roku 1942 se situace v neokupované zóně postupně zhoršovala. Na nátlak okupační moci provedla dne 24. března francouzská justiční policie zapečetění archivu bývalého československého konzulátu, jehož zákonným strážcem se stal Emanuel Hamáček, který po odchodu konzula Vochoče zůstal v budově a hlídal jeho prostory.³³⁴ V dubnu převzal moc pronacistický politik Laval a s jeho nástupem k moci nastalo masivní zatýkání Židů a

³³¹ Kopecký, Jaromír; editor Jan Němeček: c.d., str. 107.

³³² Zpráva S. Brzáka pro MZV 25.1.1944, AMZV Praha, LA-D, k. 72 in: J. Němeček a kol.: c.d., dokument č. 219.

³³³ Zpráva J. Lavičky pro MZV z 22. 10. 1942 AMZV Praha, LA-D, k. 139. in: J. Němeček a kol.:c.d., dokument č. 94.

³³⁴ Kopecký, Jaromír; editor Jan Němeček: c.d., str. 103-104.

posílení francouzské fašistické milice. Dosavadní vrchní komisař pro židovské záležitosti Xavier Vallat byl nahrazen radikálním antisemitou Darquierem de Pellepoix, který v neokupované části Francie zavedl po německém vzoru zákon vylučující Židy z veřejného života a nařídil pořídit jejich soupisy. V důsledku tohoto vystupňovaného tlaku se mnoho Židů rozhodlo uniknout stahující se smyčce ilegálním přechodem švýcarských hranic. Celkový počet československých uprchlíků do Švýcarska se pohyboval okolo 500 osob.³³⁵ Zpráva Jaromíra Kopeckého z konce ledna 1943 uvádí seznam 255 československých příslušníků, převážně Židů, kteří překročili hranice a jako nemajetní zde byli internováni. Další starost o ně byla svěřena Jaromíru Kopeckému, jehož žádosti o podporu pro internované však ministerstvo sociální péče podmiňovalo vyplácením podpor jen těm osobám, u kterých zjistil nade vše pochybnost jejich čs. státní příslušnost, loajalitu ke spojeneckému válečnému úsilí a absolutní nemajetnost.³³⁶ Německá komise pro příměří ve Wiesbadenu v září 1942 přitlačila na generála Beyneta, předsedu francouzské delegace, aby zamezil organizování odchodu československých příslušníků do Anglie, z čehož podezírala jmenovitě Lavičku a Dubinu.³³⁷ Činnost Centre d'Aide sledovali kromě německého generálního konzulátu v Marseille i někteří Češi z protektorátu ve službách gestapa. Již koncem roku 1941 přijel do Marseille jakýsi Schweitzer, který se prokazoval jako dopisovatel Národní politiky. Obcházel Čechoslováky v Marseille, vyprávěl jim o poměrech doma, ale hlavně vyzvídal. Krajané, kteří ho sledovali, zjistili, že dochází do budovy německé armističní komise.³³⁸

V listopadu německá a italská vojska v reakci na americkou invazi do severní Afriky překročila demarkační linii, obsadila a rozdělila si dosud svobodnou zónu. Zatímco dětský domov ve Vence patřil do italské zóny, Marseille a zemědělské farmy spadaly pod Němce. Práce Centre d'Aide se po obsazení svobodné zóny ztížila. Lowrie se přesunul do Ženevy, jeho zástupcem v Marseille se stal pastor Toureille. Rozpadl se koordináční výbor podpůrných organizací, tzv. Nimeský komitét.³³⁹ V polovině listopadu 1942 nařídily francouzské úřady vyklidit zámek Le Blancherie. Dobytek a drůbež byl rozprodán

³³⁵ Zpráva o činnosti Centre d'Aide tchécoslovaque od prosince 1942 do konce září 1944. AMZV Praha, LA-D, k. 194, sl. Dr. Brzák, str. 12.

³³⁶ NA Praha, f. 828 (MV-L), k. 265, inv. č. 549, sign. 2-77-3, sl. 1.

³³⁷ „...určitý počet osob, rozhodnutých sloužit se zbraní zemím nepřátelským Ose, opustil Francii legálním způsobem, rozumí se s povolením kompetentních francouzských úřadů, které zainteresovaným udělily nezbytné výjezdní visum, dovolující jim opustit francouzské území. Čerpaje ze spisu, jez vlastní Německá komise pro příměří, Vám sděluji především následující případy: Podle informací ze zaručeného zdroje, činnost Dr. Lavice a Dr. Dubiny, dvou Čechů pobývajících v Marseille, spočívá v tom, že zařizují příslušníkům bývalého Českého státu možnosti opustit francouzské neobsazené území.“ Dopis německé komise pro příměří ve Wiesbadenu gen. Beynetovi z 20.9.1942 AÚTGM Praha, f. EBII, k. 450, i.č. 3745.

³³⁸ Zpráva J. Jíry pro MZV z ledna 1943, AMZV Praha, LA-D, k. 70 in: J. Němeček a kol.: Československo-francouzské vztahy v diplomatických jednáních [1940-1945], Praha 2005, dokument č. 144.

³³⁹ D. A. Lowrie: c.d., str. 83.

francouzským sedlákům a během jednoho týdne se zhruba sto osob i se zemědělskými stroji přesunulo na farmy v Corrèze, které se částečně přeměnily na vojenské domovy. Obsazení neokupované zóny však také způsobilo krátkodobý zmatek na švýcarských a španělských hranicích, takže kromě výše zmíněné vlny uprchlíků do země helvetského kříže se asi padesát československých vojáků odhodlalo přejít španělské hranice.³⁴⁰ Štefan Monček, který byl upozorněn ve Vichy na možný německý zásah proti Centre d'Aide, varoval Dubinu a Lavičku a poradil jim, aby opustili Francii.³⁴¹

3. prosince zatklo gestapo Oldřicha Dubinu s manželkou v jejich bytě a obsadilo kanceláře Centre d'Aide. Zde přinutilo uklízečku, aby každému otevírala, takže přicházející padli nic netušíce rovnou do jeho rukou. Naštěstí krajané, kteří bydleli ve stejném domě jako Dubinovi, stačili upozornit jeho zástupce Slavomíra Brzáka a Vratislava Štůlu, kteří se díky tomu dokázali včas zachránit, když gestapo dorazilo i do jejich bytů. Celkem bylo zatčeno 17 lidí, Dubina putoval přes věznicí Cherche Midi do Buchenwaldu a jeho žena do Ravensbrücku. Během zatčení navíc gestapo zabavilo fondy Centre d'Aide ve výši 300 000 franků,³⁴² vybavení kanceláří a místnosti zapečetilo, takže jakýkoliv přístup do nich byl znemožněn. Pastoru Šimovcovi se podařilo přejít švýcarské hranice. Zatýkáni vzbudilo velkou paniku mezi Čechoslováky, kteří hromadně opouštěli Marseille. Někteří odjeli do Corrèze na statky nebo se uchýlili ke známým na venkově, jiní dobrovolně vstoupili do pracovních čet. Vystrašení krajané měli zatčenému Dubinovi za zlé, že po obsazení Marseille Němci v polovině listopadu nezlikvidoval písemný materiál Centre d'Aide (především osobní dotazníky žadatelů o podporu), který po obsazení kanceláří padl Němcům do rukou.³⁴³

Po zavření kanceláří Centre d'Aide vybudoval Slavomír Brzák s pastorem Tourelle podle pokynů Lowrieho novou organizaci. Brzák byl ředitelem, funkci pokladníka vykonával Vratislav Štůla. Oba si dokázali obstarat falešné dokumenty. Brzák již od porážky měl dokumenty jednoho padlého francouzského vojáka jménem Dupont, jehož smrt rodiče nenahlásili na prefektuře a kterému byl naštěstí dvoumetrový čahoun Brzák velmi podobný. Štůlovi opatřilo dokumenty na jméno Thurmond vedení univerzity v Aix, kde studoval.³⁴⁴ Nová provizorní kancelář byla zřízena v bytě krajana Bárty v St. Loup u Marseille, ale s československými příslušníky se Slavomír Brzák stýkal v kancelářích YMCA, které k tomu

³⁴⁰ Zpráva o činnosti Centre d'Aide tchécoslovaque od prosince 1942 do konce září 1944. AMZV Praha, LA-D, k. 194, sl. Dr. Brzák, str. 12.

³⁴¹ Dopis Š. Mončeka F. Černému z 15. 10. 1942, AMZV Praha, LA-D, k. 67 in: J. Němeček a kol.: Československo-francouzské vztahy v diplomatických jednáních [1940-1945], Praha 2005, dokument č. 117.

³⁴² AMZV Praha, f. LA, k. 139, sl. XII. Marseille vyúčtování, č.j. 11132/45

³⁴³ Zpráva J. Jíry pro MZV z ledna 1943, AMZV Praha, LA-D, k. 70 in: J. Němeček a kol.: Československo-francouzské vztahy v diplomatických jednáních [1940-1945], Praha 2005, dokument č. 144.

³⁴⁴ D. A. Lowrie: c.d., str. 241.

účelu svolil Lowrie ze Ženevy používat. Zde Brzák rozdělával příspěvky z finančních obnosů v celkové výši 1 300 000 franků, které u místní firmy Atlas (pobočky firmy Baťa) Dubina před svým zatčením uložil. Z tohoto fondu bylo ale také ukradeno neznámými pachateli 500 000 franků. Když gestapo uzavřelo dne 19. listopadu 1943 i tyto kanceláře a Štůla jen díky duchapřítomnosti unikl zatčení, stýkal se Brzák se svými „klienty“ v bytech krajanů. Po uzavření YMCA vypsal gestapo na hlavy Štůly a Brzáka odměnu 50 000 franků.³⁴⁵ Zásadní podporu našel Brzák u zaměstnanců francouzské pošty, kteří mu odevzdávali zásilky posílané na adresu zavřeného kanceláře Centre d'Aide a pomohli mu také zrekonstruovat seznamy podporovaných.³⁴⁶ Stykem s izolovanými farmami a dětským domovem byl pověřen pastor Toureille. Pro rozmístění krajanů na více hospodářských objektů byla najata další farma v departementu Cantal za 4500 franků ročně. Z výnosu farem bylo nadále možno vyživovat Čechoslováky nejen v Marseille a internačních táborech, ale částečně i krajanské obce v hornických a sklářských střediscích – tak byly například rodinám československých horníků v Gardenne poslány dva vagóny brambor.³⁴⁷ Po Brzákovi, který se začátkem roku 1943 před zatčením skryl na jedné z farem v Corrèze, převzal agendu Vratislav Štůla. Lavička přesídlil do francouzského Středohoří, odkud koordinoval činnost Centre d'Aide s příkazy z Londýna. Za tímto účelem také ilegálně přešel švýcarské hranice a navštívil Jaromíra Kopeckého v Ženevě, stejně jako dvakrát Brzák (v srpnu 1943 a lednu 1944). V lednu 1943 Němci vyhodili do povětří čtvrť Starý přístav v Marseille, neproniknutelný labyrint uliček, který dosavad poskytoval pronásledovaným odbojářům, emigrantům a Židům ideální úkryt před gestapem.³⁴⁸ Za této situace se Brzákovi i Štůlovi osvědčila spolupráce s gaullistickým odbojem, který zprostředkoval Antonín Rybák vyslaný do Francie Moravcovým zpravodajským centrem v Londýně.

Positivní roli během období stále se zpřísnujícího německého dozoru sehrála kancelář BCAT v čele s konzulem Verdierem. Ten se snažil zařizovat, aby Čechoslováci z farem nebyli posíláni na práci do Německa a aby nebyli zařazováni do pracovních čet, kde nyní již museli pracovat všichni cizinci od 18 do 55 let. Zatímco např. Poláci a Jugoslávci byli do pracovních čet zařazeni téměř všichni, díky zásahu konzula Verdiera neprošel zdravotní prohlídkou ani jeden Čechoslovák pracující na farmách.

³⁴⁵ D. A. Lowrie: c.d., str. 244.

³⁴⁶ Zpráva o činnosti Centre d'Aide tchécoslovaque od prosince 1942 do konce září 1944. AMZV Praha, LA-D, k. 194, sl. Dr. Brzák, str. 12.

³⁴⁷ Zpráva o situaci „Centre d'Aide“ a jeho sociální akci z 2.4. 1943, NA Praha, f. 828 (MV-L), k. 265, inv. č. 555, sign. 2-78-2, sl. 1, str. 41.

³⁴⁸ Jackson, Julian: c.d., str. 355.

Po delší době dokonce gestapo vrátilo vybavení Centre d'Aide zabavené při razii v listopadu 1942 (pochopitelně kromě peněz) a Štůla ho rozesílal buď do Vence, nebo na farmy.³⁴⁹ V rámci BCAT dovolilo francouzské ministerstvo zahraničí do jisté míry i sociální pomoc pro Čechoslováky. Peníze, které měsíčně neměly přesáhnout částku 20 000 franků, obstarával ve Švýcarsku na černém trhu Lowrie, který je potom prostřednictvím francouzského konzula v Ženevě posílal do Francie.³⁵⁰ Vysychající zdroje peněz se však staly palčivým problémem.

*„Posel, který přišel nedávno z Francie, referoval o finanční situaci Čechoslováků, již označil za zoufalou. Všechny prostředky jsou vyčerpány, i půl milionu od YMCY. Čekalo se na ohlášený transfer od ministerstva financí, ale marně. Prosím o neodkladné opatření prostředků, nemá-li dojít ke katastrofě.“*³⁵¹

Za této situace se řešení musela ujmout londýnská vláda, která na konci července 1943 přes Jaromíra Kopeckého v Ženevě poslala Centre d'Aide 3000 liber, což při tehdejšímu kurzu franku, který se vyšplhal na 350 franků za libru, zabezpečilo činnost Centre d'Aide na dalších pár měsíců. Podobné transakce probíhaly až do ledna následujícího roku. Celá transakce byla proveditelná jedinou možnou cestou – Kopecký v Ženevě našel ochotného židovského prostředníka s fondy ve Francii, přičemž protihodnota byla složena na účet prodávajícího v Palestině. Záleželo na šikovnosti Kopeckého při vyjednávání co nejlepšího kurzu. Protože byl v lednu 1944 Němci zadržen Francouz jménem Bois, na jehož adresu v Lyonu byly židovské peníze ze Švýcarska poukazovány, ocitl se Centre d'Aide bez prostředků. Lavička si v nouzi vypůjčil od krajana Kubíka 400 000 franků, které se jménem československé vlády zavázal splatit protihodnotou 2000 liber. Během května dorazily Lavičkovi ze Ženevy nové fondy v celkové výši 1 325 000 franků.³⁵²

19. března, den poté, co na farmy došla zpráva o zadržení kurýra s penězi, byly farmy přepadeny gestapem, které hledalo Slavomíra Brzáka. Ten sice včas utekl a schoval se v polích, ale gestapo překvapené počtem lidí na farmách odvěklo osm mužů a farmy vyloupilo. Přepadavý oddíl složený i z členů SS a arabských příslušníků Hilfspolizei se vrátil ještě několikrát, ale Brzáka, jehož otec byl mezitím v Praze gestapem zatčen, nenašli. Po tomto incidentu byly farmy postupně zavírány a jejich osazenstvo složitě utíkalo do Španělska, asi 30 obyvatel farem přešlo do odbojových skupin – maquis. Francouzské odbojové skupiny

³⁴⁹ NA Praha, f. 828 (MV-L), k. 265, inv. č. 558, sign. 2-78-5, str. 26.

³⁵⁰ Zpráva p. Lowrieho pro MZV z 15.7.1941. NA Praha, f. 1007 (MSP-L), k. 73, i. č. 663, sign. 103/6, str. 115.

³⁵¹ A. Lowrie, AÚTGM Praha, f. EBII, k. 431, i. č. 3447.

³⁵² NA Praha, f. 1007 (MSP-L), k. 73, i. č. 661, sign. 103/4, str. 51.

v okolí statků rozdaly bývalým obyvatelům farem zbraně a ubytovaly je ve stanech v lesích. Čechoslováci, kteří měli za sebou bojovou zkušenost z čs. jednotek a často i ze Španělska, byli v partyzánském boji s německými jednotkami platnou silou. Pravidelné střety s Němci začaly po vylovení spojenců v Normandii a jejich hlavním úkolem bylo zdržování přesunujících se německých jednotek. Skupina třiceti Čechoslováků pod vedením L. Maníčka zasáhla s úspěchem do boje 8. června u mostu přes Dordogne, kde se jí podařilo na dva dny zdržet postup německé pancéřové divize „Das Reich“ z jihu na sever.³⁵³ Později se Čechoslováci přidali k různým skupinám francouzského odboje. S Armée Secrète (bývalí francouzští důstojníci) se zúčastnili osvobození Brive, s FTP (komunisté) a MOI osvobození Egletonu a Tulle. Osvobozovacích bojů na jihu Francie se zúčastnilo na konci války asi 100 lidí z hornické kolonie Grand Combe, 44 osob v Corrèze, 14 osob v Aveyronu, 20 v Marseille, 30 v Gardanne, 20 v Drôme. Celkem v těchto bojích padlo šest Čechoslováků.³⁵⁴ Dětský domov ve Vence spadl po obsazení jihu Francie pod italskou správu, která se chovala vůči uprchlíkům shovívavě, a někteří italští vojáci dokonce na farmách přidružených k M. A. C. E. pracovali za stravu. Proto také fungoval dětský domov po okupaci jižní Francie do jisté míry nezávisle na vedení Centre d'Aide v Marseille. Po příměří z 8. září 1943 mezi Itálií a Spojenci Italové zónu rychle vyklízeli a ředitel domova Josef Fišera se na radu prefektury v Nice rozhodl přesunout domov, jehož osazenstvo tvořili židovské děti s rodiči, vojáci a dezertéři z pracovních rot, před Němci do bezpečí.³⁵⁵ Během prvního zářijového týdne roku 1943 se obyvatelé domova, ale i dobytek a osazenstvo přilehlé zemědělské farmy postupně přesunuli asi 900 km do vnitrozemí Francie. V departementu Creuse obnovil Fišera činnost domova na zámku Theil v okolí města Guéret, nacházejícího se mimo obydlená místa a silnice. Ještě před samotným přesunem Lavička poskytl Fišerovi na celou akci 400 000 franků.³⁵⁶ Na konci října však byl zámek přepaden padesátičlennou brigádou SS, protože se Němci domnívali, že na zámku je tajná nemocnice pro partyzány. Josef Fišera byl zatčen a vzápětí propuštěn sympatizujícím prefektem v Limoges, načež odešel do ilegality. Domov na zámku pod vedením Jiřího Anderly přečkal až do osvobození v létě 1944 a během podzimu se jeho osazenstvo postupně přesunulo zpět na jih, do nového střediska v Saint Goin v Pyrenejích..

³⁵³ NA Praha, f. 1007 (MSP-L), k. 73, i. č. 666, sign. 103/9, str.74-75.

³⁵⁴ Kopecký, Jaromír; editor Jan Němeček: c.d., str. 111.

³⁵⁵ Lowrie uvádí, že si budovu školy ležící na francouzské Riviéře, poblíž uměleckého střediska Vence (žil zde např. Henry Matisse) vyhlédl jeden německý generál jako své sídlo a poskytl dokonce k evakuaci školního objektu nákladní auta. D. A. Lowrie: c.d., str. 247.

³⁵⁶ AÚTGM Praha, f. EBII, k. 431, i.č. 3455, str. 8.

4.4. Po osvobození

V září 1944 hlásil Lavička na MZV novou skupinu uchazečů o podporu – jednalo se o zajaté a dezertující příslušníky německé armády nebo organizace Todt pocházející ze Sudet a hlásící se nyní jménem svého československého občanství na Centre d'Aide. Zatímco farmy zůstávaly zavřené, fungoval dále dětská kolonie pod vedením Josefa Fišery.³⁵⁷

Po osvobození Francie přešla veškerá agenda Centre d'Aide na znovuzřízený marseilleský konzulát a velvyslanectví v Paříži, kde nastoupil vyslanec Černý a později Jindřich Nosek. Při pařížském vyslanectví byl zřízen smíšený fond financovaný londýnským ministerstvem sociální péče, z jehož peněz měly být vypláceny podpory čs. příslušníkům, a to především rodinným příslušníkům československých vojáků, rodinám padlých a raněných vojáků a rodinám lidí odvezených do koncentračních táborů.³⁵⁸ Lidé ve vedení Centre d'Aide, kteří unikli zatčení gestapem v listopadu 1942 a vydrželi žít v ilegality až do osvobození Francie, se velkého vděku nedočkali. Po osvobození se z krajanských spolků ve Francii ustavil Výbor československého národního osvobození s ústředním sídlem v Paříži a pobočkami v dalších francouzských městech. V jeho vedení zasedli kromě předsedy, zástupce pařížského Sokola Františka Fiedlera, především komunisté.³⁵⁹ Jejich ambicí bylo i převzetí sociální péče o čs. příslušníky na francouzském území, ovšem zaměstnanci Centre d'Aide, kteří se cítili osobně odpovědní Lowriemu, se proti úmyslu převzít vedení Centre d'Aide pařížským Výborem postavili.³⁶⁰ Odpověď na sebe nenechala dlouho čekat.

Slavomír Brzák a Vratislav Štůla byli Výborem československého národního osvobození obviněni, že záměrně brzdili a znemožňovaly evakuaci Čechoslováků a naopak ji umožňovali cizincům, které „nevedla do ciziny touha pokračovat v boji, ale snaha zachránit osobní majetky“. Národní výbor také upozornil na strašlivé poměry, které údajně panovaly na zemědělských farmách, a každý jednotlivec, který tam žil, musel dojít k závěru, že se nepoctivě hospodaří. Výbor proto žádal, aby čs. úřady daly jasně najevo, že s činností Brzáka a Štůly nemají nic společného a obě osoby aby byly po vyúčtování prostředků jim svěřených předány soudu.³⁶¹ Za této situace se vláda přiklonila na stranu krajanských organizací soustředěných ve Výboru československého národního osvobození a přizvalo je k organizaci udílení podpor za dohledu konzulátů. Zároveň bylo v prosinci 1944 přikročeno

³⁵⁷ NA Praha, f. 1007 (MSP-L), k. 73, i. č. 663, sign. 103/6, str.130.

³⁵⁸ NA Praha, f. 1007 (MSP-L), k. 73, i. č. 666, sign. 103/9, str.61.

³⁵⁹ Fišera, Josef; Fišerová Eugenie: c.d., 2002, str. 198.

³⁶⁰ AMZV Praha, f. LA, k. 139, sl. 10. Marseille Centre d'Aide a Dr Dubina Oldřich, č.j. 22933/45.

³⁶¹ AÚTGM Praha, f. EBII, k. 431, i.č. 3451.

k likvidaci Centre d'Aide.³⁶² V listopadu 1944 se také obnovila činnost konzulátu v Marseille, jehož správou byl pověřen dočasně bývalý správce Chramosta, a poté převzal konzulát nový konzul Josef Vladimír Klvaňa.³⁶³

³⁶² AMZV Praha, f. LA, k. 139, sl. 10. Marseille Centre d'Aide a Dr Dubina Oldřich, č.j. 22933/45.

³⁶³ AMZV Praha, f. LA-D, k. 4, sl. Zast. úřady - Marseille.

5. Po válce

5.1. Ministerstvo zahraničních věcí třetí republiky

Obnova ministerstva zahraničních věcí se započala hned v květnu s návratem vlády do Prahy. Zpočátku byla řízena státním tajemníkem Vladimírem Clementisem, protože ministr Jan Masaryk pobýval až do července na zakládající konferenci OSN. Personální složení úřadu vzniklo zařazením diplomatů působících v londýnském exilu a úředníků předválečného MZV, jejichž reaktivaci prověřovala komise šetřící jejich činnost během války, a nových lidí, mezi nimiž převládali muži levicové slovenské inteligence. Vysoké procento Slováků v znovu utvářené struktuře MZV bylo dáno rozhodnutím košické vlády o třicetiprocentním zastoupení Slováků ve státní správě a KSČ mělo posloužit jako jeden z prostředků ovládnutí ministerstva. V roce 1945 byla na MZV založena komunistická organizace, ale v době únorového puče měla pouze asi 70 členů z celkem 1256 zaměstnanců MZV. Protiváhou komunistického státního tajemníka Clementise se stal zkušený diplomat a účastník domácího protiněmeckého odboje Arnošt Heidrich pověřený vedením nově vzniklého generálního sekretariátu. Jeho úkolem bylo koordinovat jednotlivé sekce ministerstva. Specifická skladba zaměstnanců umožnila zachovat personální strukturu ministerstva z meziválečné doby a ubránit je první fáze bolševizace, takže MZV patřilo až do února 1948 slovy Jindřicha Dejmka k „nejpevnějším baštám demokratických sil mezi důležitými ministerstvy třetí republiky.“³⁶⁴

5.2. Únor 1948 na MZV

Uchopením moci komunisty v únoru 1948 se situace radikálně změnila. Ve velkém sále Černínského paláce se shromáždili všichni zaměstnanci MZV, aby vyslechli prohlášení právě ustanoveného Akčního výboru Národní fronty. Na půdě OSN se československá diplomacie pokusila zmezinárodnit průběh a důsledky komunistického převratu žalobou československého delegáta Jána Papánka. Část československých vyslanců a další personál rezignovala na své funkce bezprostředně po 25. únoru, drtivá většina vzápětí po tragické smrti Jana Masaryka, která symbolizovala konec křehké demokracie v českých zemích.

³⁶⁴ Jindřich Dejmek: Československo, jeho sousedé a velmoci ve XX. století (1918 až 1992) : vybrané kapitoly z dějin československé zahraniční politiky, Praha 2002, str. 351.

Vladimír Clementis, který se po smrti Jana Masaryka stal 18. března 1948 ministrem zahraničí, zachovával v prvních měsících jistou kontinuitu chodu MZV s prvními třemi poválečnými lety. Zhruba polovina zaměstnanců ministerstva byla propuštěna, ale části odborníků byla - pod podmínkou vstupu do komunistické strany - dána šance dočasně se uplatnit. Přeměna MZV na rezidenturu sovětské zpravodajské služby však nebyla realizovatelná s dosavadním personálem, který byl z profesionálního hlediska srovnatelný se západoevropskými diplomatickými službami. Zpočátku byly pro propuštění hledány objektivní důvody jako např. reorganizace úřadu, ale od konce roku 1948 za důvod k výpovědi postačovalo označení jako „nemá kladný poměr k lidově demokratickému zřízení, představitel buržoasní třídy, význačný představitel dřívějšího politického a hospodářského života, bývalí lidé.“ V období od února 1948 do 1. 10. 1949 bylo ze služby „vyakčeno“ (propuštěno, penzionováno, převedeno do výroby) 205 úředníků MZV, mezi nimi i Vochočovi kolegové a přátelé Vladimír Tlustý, Jaromír Kopecký, Karel Wendl, Zdeněk Formánek nebo Ivan Krno. Pro účely čistek velmi dobře posloužily nové dotazníky Státní bezpečnosti, které z rozhodnutí ministerstva vnitra z dubna 1948 museli odevzdávat všichni zaměstnanci MZV ústředně Státní bezpečnosti. Dotazníky obsahovaly mimo nutnost uvést veškerá bydliště také povinnost oznámit příslušnost k politickým stranám. Zpravodajský odbor ministerstva vnitra potom tyto údaje prověřoval. Mnozí z diplomatů, kteří zůstali doma, podlehlí zastrašování a pod heslem "kdo nejde s námi, jde proti nám" podali přihlášky do KSČ. Tito komunisty ironicky nazývaní "břežňáci" byli do podzimu 1948 ze strany vyloučeni či nebyli přijati vůbec. V atmosféře strachu po únoru byly podle seznamů, pořízených již před pučem, doručovány zaměstnancům výpovědi, byli vyhazováni z kanceláří a odvoláváni ze zastupitelských úřadů. Reakcí byly hromadné rezignace pracovníků zastupitelských úřadů v demokratické cizině a ilegální útoky těch, kteří byli v Československu. Diplomaté, kteří zůstali v Československu, se stali vzhledem k profesním známostem snadným terčem obvinění ze špionáže či velezrady. Jejich jména lze najít téměř ve všech velkých procesech 50. let. Zařazení mezi „nepřátele pracujícího lidu“ posloužilo také ke zdůvodnění čistek, které byly na MZV prováděny, a k diskreditaci československé předválečné diplomacie. Změny právního řádu v letech 1949 až 1950, zvláště pak přijetí zákona 231/1948 Sb., o ochraně lidově demokratického zřízení z 6. října 1948 prakticky umožňovaly trestní postih kohokoliv za cokoliv.

Diplomaté, kteří rezignovali na své zastupitelské úřady v demokratických zemích, a ti, kterým se podařil útek, se stali významnými představiteli a organizátory třetího odboje v zahraničí. V období od února 1948 do 17. března 1950 rezignovalo na své funkce či odešlo do exilu 182

zaměstnanců MZV. V průběhu roku 1949 se struktura ministerstva začala měnit podle sovětského vzoru. Při absenci samostatné zahraniční politiky se měla zahraniční služba zabývat novými úkoly v zájmu Sovětského svazu. Protože se československá rozvědka měla podle sovětského vzoru soustředit na odhalování zákulisní činnosti vlád v jednotlivých zemích, byly československé zastupitelské úřady obsazovány pracovníky rozvědky, kterým tím bylo poskytnuto diplomatické krytí. Přeměna MZV na úřad absolutně poslouchající moskevské vlády se uzavřela v březnu roku 1950, kdy byl Vladimír Clementis odstraněn z funkce ministra zahraničních věcí. V lednu 1951 byl zatčen a během následujícího roku byl odsouzen v procesu s Rudolfem Slánským - stejně jako většina spoluobviněných - k trestu smrti.³⁶⁵

5.3. Návrat do Československa

Po konci války byl Vochoč roku 1945 jmenován československým delegátem na ustanovující konferenci OSN v San Francisku, kde pracoval od dubna do června 1945. Konference ustavila v Londýně komisi pověřenou uvedením OSN do chodu a Vochoč se stal spolu s dalšími čs. zástupci I. Krnem a K. Lisickým jejím členem. Poté byl Vochoč přidělen Úřadu čs. delegáta u OSN v Londýně. V červnu 1946 se vrátil podle příkazu MZV do Prahy.³⁶⁶ Opět se shledal se svou rodinou, která díky faktu, že se nevrátil po 15. březnu 1939 na výzvu ministra Chvalkovského do Prahy, byla okupační mocí perzekvována. Bratr Otakar, pražský advokát, a Vladimírova dcera z prvního manželství Anna Marie byli v září 1942 zatčeni a zbytek války strávili v koncentračním táboře ve Svatobořicích.³⁶⁷ Vochoč na ministerstvu nastoupil na vlastní žádost několikaměsíční dovolenou a věnoval se přednášení na univerzitě, kde chtěl po své zkušenosti ze státní služby zakotvit zřejmě definitivně. O to víc ho zaskočil pokus Arnošta Heidricha (kterého považoval za svého osobního nepřítele již od dob intrik spojených se svou habilitací) dát jeho osobu k dispozici ministerstvu financí – důrazně se proti tomuto pokusu ohradil dopisem Edvardu Benešovi.³⁶⁸ Nové poměry v Československu ho vedly po poradě s profesorem Hobzou a dalšími přáteli v září 1946 k podání přihlášky do komunistické strany formou dopisu na sekretariát strany. Protože neobdržel odpověď, podal o tři měsíce později klasickou přihlášku. Podepsali ji Vlastimil Borek, vrchní odborový rada MZV Vladimír

³⁶⁵ I. Koutská: Únor 1948 a perzekuce zaměstnanců ministerstva zahraničních věcí, *Paměť a dějiny* 2008/01, str. 39-54.

³⁶⁶ AMZV Praha, f. Oso 45-92, Vladimír Vochoč, sl. 1973, č.j. 21 C 432/73.

³⁶⁷ ANM Praha, f. HN 69 (Otakar Vochoč), *Když jsem byl členem NS*, str. 53.

³⁶⁸ Dopis VV Edvardu Benešovi z 2. ledna 1947, AÚTGM Praha, f. Edvard Beneš IV, k. 29, i.č. 3201.

Outrata a pozdější tvůrce Ústavy 9. května Vladimír Procházka. Žádná odpověď však nepřišla a Vochoč se později oklikou dozvěděl, že překážkou pro jeho vstup do KSČ opět bylo jeho údajné extempore v Marseille za války.³⁶⁹ Ministr Masaryk ho se zpětnou účinností k 1. červenci 1938 jmenoval vrchním odborovým radou zařazeným v 3. platovém stupni.³⁷⁰ V listopadu 1947 byl Vochoč dán k dispozici albánské vládě jako právní poradce ve věci jejího sporu s Velkou Británií v případě incidentu v Korfské úžině³⁷¹. Práce na tomto případu Vochoče na deset měsíců zcela vyčerpala, cestoval mezi Tiranou, Londýnem, Paříží a Haagem. V srpnu 1948 byl Vochoč z případu stažen a odjel jako právní expert na delegaci OSN do Paříže. Bylo mu uděleno osvědčení komise MZV zkoumající chování zaměstnanců za války se zvláštním oceněním skutečnosti, že udržel svůj konzulát i po pádu Francie.³⁷² S albánskou vládou mu stále zbývala dořešit řada otázek, především jeho honorář za právní pomoc. V polovině října se vrátil s nemocnou ženou z Paříže do Prahy a své pohledávky hodlal vyřídit s albánskými zástupci v Haagu v rámci své příští cesty do Paříže. Protože mu k této pracovní cestě nedal ministr Clementis svolení, rozhodl se Vochoč tyto záležitosti vyřešit v rámci své řádné dovolené a začal se připravovat na cestu. Poslední listopadový den přišlo na pražskou ústřednu StB oznámení, že se manželé Vochočovi chystají uprchnout za hranice a přednosta sektoru III/Ab Šindelář rozhodl o sledování Vladimíra Vochoče stejně jako o uvědomění pohraničních orgánů s výzvou k zatčení manželů Vochočových při pokusu o útěk. Paradoxní je, že Vochoč je v tomto rozkazu označován jako blízký přítel Arnošta Heidricha, který krátce předtím uprchl do ciziny. Následujícího dne se do bytu správce v domě v Ovenecké ulici, kde manželé Vochočovi bydleli, nastěhovali tajní policisté a zahájili sledování. Vochoč, přestože ho domácí varoval, že je sledován, pokračoval v přípravách k odjezdu. Dne 5. prosince odjel z pražského Wilsonova nádraží vlakem směřujícím do Paříže, jeho nemocná žena měla vyrazit do Štrasburku o den později. Ještě toho dne byl v Chebu zadržen pro pokus o ilegální překročení hranic, dopraven zpět do Prahy a obviněn podle § 40 zákona č. 231/48 na ochranu lidově demokratické republiky.³⁷³

Manželé Vochočovi strávili po svém zatčení tři měsíce ve vazbě na Pankráci. Není jisté, jestli chtěl Vochoč opravdu využít své cesty do zahraničí a emigrovat. Během soudu se hájil, že po vyřízení svých pohledávek v Paříži a Londýně chtěl pokračovat do Lyonu a zde se setkat s

³⁶⁹ ABSČR Praha, V5308 MV, V.Vochoč.

³⁷⁰ AMZV Praha, f. Oso 45-92, Vladimír Vochoč, č.j.62732/47.

³⁷¹ 22. 10. 1946 v Korfské úžině najely dva britské torpédoborce na podmořské miny, přičemž zahynulo 44 britských námořníků. Britská vláda poté obvinila Albánii z účasti na neštěstí, jelikož o minách musela vědět. Rozsudek z března 1950 odsoudil Albánii k úhradě 845 000 liber britské vládě. Více na: <http://www.icj-cij.org/icjwww/icasess/icc/iccframe.htm>.

³⁷² AMZV Praha, f. Oso 45-92, Vladimír Vochoč, sl. 1972.

³⁷³ ABSČR Praha, V5308 MV, Vochoč Vladimír, podsvazek 1.

manželkou, která tam měla přijet ze Štrasburku od své matky. Společně chtěli odjet do Marseille, vyzvednout svoje věci uschované na konzulátu a dále se přes Itálii a Vídeň vrátit do Prahy. Na celou cestu vlakem měl dopředu zakoupené lístky. Zdůraznil také nesmyslnost takového pokusu o emigraci – na MZV mu podle něho kynula světlá budoucnost, od ledna měl začít přednášet na Vysokém vojenském učilišti a na Právnické fakultě se rýsovala možnost jeho řádné profesury. V tomto smyslu ostatně vypovídala i jeho manželka Alice:

*„Můj manžel nikdy si nestěžoval na nynější lidově demokratický režim, naopak sliboval si, že nyní bude uznána jeho dlouholetá činnost vědecká i ve službách MZV, neboť právě dřívějšími režimy, jak v I. republice, tak i těsně po revoluci, byl přehlížen, což jako známý vědecký pracovník těžce nesl. Manžel chtěl být vždy universitním profesorem, a jelikož mu v tomto byly činěny různé překážky, nesl obzvláště tuto okolnost velmi těžce, jelikož to byl jeho životní ideál.“*³⁷⁴

U soudu svědčili ve Vochočův prospěch jeho kolegové z ministerstva zahraničních věcí: odborový přednosta dr. Procházka, jeho zástupce dr. Štrup a především šéf prezidia dr. Jaroslav Kraus, který dosvědčil, že Vochoč k výjezdu za hranice nepotřeboval žádné zvláštní dovolení. Protože manželé Vochočovi byli držitelé diplomatických pasů, které mohly být používány i pro soukromé cesty do zahraničí a po únoru 1948 již několikrát v zahraničí byli a vždy se vrátili zpět, soud neshledal, že by odjížděli do zahraničí neoprávněně. Vochoč byl proto žaloby 28. dubna 1949 zproštěn.³⁷⁵

5.4. Zatčení

Mezitím, co byl ve vazbě, byl Vochoč v MZV suspendován a dán na dovolenou s čekatelným 2000 Kč.³⁷⁶ Vochočova žena Alice ještě během svého pobytu v Marseille onemocněla aerofagií, chorobným polykáním vzduchu způsobeným neurotickými problémy. Vochočův pobyt ve vazbě koncem zimy 1948/49 její zdravotní problémy dále prohloubil, proto se rozhodla na radu lékařů odjet na zotavenou za matkou do Štrasburku, což jí bylo umožněno, protože si ponechala francouzské občanství. Když se však chtěla v lednu 1950 vrátit zpět, bylo jí zpáteční vízum zamítnuto. Vochoč se pokusil získat vízum pro sebe přes svého známého Adolfa Hoffmeistera, tou dobou velvyslance v Paříži, ale udělení víza bylo zamítnuto. Manželé byli od sebe odděleni železnou oponou: Alice Vochočová nemohla zpět

³⁷⁴ Protokol s A. Vochočovou., ABSČR Praha, V5308 MV, V.Vochoč.

³⁷⁵ ABSČR Praha, V5308 MV, V.Vochoč.

³⁷⁶ AMZV Praha, f. Oso 45-92, Vladimír Vochoč, č.j.440109.

za manželem, on nemohl za ní do Francie.³⁷⁷ Po vyčerpání všech legálních možností jak se opět shledat se svoji ženou se uchýlil k opatrnému zkoumání možností úniku za hranice bez pozehnání komunistických úřadů. Přes Mončeka se seznámil s Valerií Elbersovou, která tvrdila, že může získat propustky k přechodu hranic na jižní Moravě do Rakouska. Slíbila Vochočovi, že za tím účelem kontaktuje svého známého Mušálka. Ten si vyžádal na výlohy od Vochoče 10 000 korun, ale nikdy nic nezařídil. Zoufalý manžel odloučený železnou oponou od své ženy se stal obětí podvodu.³⁷⁸ Vzhledem k tomu, že v pozdějším vyšetřování jména obou podvodníků figurovala ve svědeckých výpovědích, nabízí se domněnka, že se jednalo o agenty StB a celá akce byla připravená provokace.

Po odjezdu své ženy do Francie si Vochoč k sobě do diplomatického bytu v Oveňecké ulici č. 46, který mu byl přidělen po válce, vzal svoji dceru z prvního manželství Annu Marii. Její matka strávila válku v koncentračním táboře a po osvobození odjela do USA, kde se znovu provdala. Mírně mentálně zaostalá Anna Marie pomáhala Vochočovi v domácnosti. Bývalý konzul nyní trávil většinu času v Univerzitní knihovně, kde překládal a připravoval podklady pro MZV jako externí spolupracovník, později také pro nově založenou Akademii věd. Zde vedl kabinet mezinárodního práva jeho starý kolega Antonín Hobza, který tou dobou také výrazně přispíval k bolševizaci Právnické fakulty. Podle pozdějších záznamů StB Vochoč údajně jednání svého učitele neschvaloval a kromě spolupráce s novým režimem mu vytýkal chamtivost, s kterou se v nových funkcích zabydlil.³⁷⁹ Protože mu albánská vláda stále dlužila honorář za jeho právní služby a zároveň měl v držení právní dokumentaci ke Korfskému případu, pokusil se o vypořádání. Ústřední národní výbor v Praze ovšem návrh Vochoče, „osoby nepřátelsky postavené vůči státu“, vyhodnotil jako krajně podezřelý, „protože není známo, zda písemnosti mají být pouze zaslány, neb osobně doručeny albánskému vyslanci v Paříži a je nutno se pozastavit nad tím, že Dr Vochoč nevyužívá možností předati písemností u albánského zastupitelského úřadu v Praze, ale prosazuje odvoz písemností přímo do zahraničí z neznámého důvodu.“ Zda se Vochoč skutečně pokusil využít svého držení písemností ke Korfskému případu k odjezdu za ženou do Francie, nelze potvrdit díky jeho opatrné formulaci celé záležitosti. Albánský vyslanec v Praze později Vochočův nárok na honorář rezolutně odmítl a označil jeho práci na případu u Mezinárodního soudního dvora v Haagu za škodlivou a vůči Albánii nepřátelskou. Tím roku 1952 Vochočovy naděje na palmare ve výši 10 000 dolarů, které po Albánii požadoval a jímž odevzdání dokumentů

³⁷⁷ Tamtéž, sl. 1970.

³⁷⁸ I T 01/65, ABSČR Praha, 2297 MV, Karel Salač a spol.

³⁷⁹ 25787/2051-52, ABSČR Praha, V5308 MV, operativní podsvazek 2

podmiňoval, zhasly.³⁸⁰ Od 17. dubna 1953 se podle „vládního nařízení o úpravě důchodů z důchodového zabezpečení a zaopatření osob nepřátelských lidově demokratickému zřízení“ snížil Vochočovi měsíční příjem na 700 Kčs. Pro Vochoče, který byl zvyklý žít na úrovni, to byla těžká finanční rána. Proto si do bytu v Ovinecké sehnal spolubydlícího, ing. Karla Vokouna.

Bývalý konzul v Marseille rozhodně nebyl prvořadým nepřítelem nového režimu, dokonce nadále externě pracoval pro ministerstvo zahraničí, ale i další ministerstva či Akademii věd. Nítky pozornosti Státní bezpečnosti se k němu ale postupně začaly sbíhat, jak se jeho jméno tu a tam objevovalo ve výpovědích zatčených představitelů západní emigrace a interbrigadistů. Tak o Vochočovi vypovídal již roku 1950 Josef Bartík, za války přednosta zpravodajského oboru exilového ministerstva vnitra. Během výpovědi vzpomněl na hlášení člena vojenské mise při marseillském konzulátu Veverky, který mu na podzim roku 1939 hlásil údajné konzulovy finanční nepořádky, pitky a prodej československých pasů pod rukou Němcům.³⁸¹ Od tohoto data se v záznamech, které komunistický bezpečnostní aparát na Vochoče začal hromadit, kumulují, proplétají a nejneuvěřitelnějším způsobem překrucují všechny možné pomluvy, fámy a ozvěny dávných řevnivostí či intrik jak z první republiky, tak z Vochočova exilového působení.

Po Bartíkovi na existenci bývalého konzula upozornila StB výpověď bývalého interbrigadisty Josefa Špirka. Bývalí Španěláci se stali objektem zájmu StB po projevu Klementa Gottwalda ze dne 22. února 1951, ve kterém Gottwald objasnil, že ve francouzských internačních táborech se vinou fyzického strádání stali interbrigadisté snadnou kořistí západních nebo německých špiónážních služeb, a proto jsou podvratný živel v lidově demokratické společnosti. Špírkova vynucená výpověď líčí bývalého konzula jako prospěcháře hájícího svůj úřad v Marseille proti Osuského vlivu jako „truckonzulát“ a jako osobu, která měla zřejmě dobré kontakty na vichistickou policii. Donald Lowrie je zde označen jako americký špión.³⁸² Na základě této výpovědi byl založen ještě toho dne na Vochoče spis, zatím bez dalších opatření. Půl roku na to byl Vochoč vyslýchán jako svědek na svobodě ohledně své činnosti ve Francii a hned první otázky směřovaly k jeho stykům s interbrigadisty v internačních táborech: „*S kým jste vstoupil v jednání v koncentračních táborech? Jaké kroky jste podnikal k propuštění interbrigadistů z koncentračních táborů?*“ Vochoč jmenoval jako představeného interbrigadistů v táborech Josefa Michala, který později zahynul v německém

³⁸⁰ S-14.295/901-52, ABSČR Praha, V5308 MV, operativní podsvezek 2.

³⁸¹ Výpověď J. Bartíka ze dne 4. 9. 1950, Tamtéž.

³⁸² Výpověď býv. interbrigadisty J. Špirka z 4. 4. 1951. Tamtéž.

koncentráku, vzpomněl si i na Josefa Špirka, svého spolupracovníka z marseillského konzulátu. Ten mnohem později, v červenci 1968, na marseillského konzula vzpomínal v článku Jak jsem se stal americkým špiónem:

„Když jsem si přišel na konzulát tak jako ostatní emigranti pro hotový pas, jeho konzulární úředník pan Hamáček mě přijal nadmíru uctivě a oznámil mi, že se pan konzul rozhodl vydat mi pas osobně. Byl jsem poté uveden do pracovny pana konzula, který mě rovněž nadmíru uctivě uvítal a omluvil se, že mě obtěžuje. Potom mi předložil malou černou knížku s dotazem, zda tuto knížku znám. Černou knížku jsem před tím v životě neviděl. Našel jsem v ní podle abecedního pořádku svoje jméno, data narození a tyto údaje: „Redaktor Rudého dělníka, člen Rudé odbojové ústředny v Praze a krajský tajemník KSČ.“ Byl jsem na úřední půdě, v pracovně kapitalistického diplomata, exponenta pražské předmnichovské vlády. Uvažoval jsem, co bude následovat. Čekal jsem, že zavolá francouzskou policii a dá mne zatknout. Myslel jsem si, že uctivý pan Hamáček zamkl dveře, abych nemohl utéci. Mé rozjímání přerušila otázka pana konzula: „Jste to vy, pane Špírk?“ Nevlídně jsem odpověděl, že ano a stal jsem se svědkem nebývalého a nečekaného uspokojení pana konzula, který řekl „to jsem rád“. Následoval dlouhý rozhovor, ve kterém mě pan konzul přesvědčoval, že Francie těžce doplatila na mnichovskou politiku plnou omylů a že tím, že obětovala nás, připravila si svůj těžký osud. Československo a Francie jsou ve stejném postavení a nemohou nic dobrého očekávat od Anglie. Jediná naděje, která může Československu a Francii vrátit svobodu, je v Moskvě. Takto pan konzul Vochoč po pádu Paříže viděl budoucnost a radoval se z toho, že našel komunistického prominenta, přes kterého chtěl navázat spolupráci se sovětským konzulátem ve Vichy, protože v Paříži po jejím pádu bylo zrušeno sovětské velvyslanectví. Přes mne si přál udržovat spojení s politickými přáteli Sovětského svazu – tedy s komunisty. Nebylo v mých silách zprostředkovat spojení se sovětským konzulem ve Vichy a pan konzul mé vysvětlení s dávkou zklamání přijal. ...V roce 1945 jsem s hrdostí a obšírně činnost v Marseille popsal a netušil jsem, že s pomocí svého životopisu se v roce 1951 dostanu do Ruzyně jako důležitý špión, který prý přes čs. konzulát v Marseille vstoupil do služeb Američanů a který ještě další lidi, kterým pomáhal shánět pasy, demobilizačky a podpory v nezaměstnanosti, do těchto služeb lákal, aby je pak po válce rozmisťoval v aparátu strany a ve státním aparátu. Tak totiž zněly první otázky vyšetřujících ve vězení v Ruzyni: „Lumpe, tak nám pověz, jak jsi se angažoval v Marseille u Američanů a vyklop to, koho jsi do toho ještě vtáhnul.“ Svou obranou jsem přiváděl do zuřivosti pány referenty. Tvrdil jsem, že za Marseille nám patří Řád Bílého lva I. Stupně, a ne urážky. Při těchto výsleších jsem ovšem

netušil, že také pan konzul je jako komplic interbrigadistů vyslýchán a že nakonec na marseillskou spolupráci s komunisty doplatí osmi lety života v kriminále.“³⁸³

Ve stejné chvíli byli také nuceni k doznání účasti na trockistickém centru v Marseille za války Miloš Nekvasil, Osvald Závodský a Artur London. Zbědovanému a pološilenému Londonovi předložili vyšetřovatelé ve sklepě zámku v Kolodějích usvědčující výpověď Závodského: „*Po demobilizaci jsem utvořil s dalšími interbrigadisty, kteří byli stejně jako já trockisté, trockistickou skupinu v Marseille. Naše skupina byla v kontaktu s americkými zpravodajskými službami, které ji financovaly. Při všech činnostech ji řídil trockista London z Paříže, který byl členem trockistického vedení MOI. Podle Londonových pokynů mělo vedení naší trockistické skupiny zůstat v Paříži, zatímco ostatní členové byli posláni do vlasti s úkolem proniknout do strany a počínat si tak, aby se zmocnili vedoucích míst, aby po válce byla strana v našich rukách.*“³⁸⁴

StB si další poznatky o bývalém konzulovi zaznamenala až koncem října 1952, tedy o měsíc později, než došla ministerstvu národní bezpečnosti stížnost albánského vyslanectví v Praze na Vochoče jako bývalého právního zástupce Albánie u mezinárodního soudu. Tento záznam vypovídá o začátku jeho sledování. Na základě výpovědí tří různých osob zaznamenává, kdy odchází do práce a kdy se vrací, v jeho horní části dokumentu je rukou připsáno: *V úterý 4. 11. nasadíme na V. sledovačku, ve čtvrtek provedeme zadržení.*³⁸⁵ Toho dne byl skutečně Vochoč předveden na služebnu StB a vyslýchán. Nad jeho hlavou se už stahovala černá mračna a vyšetřovatelé to také Vochočovi dali najevo. O třináct let později na tento výslech Vochoč vzpomínal: „*Bylo to v listopadu 1952, tj. v době, kdy se již připravoval proces se Slánským, byla vážná politická situace, já byl také vyslýchán v Bartolomějské ulici. Tehdy, když jsem byl vyslýchán, bylo mi řečeno, že příště bych mohl být zavřen. Já jsem z toho vycítil, že situace pro mě je vážná.*“³⁸⁶

Spolehlivým zdrojem zpráv o Vochočově smýšlení a společenských stycích byl agent StB z okruhu Arnošta Bareše, zástupce ředitele Informačního ústředí Spojených národů. Tento agent o měsíc později informoval HS StB, že Vochoč se pravidelně schází s dalšími prvorepublikovými diplomaty, svými bývalými kolegy. Na základě tohoto poznatku vypracovala StB operativní návrh dalšího agenturního pronikání:

³⁸³ Josef Špírk: Jak jsem se stal americkým špiónem, deník Práce ze dne 27.7. 1968. Výstřižek v AMZV Praha, f. Oso 45-92, Vladimír Vochoč, sl. 1972.

³⁸⁴ A. London: K pramenům Doznání. Motáky z ruzyňské věznice z roku 1954. str. 44.

³⁸⁵ 25047/2051-52, Tamtéž.

³⁸⁶ I T 01/65, ABSČR Praha, 2297 MV, Karel Salač a spol.

„Agent navštíví s Vladimírem Vochočem restauraci U tří koček v Praze I. V průběhu společného rozhovoru přijde do restaurace agentka Libuše, která se bude k agentovi hlásit jako ke svému známému. Bude Vochočovi představena a v průběhu rozhovoru pokusí se získat sympatie jmenovaného, k čemuž má značné předpoklady. Naváže s Dr. Vochočem další styk, při kterém bude námi řízena.“³⁸⁷

Onou agentkou byla Libuše Bubelová. Pohledná dcera stavitele, která ovládala pět jazyků a pracovala jako sekretářka mezinárodní organizace pro uprchlíky IRO, se za války provdala za majitele továrny na Vsetínsku. Když po únoru 48 emigroval, byla kontaktována dvěma agenty provokatéry StB poptávajícími možnost ilegálního přechodu hranic a vzápětí zavázána ke spolupráci. Agent představil Bubelovou Vochočovi 17. února 1953 v kavárně Mánes a pak se pod záminkou vzdálil. Podle spisu StB byl Vochoč přítomností půvabné ženy potěšen a během rozhovoru se jí svěřil, jak těžce nese odloučení od své ženy, a také že věří ve zmírnění mezinárodního napětí. Řídící orgán Bubelové na HS Stb tedy vyhodnotil navázání kontaktu s bývalým konzulem jako úspěšné a instruoval Bubelovou k prohloubení vzájemných styků a získání důvěry. Na další schůzce o týden později se Vochoč rozhovořil o své postižené dceři, první manželce, pobytu na chatě svého bratra Otakara v Pasekách nad Jizerou, ale i své činnosti ve Francii. V polovině května se Bubelové svěřil, že pracuje na knize o Korfském případu a dalším spisu z oboru mezinárodního práva. Za tím účelem jezdí na zámek v Bechyni, kde je středisko vědeckých pracovníků Akademie věd, pro kterou externě pracuje a kde má klid na práci. Nadále se také pravidelně každou sobotu stýká se svými bývalými kolegy z MZV – např. bývalým vyslancem ve Finsku Josefem Pavlovským. Řídící orgán Bubelové Brabcová si poznamenala, že agentka již získala dostatečnou důvěru sledovaného, a proto je nyní potřeba ji konkrétně úkolovat.³⁸⁸ Mezitím byla Vochočovi snížena penze z původních 3000 Kč měsíčně na 700 Kč měsíčně, následovala měnová reforma. Na své další schůzce s Bubelovou projevil odhodlání odvolat se proti snížení penze, přičemž se chtěl spolehnout na svoje kontakty s A. J. Bogomolovem či A. Gromykem, kterého znal z konference OSN v San Franciscu. Bubelová se poté opatrně zeptala na možnost zprostředkování písemného styku se svým manželem v zahraničí, ale Vochoč jí to rozmluvil jako nebezpečnou záležitost. Sám si s manželkou údajně dopisoval legální cestou. Soudružka Brabcová zhodnotila bývalého konzula jako člověka velice opatrného, který při schůzkách

³⁸⁷ Operativní návrh ze dne 19.12.1952, ABSČR Praha V5308 MV operativní podsvazek 2.

³⁸⁸ 11960/2051–53, ABSČR Praha, V5308 MV operativní podsvazek 2.

s agentkou nedal najevo, že by nesouhlasil s komunistickým režimem nebo že by byl zapojen do nějaké ilegální činnosti.³⁸⁹

Dne 20. září 1953 zakleпали příslušníci StB na dveře bytu v Ověnecké ulici č. 46. Otevřel jim Vochočův spolubydlící Karel Vokoun, Vochoč ještě spal. Příslušníci ho probudili a poté, co se oblékl, provedli domovní prohlídku, zatkli ho a odvezli do věznice v Praze Ruzyni.³⁹⁰

Během následujících měsíců byla ve Vochočově případu vyslechnuta řada lidí a postupně byl zkonstruovaný „případ“, který měl téměř šedesátiletého právníka začlenit do velezrádné skupiny nepřátel komunistického režimu. Celý případ byl označen jménem protagonisty Salač Karel a spol. Salač byl bývalý zástupce francouzské automobilky Renault v Československu a kromě něho a Vochoče byl v případě obviněn konzulův přítel a kolega Štefan Monček, právník Gustav Napravil a inženýr Jiří Veger. Lze pokládat za téměř jisté, že komunistický režim se s Vochočem a Mončkem vypořádával v perzekuční vlně následující po Slánského procesu, ve kterém sehrála svoji roli i tzv. trockistická skupina v Marseille.

Z otázek vyšetřovatelů, kteří vedli v měsících následujících po zatčení řadu výslechů různých lidí z Vochočova okolí, jasně vyplývá, co je na postavě bývalého konzula v Marseille nejvíce zajímavé:

„Co je vám známo o činnosti dr. Vochoče ve Francii po roce 1940, kdy byl konzulem v Marseille?“

„Jakým lidem pomáhal Vochoč k odjezdu z Francie?“

„Jaké stanovisko zaujímal Vochoč ve Francii k čl. interbrigadistům, kteří tam žili v různých soustředovacích táborech?“

„S kterými cizinci byl dr. Vochoč ve Francii ve styku?“

„Jaký byl poměr Vochoče k Osuskému?“

„V jakém poměru byl Vochoč s Clementisem?“³⁹¹

Tyto a podobné otázky kladli vyšetřovatelé i Ladislavu Holdošovi, bývalému interbrigadistovi, který tou dobou pobýval ve vazbě a později byl odsouzen v procesu s tzv. buržoazními nacionalisty spolu s Gustavem Husákem. Holdoš ve výpovědi například uvedl, že konzul se interbrigadistům pomáhat nesnažil a především se soustředil na prodej pasů německým emigrantům, Lowrie byl americký špión, Dubina trockista a Centre d'Aide organizace sloužící k prosazování benešovské koncepce obnovení Československa.³⁹² Jeho

³⁸⁹ 14205/2051– 53, ABSČR Praha, V5308 MV operativní podsvazek 2

³⁹⁰ A-336-503-53, ABSČR Praha, 2297 MV, Karel Salač a spol.

³⁹¹ Výpověď F. Fabingera (švagr Vochočova bratra) ze dne 7. 10. 1953, ABSČR Praha, 2297 MV, Karel Salač a spol.

³⁹² Protokol o výpovědi s L. Holdošem z 9. 10. 1953, ABSČR Praha, 2297 MV, Karel Salač a spol.

výpověď se skládala jednak z fám rozšířených mezi demobilizovanými vojáky za války v Marseille, jednak z vymláčených přiznání, která se vyšetřovatelům hodila. Z otázek vyšetřovatelů vysvítá, že se soustředili především na vztah konzula a tzv. Španěláků. Také Vochoč viděl o mnoho let později hlavní důvody svého zatčení ve faktu, že za války ve Francii přišel do styku s interbrigadisty, kteří nyní měli nálepku agentů Západu.³⁹³

K výpovědi byl povolán i Antonín Hobza, čerstvý akademik. Ani jeho odpovědi na otázky StB by jeho bývalého žáka a kolegu Vochoče nepotěšily: *„Pokud jde o charakter Vochoče, neskryval jsem mu nikdy, že nesouhlasím v leckterých směrech s jeho chováním. Měl jsem dojem, že Vochoč výtky přijímal jako přátelské. Uvedl bych zejména jeho nestálost v názorech a přílišnou vypočítavost po každé stránce. Při jednání s lidmi hleděl Vochoč získat druhou osobu přílišnou zdvořilostí, což vzbuzovalo pochyb o jeho upřímnosti. Pokud jde o politické názory Vochočovy, mohu uvést toto: Nikdy jsem neměl dojem, že by Vochoč sledoval určitou politickou linii, nebo že by se byl vyslovil pro určitý politický směr.“*³⁹⁴

Žaloba byla vypracována na základě výpovědí bývalého zaměstnance MZV Františka Součka a bývalého dopisovatele ČTK v Paříži Jaroslava Jíry o údajně připravovaném ilegálním útěku obviněných z Československa. K vylíčení nepřátelské činnosti Mončeka a Vochoče za války ve Francii byly použity také vynucené výpovědi Artura Londona, Miloše Nekvasila a Jaromíra Kopeckého.³⁹⁵ Štefana Mončeka vyšetřovatelé donutili k přiznání, že v roce 1951 napsal spolu s Vochočem dopis americkému vyslanckému radovi v Paříži MacArthurovi.³⁹⁶ Žaloba Krajské prokuratury v Praze z konce roku 1953 hovoří jednoznačně o „velezrádných“ úmyslech zločineckého kroužku kolem Karla Salače:

„V srpnu 1953 byla odhalena a zneškodněna orgány Ministerstva vnitra skupina buržoazních živlů, kteří ve své nenávisti k lidově demokratickému Československu prováděli protistátní činnost. Tito oddaní přívrženci zrádné čsl. emigrace snažili se od roku 1949 až po jejich zatčení organisovat řadu pokusů o ilegální útěk z ČSR. Proto také navázali písemné spojení s nepřátelskou cizinou a nabízeli svoje služby západním imperialistům, aby okamžitě po ilegálním útěku mohli se plně zapojit a uplatnit v nepřátelské činnosti proti lidově demokratickému Československu. Svůj poslední pokus chtěli uskutečnit pomocí dopravního letadla čsl. aerolinií... Obviněný Salač se znal a důvěrně stýkal s obviněným šmelinářem a

³⁹³ AMZV Praha, f. Oso 45-92, Vladimír Vochoč, sl. r. 1970.

³⁹⁴ Protokol o výpovědi s A. Hobzou z 11. 11. 1953, ABSČR Praha, 2297 MV, Karel Salač a spol.

³⁹⁵ Monček v roce 1965 uvedl, že Součka podezíral ze spolupráce z StB. Podezření pojal, když ho Souček požádal, aby pro americké velvyslanectví zpracoval zprávu o událostech v Plzni po měnové reformě. Stejně tak Vochoč ve stejném řízení uvedl, že agentem StB byl Jaroslav Jíra, a projevil podiv, že Jíra sám později emigroval, zřejmě s požehnáním StB. 1 T 01/65, ABSČR Praha, 2297 MV, Karel Salač a spol.

³⁹⁶ Protokoly o výpovědi s Š. Mončkem z 21. 12. 1953, ABSČR Praha, 2297 MV, Karel Salač a spol.

podvodníkem JUDr. Vladimírem Vochočem, do roku 1940 konsulem v Marseille, a jeho přítelem Štefanem Mončekem, v době první republiky oddaným spolupracovníkem zrádce Osuského. Vochoč a Monček byli pro svůj nepřátelský postoj po únoru 1948 vyakčněni ze služeb MZV. Protože Salač věděl o nepřátelském postoji Vochoče a Mončeka a dále, že mají úmysl uprchnout do zahraničí, nabídl jim možnost úniku letadlem. ...Zločinná činnost Vochoče nebyla jen v soustavném hledání možnosti pro jeho ilegální útěk z ČSR. Od roku 1948 až do svého zatčení Vochoč, starý rutinér v obcházení čsl. Zákonů, si nechával posílat od jeho známých kapitalistů z nepřátelské ciziny různé potraviny, darexové kupony a americké dolary, které prostřednictvím svých společníků, zejména Mončeka, odprodával na černém trhu se značným ziskem. ...Pro případ zdaření ilegálního útěku z ČSR se Vochoč spolu Mončekem dostatečně v zahraničí zajistili tím, že v roce 1950 navázali písemné spojení s nepřátelskou cizinou. Z podnětu obviněného Vochoče byl za účasti Mončeka s Součka vypracován dopis adresovaný synovci známého válečného štváče MacArtura do Paříže, v němž upozorňují na svůj příchod a žádají, aby jim byl po útěku do zahraničí umožněn volný průchod do dalších kapitalistických států. ...Trestná činnost obviněných je dokázána výpověďmi svědků, dokumenty a samotným doznáním obviněných až na JUDr. Vladimíra Vochoče, který svůj nepřátelský postoj k lidově demokratickému zřízení nezměnil ani v době vyšetřovací vazby.“³⁹⁷

Teprve během soudu Vochoč přiznal pokusy o emigraci, ale Mončekovu výpověď o dopisu MacArthurovi a Eisenhowerovi důrazně popřel a zdůraznil svoji čistě osobní motivaci odejít na Západ za manželkou. Opět projevil svoji důvěru v univerzální právní principy když si před soudem, předem odhodlaným poslat ho za mříže, stěžoval na nelegální praktiky vyšetřovatelů: “Byl jsem vyslýchán 3. den po zatčení od rána až do večera, čímž svoji situaci osvětluji. Bylo mým právem, abych vypovídal sám podle svého stanoviska, které jsem v celé věci zaujmul, ježto jsem si byl vědom, že mezi mnou a Státní bezpečností rozhoduje soud. Prosil jsem, aby mi bylo dovoleno podat souvislou výpověď, což mi bylo odepřeno. Nevěděl jsem, kdo je zatčen ještě vedle mě a měl jsem pak dojem, že bych mohl uvést v nebezpečí další osoby, které by pak byly zatčeny spolu se mnou.“³⁹⁸

Soud pod dohledem JUDr. Jiřího Hübnera shledal Vochoče i Mončeka vinným trestným činem velezrady a odsoudil je 31. března 1954 podle paragrafu 78 odstavec 1,4 trestního zákoníku k trestu odnětí svobody v trvání šestnácti, respektive třinácti let, propadnutí jmění a odnětí občanských práv po dobu deseti let po odpykání trestu. Karel Salač byl odsouzen na

³⁹⁷ I T 21/54, ABSČR Praha, 2297 MV, Karel Salač a spol.

³⁹⁸ Tamtéž.

třináct, Gaston Napravil na deset let, oba také za velezradu. Jediný Veger si odnesl nižší trest v délce tří let odnětí svobody za neoznámení trestného činu. Vrchní soud v odvolacím řízení o čtyři měsíce později snížil Vochočův trest na třináct let.³⁹⁹ Ještě z vazby vyrozuměl o svém odsouzení přes matku svoji ženu Alici ve Francii:

*Paní A. Vochočová
Praha – Spořilov 1119*

*odesílá: Vladimír Vochoč
(adresa): Praha 184, schránka 9
dne 8. července 1954*

Nejdražší Cherischer!

Přijmi velkoryse k blížkému slavnému dni 30. července moje vroucí blahopřání! Přání všeho nejlepšího jsou sice z hlubin mého srdce; - než, žel, toho času zůstávají jen slova na papíře. „Klenotníka vidím; kde jsou však klenoty?“

Ke své chudé gratulaci jsem – třikrát žel! – nucen dnes připojit neblahou zprávu, že jsem byl odsouzen do vězení, a to na pět a půl roku. Rozsudek mluví dokonce o třinácti letech. Necht' tato cifra, Cherischer, tě neleká; jest to cifra jen papírová, neboť celá polovina trestu zde odpouští se každému vězni, když se ve vězení dobře chová, což jistě činím. Rok, který pomalu mám již za sebou, bude platit za dva, a zbývá tak opravdu 5 a půl roku. Ani to není ovšem poslední slovo. Pan prezident republiky může mi dát amnestii, - a to buď k tvojí, mojí, Nanynčině, babiččině atd. žádosti; anebo také při nějaké příležitosti (jako např. oslavách osvobození příštího roku?) A hlavně, nezapomínej, Cherischer, že srovná-li se trochu vysoká politika (jak již loni zdálo se že začíná), - bude náš osud brzy celý změněn. Kéž by přišla ta chvíle! - O tom všem budeme si příště více psát, také ti pošlu rozsudky. Zatím tě prosím, drahá Cherischer, abys i dnešní ránu černé Štěstěny přijala statečně, a v duchu krásného dopisu ze dne 15. XI. 1953, který jsi mi poslala již sem do vězení. A v každém případě, vyčkej, - jak a co všechno, se ukáže v nejbližších měsících a týdnech se mnou! Tolik víc vždycky; - že moje láska k tobě jest nezměněná, - a jen na Tvém štěstí, Tvém životě a budoucnosti mi opravdu záleží! Železnou koulí, zdržující Tvoji dráhu, nechci nikdy býti: našel přece Odyseus svoji Penelopu.

Soud uznal sice moji touhu po tobě za motiv mého trestného jednání, ale shledal, že prý mělo také politický význam. Vysvětlil jsem soudu, že jsem zkoumal (nic více) možnost tajného

³⁹⁹ 1 T 21/54, ABSČR Praha, 2297 MV, Karel Salač a spol.

odchodu za Tebou opravdu jenom na jaře r. 1951, když ti nebylo dovoleno proti všemu očekávání vrátit se do Prahy, - což mě učinilo hluboce nešťastným; a jakékoli politické záměry mi byly zcela cizí. Útěchou mi zůstává, že jsem v celém řízení, svým postupem a výpověďmi nikomu neublížil.

Trápím se velice, Cherischer, že jsem svým jednáním rozmnožil utrpení, které naše nedobrovolné odloučení Tobě i mně pátý letos již rok působí! Kéž bych se byl držel Tvých rad! Máš právo dnes mi vytýkati, že jsem tě neposlechl, - přes dané sliby a ujištění. Co platno, že léta bez tebe jsou mi ode dne Tvého odjezdu prostě hrozná...! Dnes aspoň vím, že jsem se pokusil Tebe dosáhnouti.

Na spáleništi zůstává jedno horoucí přání, - býti s Tebou! Nemohu zatajit, i přes dnešní stav věci, že v kostech jaksi vězí mi tvrdošjně naděje, že se tak stane dříve, než tušíme. Co možno však pro Tebe dnes učinit? Tj. moje jediná opravdová starost. ... Ideální bylo by, abys na čas pomáhala zde na francouzském či belgickém atp. úřadě. Vidali bychom se! ...

Cifra 60 roků, která se u mne objevuje toho dne 14. července, za týden od dneška, mine, Cherischer, nepozorována; jsem zdrav a pln vůle a myšlenek. Vzpomínám však 14. července 1940 v Avignonu (ti dva oslové!); a té láhve Pommery zázračně mi zaslané 13. července 1944 z Shiplake. Deset roků tomu...

Znova nejdražší Cherischer, vše nejkrásnější pro tebe!

Vždy Tvůj Vochoč.

P. S. –Nemám už místa, abych se rozepsal o Tvé fotografii (z prosince 1953), kde jsi krásná a elegantní, - jak závidím všem, co mohou být kolem Tebe! Poručení Tvoji paní matce, chtěl bych sám jí psát a prosit ji, aby mne vzpomínala a pomohla aspoň sympatií nésti nám náš kříž.⁴⁰⁰

5.5. Valdice

Bývalý československý konzul v Marseille Vladimír Vochoč nastoupil k výkonu trestu 13. ledna 1955 do valdické věznice jako vězeň č. 445. Vrátil se do kraje svého dospívání, na Jičínsko, ale určitě jinak, než by si představoval. Ve svých šedesáti letech trpěl řadou neduhů – prodělal již dříve zánět okostice pravé nohy, která mu často otékala, trpěl revmatismem, ischiasem a zimomřivostí. Kromě toho, že měl sedm dioptrií, byl také částečně nedoslýchavý.

⁴⁰⁰ Dopis V. V. A. Vochočové z 8. 7. 1954, NA Praha: f.:Správa Sboru nápravné výchovy, Osobní spis V.V.

Není proto divu, že první rok strávil řadu měsíců ve vězeňské nemocnici, po návratu z ní se však jeho zdravotní stav zlepšil a dokonce se mu podařilo přibrat.

Vzhledem k stáří a zdravotnímu stavu ho vedení věznice přiřadilo na lehčí práce, zpočátku v Kohinoorce a po propuštění z nemocnice až do úplného propuštění na vězeňské zahradě. Podle posudků, které na něj vypracovávalo vedení věznice při každé jeho žádosti o amnestii či revizi rozsudku, rozhodně nebyl problémovým vězňem:

„Odsouzený jest ve zdejší ústavě od 13. 1. 1955. Pracoval zde na více pracovištích a všude vykazoval snahu dosáhnouti dobrých pracovních výsledků. Jeho chování ve výkonu trestu je celkem ukázněné, avšak byl 3krát kázeňsky potrestán pro menší kázeňský poklesek. V roce 1956 odpracoval dobrovolně jednu směnu a čistý výtěžek věnoval na fond solidarity pro Maďarsko. Ku spáchanému trestnému činu se cítí vinen, který chce odčinit dobrou prací a chováním ve výkonu trestu. Dané příkazy příslušníků MV plní ihned a přidělenou práci vykonává svědomitě. Převýchova na něho ve výkonu trestu má vliv, což jest vidět z pracovního výkonu.“⁴⁰¹

Kázeňské prohřešky, o kterých posudek vypovídá, spočívaly především ve Vochočově ohrazení se proti chování bachařů, ale nikdy nebyly potrestány hůře než napomenutím. První dva prohřešky jsou již z roku 1955, tedy z doby, kdy si Vochoč na Valdice teprve zvykal. Pro ilustraci o mentalitě bachařů je dobré zápisy o prohřešcích uvést:

19. 5. 1955

*„Opustil pracoviště, šel ke kamnům, kde se ohříval a bavil se hlasitě s vězňem Hillerem.“
Strážmistr Bogner.*

6. 7. 1955

„Pro neuposlechnutí rozkazu přísl. N.B. konajícího službu na I. odd. byl předvolán do nemocnice ze zahrady a byl poslán přes dvůr na II. odd., ale nešel do nemocnice, ale utekl na ložnici. Přitom byl drzý a hrozil na mně rukou, abych do něho nestrkal. Byl jen napomenut, aby neházel rukama. Navrhuji, aby byl potrestán korekcí pro drzé chování a osopení vůči přísl. SNB.“

Strážmistr Karel.

16.3. 1957

⁴⁰¹ Posudek na V. V., NA Praha: f.:Správa Sboru nápravné výchovy, Osobní spis V. V.

„Důvod: když jsem jej odváděl na odd., v přítomnosti s. Dlaska jsem u něho provedl osobní prohlídku, našel jsem různé staré až 5 měsíců dopisy a několikéré noviny a 2 knihy /jedny noviny si prý vypůjčil z knihovny když tam šel/. Ptal jsem se ho: Vy tam chodíte číst? načez mi odpověděl: O tom vy nerozhodujete, od toho jsou jiní páni! Dále uvádím, že jmenovaný vystupuje vždy tak sebejistě, při čemž je až drzý.“

*Strážmistr Hořejšek.*⁴⁰²

Kromě práce na zahradě se věnoval četbě, chodil s ostatními vězni na promítání, přihlásil se do šachového kroužku. Jednou za čtvrt roku ho mohli navštívit příbuzní: Dcera Anna Marie zvaná Nanynka, bratři Václav a Otakar, který byl stejně jako Vladimír právníkem. V roce 1958 se na dálku rozvedl se svou ženou Alicí, která se ve Francii znovu provdala. Byla mu přidělena funkce staršího ubytovacího v táboře, jejíž náplň vyplývá z Vochočova závazku složeném vedení věznic:

*„Mým úkolem jest pečovati, aby udržována byla čistota a hygiena ubytování; předepsané úkoly plněné v pořádku; soužití spoluvězňů nežádalo si zvláštních opatření. Záleží soužití mnoho na odhodlání, s nímž jsou naznačené úkoly prováděny a mojí snahou jest věnovati se jim s úsilím, aby plněny byly pečlivě, účinně. K tomu se ústně zavazuji.“*⁴⁰³

Zpočátku doufal ve své brzké propuštění na možnou amnestii, ale okresní prokurátor L. Bloch jeho žádost v roce 1955 při příležitosti desátého výročí osvobození Československa i v roce 1957 při příležitosti nástupu Antonína Novotného do prezidentské funkce zamítl. V listopadu proto napsal dopis s žádostí o milost adresovaný Kanceláři prezidenta republiky.

Kanceláři pana presidenta republiky Československé v Praze.

Dovoluji si předložiti panu presidentu republiky prosbu, aby mi podle svého práva milosti snížil trest třinácti roků, uložený mi krajským trestním soudem v Praze dne 31. března 1954 rozsudkem I T 21/54.

Dovoluji si připomenouti k vlastnímu základu svého provinění, že mojí manželce pí. Alici Vochočové, francouzské státní příslušnosti, nebyl povolen v únoru r. 1951 návrat do ČSR z návštěvy její matky ve Francii. Naše soužití, vždy nejšťastnější, bylo tak rozbito. V zoufalství, jak manželce pomoci, uvažoval jsem vedle všech zákonných kroků, které jsem podnikal,

⁴⁰² Záznamy o kázeňských prohrěšcích V. V., Tamtéž.

⁴⁰³ Závazek V. V., Tamtéž.

posléze také o nedovoleném odchodu z republiky za manželkou. Ani k pokusu tomu nikdy nedošlo.

Nedovoleným svým úmyslem mohl jsem vyvolati zdání, že mi nezáleží na zákonech našeho zřízení, - nejsem-li jeho nepřítel. Nepřestávám litovati, že jsem takové pochyby o sobě mohl vyvolati. Moje životní činnost není neznáma, a každé, i jen letmé, její zkoumání může jenom potvrditi, že zcela v tradicích svého rodu jsem vždy, a jmenovitě také za poslední války, smýšlel a jednal podle zásad pokrokových a přímo socialistických. Dávno před r. 1945 projevoval jsem činně svoje sympatie k SSSR. R. 194 –8 hájil jsem LR Albánii v Haagu proti V. Britanii, a řada jiných příležitostí prokazuje moji oddanou snahu sloužiti podle svých nejlepších sil hnutí lidově-demokratickému.

Ještě další okolnosti daly mi průběhem let trpce litovati svého provinění. Svým zatčením r. 1953 pozbyl jsem možnosti starati se o jedinou dceru, která pro duševní vadu nemůže samostatně jednati. A přítomně ztrácím milovanou manželku, - kvůli níž jsem se trestného činu vůbec dopustil. Moje choť snášela po osm let statečně naše, stále, žel, bezvýhledné odloučení; posléze nevidí jiné možnosti, jak se o sebe postarati, nežli znovu se provdati. Oba přikročujeme nyní s nejtěžším srdcem k rozloučení našeho manželství.

Jest mi snad dovoleno říci, že během mé vazby povolání orgánové vězeňství i Státní bezpečnosti měli již možnosti nabyti obrazu o mé spolehlivosti státně-občanské, o opravdové mé oddanosti a sympatiích k hnutí lidově-demokratickému. V těchto směrech jest ovšem na povolaných činitelích, aby o mne svůj úsudek podali. Mně samotnému budiž dovoleno dodati, že veden zcela vědomě snahou rozptýliti jakákoliv křivá zdání o sobě jakož i prokázati svojí upřímnou lítost za svoje pochybení, snažím se již šestý rok chovati se stále v každém směru bezúhonně a plním rád, cokoli je mi uloženo.

Milost, o niž pana presidenta prosím, přiblížila by mne mojí práci v oboru práva mezinárodního, jemuž se od mládí věnuji. Dovoluji si o ní předložiti posudek z nedávné doby akademika prof. dra. Ant. Hobzy, po jehož boku jsme čtvrt století působil. Bylo by mi touženou a největší satisfakcí, mohl-li bych příště další svojí práci prokázati nejenom, že moje trestné pochybení z r. 1951 bylo vyvoláno jen a jen nešťastnou shodou okolností, ale také, že snížení trestu, o něž pana presidenta prosím, jest mi nejmocnější posilou, abych projevil svojí vděčnost.

N.P.T. ve Valdicích dne 10. listopadu 1958

Vladimír Vochoč (ods .r. č. 445)⁴⁰⁴

⁴⁰⁴ Dopis V. V. Kanceláři prezidenta republiky ze dne 10. 11. 1958, Tamtéž.

O osudu Vochočovy žádosti ovšem nerozhodl prezident Novotný, ale ministerstvo spravedlnosti, které žádost pod číslem 350/58 odmítlo:

*„Provedené šetření ukázalo, že byl odsouzen pro trestný čin velezrady k trestu odnětí na 13 roků. Uložený trest odnětí svobody odpykává od září 1953, neodpykal dosud polovinu trestu. Nedá se proto předpokládat – i když převýchova jeho pokračuje dobře – že účel trestu je již splněn. Proto jsme neshledali důvody k podání návrhu na udělení milosti, neboť s ohledem na velkou závažnost a společenskou nebezpečnost trestné činnosti si převýchova odsouzeného vyžádá delší doby.“*⁴⁰⁵

Po seznámení se s výsledkem své žádosti se Vochoč rozhodl s pomocí svého bratra Otakara o obnovení procesu. Z dopisu obhájci Gottfriedovi z dubna 1954 vyplývá, v jakých bodech chtěl rozsudek z roku 1954 napadnout a především v čem spatřoval protiprávnost svého procesu:

*„Soud nepřihlédl, jak bylo jeho nespornou povinností, ke všem potřebným okolnostem případu, a na místě toho si prostě vymyslel libovolné a nepravděpodobné dohady o mé potenciální velezradě za hranicemi. Konstruoval si tak o mně, mém jednání, možných úmyslech obraz falešný, a který flagrantně odporuje zjistitelným faktům. Těmito fakty se soud vůbec nezabýval, - neznal je. To už také proto, poněvadž vyšetřující orgán mu podstatné kusy zatajil. ...Je-li možno očekávat, že o těchto věcech a souvislostech bude možno jednat dne 29. 4. t. r.,- velice rád bych se jednání zúčastnil! Byla by to první příležitost, kdy bych se hájil, znaje konečně žalobu i rozsudek jinak nežli z prvního letmého poslechu!“*⁴⁰⁶

K obnovení procesu však nedošlo, protože Vochoč byl 10. května 1960 propuštěn z Valdic na amnestii. Z třináctiletého trestu si odseděl celkem 6 let, 8 měsíců a 20 dní.

5.6. Po propuštění

Rozsudek z roku 1954 byl zrušen v roce 1964. Ve vyjádření Nejvyššího soudu se uvádí, že obvinění se sice snažili zjistit způsoby jak uniknout z Československa, ale tento čin nelze hodnotit jako velezradu, protože nedošlo k naplnění skutkové podstaty. Nelze také považovat za prokazatelné, že by se obvinění pokusili v případě zdařilého útěku za hranice vstoupit do služeb „zrádné emigrace“ a naopak nebyla vyvrácena obhajoba obviněných, že hodlali

⁴⁰⁵ Ml 350/58, Tamtéž.

⁴⁰⁶ Dopis V. V. obhájci Gottfriedovi N. ze dne 20. 4. 1959, Tamtéž.

emigrovat z důvodů zcela osobních. V případě Vochoče to byla touha po společném životě s manželkou Alicí. O rok později rozhodl Krajský soud v Praze dokonce o zrušení obžaloby z roku 1954 a Vochoč, Monček a Salač (který však mezitím zemřel ve vězení) byli plně rehabilitováni.⁴⁰⁷

Po propuštění se Vochoč nastěhoval k dceři Anně Marii, která bydlela v pražských Holešovicích v malém podkrovním bytě. Bývalý konzul se sice ocitl na svobodě, ale trpěl nouzí pobíraje nedostatečný důchod. V říjnu 1960 píše komisi sociálního zabezpečení:

*„...pozbyl jsem všeho, nemám nejnuznějšího prádla, ubytoval jsem se prozatímně u své dcery, která je invalida, v jejím jediném pokoji, bez jakéhokoli příslušenství, na půdě (WC společný na patru). Šetřím na tramwayi do knihovny, obědvám housku a jablko, nepiji, nekouřím. Jde mi na 67ý rok, ve vězení byl jsem všemi lékaři prohlášen práce neschopným, blíží se choroby stáří. Přes všechny tyto mrzké okolnosti nechci opustit zralé výsledky své životní práce, jejichž význam alespoň sám mohu posoudit...“*⁴⁰⁸

Přestože se svou druhou manželkou během svého věznění rozvedl, navázali bývalí manželé opět kontakt a Vochoč za Alicí, která se znovu provdala a žila v Rabatu, pravidelně jezdil. Stihl se ještě jednou oženit s Trudou Krausovou, vdovou po příteli Františkovi Krausovi. Když v roce 1969 zemřela, umožnily mu finanční prostředky, které po své třetí ženě zdědil, prožít podzim života existenčně zajištěný.

Aby mohl uhradit dluhy, které mu zbyly ještě z Marseille a Londýna, požadoval Vochoč od ministerstva zahraničních věcí úhradu služebních požitků za dobu svého působení v Marseille po pádu Francie, které mu sice byly v roce 1946 zpětně přiznány, ale nikdy nebyly vyplaceny. Soud v roce 1974 prohrál.⁴⁰⁹ Zemřel v roce 1985 ve věku 91 let. Po smrti bylo tělo Vladimíra Vochoče uloženo do rodinné hrobky v Třebechovicích pod Orebem, kde se jeho životní pout' započala.

Závěr

Život Vladimíra Vochoče je poznamenán snad všemi zlomy v historii Československa kromě pádu komunistického režimu. Přestože byl uznávaným odborníkem na mezinárodní právo, jeho hlavní zásluhou se stalo udržení posledního československého konzulátu na evropském

⁴⁰⁷ I T 01/65, ABSČR Praha, 2297 MV, Karel Salač a spol.

⁴⁰⁸ AMZV Praha, f. Oso 45-92, Vladimír Vochoč, sl. r. 1970.

⁴⁰⁹ AMZV Praha, f. Oso 45-92, Vladimír Vochoč, sl. r. 1974.

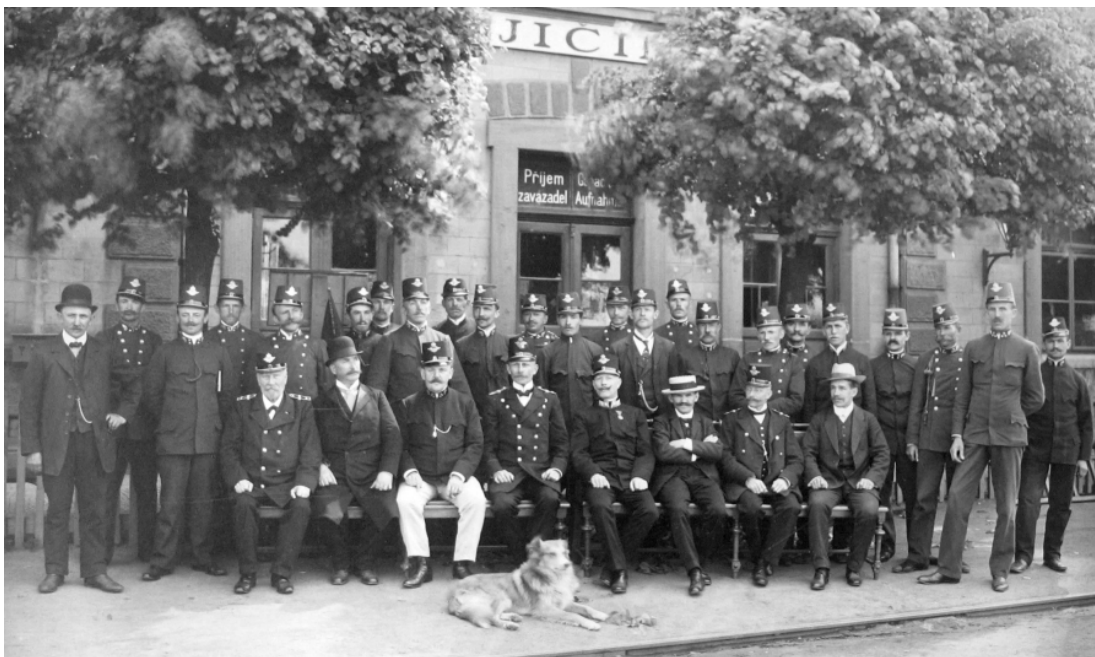
kontinentu po porážce Francie a pomoc mnoha uprchlíkům na útěku před nacisty. Vochočova činnost i práce jeho spolupracovníků D. A. Lowrieho, Oldřicha Dubiny, Štefana Mončeka a dalších, kteří se podíleli na organizaci sociální pomoci a evakuace v jižní Francii, je české veřejnosti téměř neznámá. Jako připomenutí této málo známé části naší historie lze chápat čestnou hodnost vyslance, kterou udělil JUDr. Vladimíru Vochočovi místopředseda vlády a ministr zahraničních věcí Jan Kavan 10. 3. 2000. O měsíc později zařadila Vladimíra Vochoče Organizace spojených národů mezi 84 diplomatů z 24 států, kteří za druhé světové války riskovali vlastní život pro záchranu Židů před nacistickými tábory smrti.

Obrazové přílohy

obr. 1. Přednosta stanice v Železném Brodě František Vochoč s chotí Adélou a dětmi (zprava): Otakarem (nar. 1863), Rézi (nar. 1865) a Vojtěškou (nar. 1861).
Fotografováno 1869.

Komentář [JA1]:

Obr. 2. Jičínská stanice před první světovou válkou. Otakar Vochoč sedí čtvrtý zleva, pod ním rodinná kolie Perik, v Jičíně přezdívána „realistický pes“.

obr. 3 Otakar Vochoč.

obr. 4 Antonín Hobza.

obr. 5. Štefan Osuský odmítá předat vyslanectví Němcům. Obraz Františka Kupky.

obr. 6 Československé vojsko ve Francii.

obr. Scéna z exodu v červnu 1940. Davy prchajících před Němci znemožňovaly přesun francouzských jednotek opačným směrem na frontu.

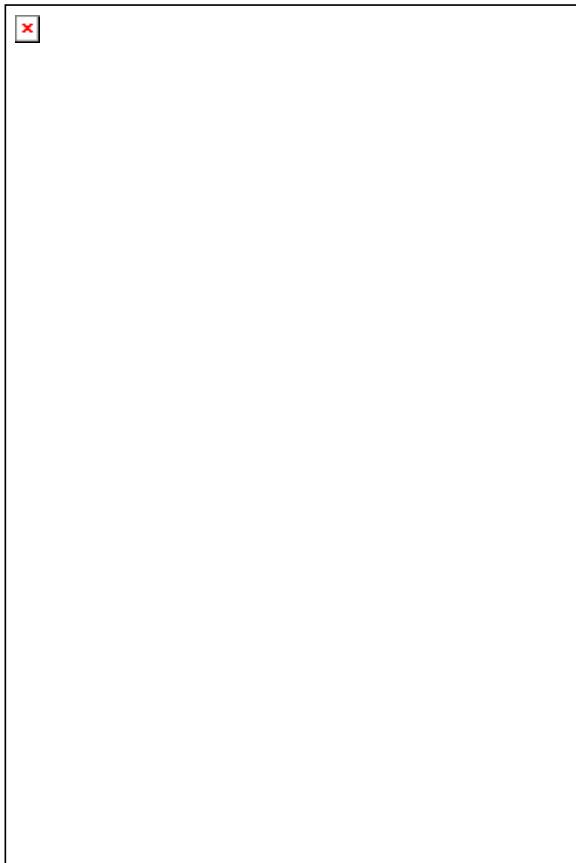

obr. 8 Marseille.

Pétain's France
 1940-1945

obr. 9 Mapa Francie rozdělené příměřím z 22. června 1940.

obr. 10 Policejní zátah v ulicích Marseille.

obr. 11 Koncentrační tábor Gurs.

obr. 12 Fotografie Vladimíra Vochoče z doby jeho působení v Marseille.

obr. 13 Fotografie Vochočovy druhé ženy Alice.

obr. 14 Štefan Monček

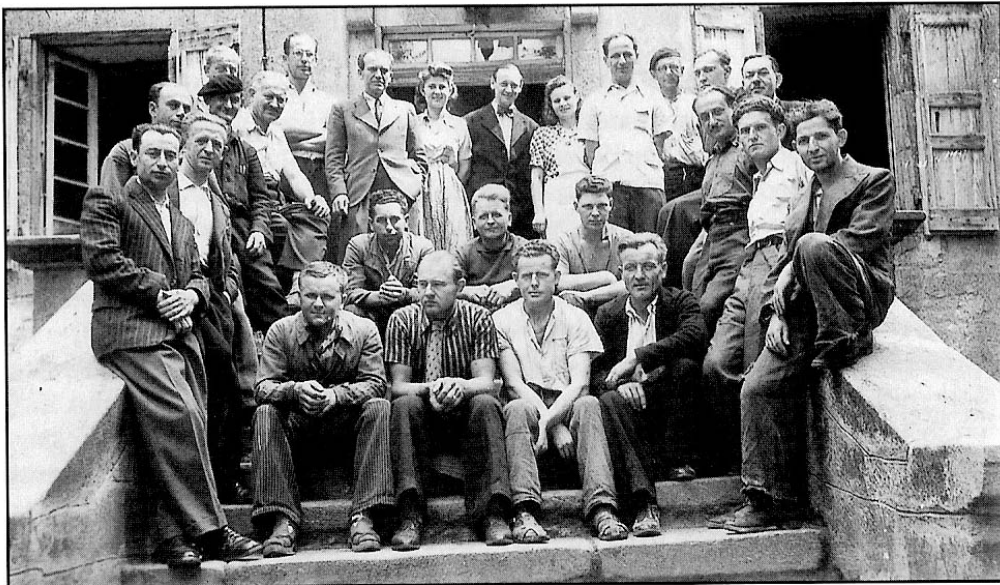
obr. 15 Josef Fišera

obr. 16 Bohuslav Ečer v marseillském přístavu.

obr. 17 Jaromír Kopecký.

obr. 18 Osazenstvo jedné z československých farem.

obr. 19 Českoslovenští interbrigadisté v táboře Gurs.

obr. 20 Děti nastupují v dětském domově ve Vence s portrétem maršála Pétaina.

obr. 21 Donald A. Lowrie.

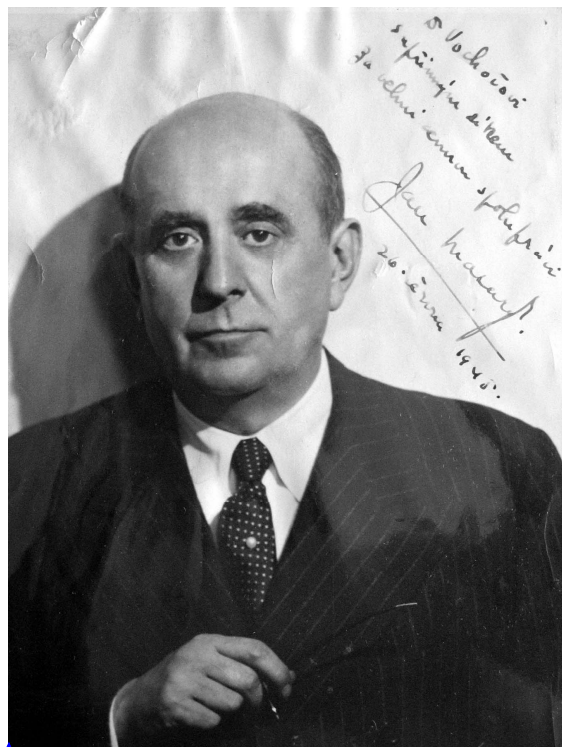
obr. 22 Uprchlíci čekající na víza před americký konzulátem v Marseille. Podzim 1940.

obr. 23 Americký konzul Hiram Bingham v marseillském přístavu.

obr. 23 Zprava: Max Ernst, Jacqueline Lamba Breton, André Masson, André Breton, Varian Fry.

obr. 24 Fotografie s poděkováním, kterou Vochočovi věnoval Jan Masaryk za služby na zakládající konferenci OSN v roce 1945.

obr. 25 Čs. delegace na zakládající konferenci OSN. Vladimír Vochoč stojí v horní řadě první zleva, sedící (odleva): I. Krno, V. Hurban, J. Masaryk, J. Papánek, B. Beneš.

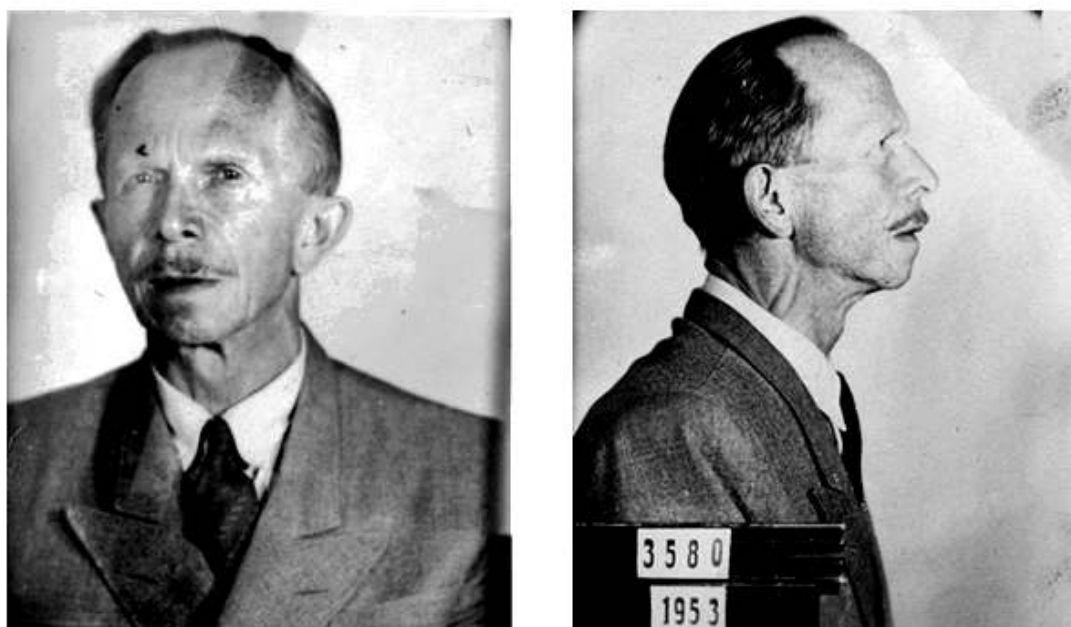
obr. 26 Policejní fotografie manželů Vochočových, pořízené po jejich zatčení na konci roku 1948.

obr. 27. Snímek ze sledování Vladimíra Vochoče StB.

obr. 28. Spoluobvinění Vochoče a Mončeka v roce 1954 (zleva): Karel Salač, Gustav Napravil a Jiří Veger.

obr. 29. Fotografie V. Vochoče z jeho vězeňského spisu.

**Místopředseda vlády
a
ministr zahraničních věcí České republiky**

u příležitosti 52. výročí smrti Jana Masaryka

uděluje

panu JUDr. Vladimíru VOCHOČOVI

nar. 14. 7. 1894

in memoriam

za jeho přínos zahraniční službě ČSR
a věrnost masarykovským ideálům,
kterou osvědčil i během svého věznění,

čestnou hodnost

v e l v y s l a n e c

V Praze dne 10. 3. 2000

Jan Kavan
Místopředseda vlády
a ministr zahraničních věcí ČR

obr. 30 Čestná hodnost velvyslance udělená Vladimíru Vochočovi in memoriam ministrem zahraničí Janem Kavanem dne 10. 3. 2000.

Seznam obrazových příloh

obr. 1 Přednosta stanice v Železném Brodě František Vochoč s chotí Adélou a dětmi. ANM Praha, Pozůstalost Otakara Vochoče (Hn 69).

obr. 2 Jičínská stanice před první světovou válkou. ANM Praha, Pozůstalost Otakara Vochoče (Hn 69).

obr. 3 Otakar Vochoč. ANM Praha, Pozůstalost Otakara Vochoče (Hn 69).

obr. 4 Antonín Hobza. Převzato z: J. Havránek; Z. Pousta (red.): Dějiny Univerzity Karlovy. [IV, 1918-1990], Praha 1998.

obr. 5 Štefan Osuský odmítá předat vyslanectví Němcům. Převzato z: S. Michálek: Diplomat Štefan Osuský : 1889-1973, Bratislava 1999.

obr. 6 Československé vojsko ve Francii. Převzato z: V.Vuk: Proti přesile. Kapitoly z československých vojenských osudů od Mnichova po La Manche, Londýn 1942.

obr.7 Scéna z exodu v červnu 1940 Převzato z: V.Vuk: Proti přesile. Kapitoly z československých vojenských osudů od Mnichova po La Manche, Londýn 1942.

obr. 8 Marseille. United States Holocaust Memorial Museum.

obr. 9 Mapa Francie rozdělené příměřím z 22. června 1940. Převzato z D. A. Lowrie: The Hunted Children, New York 1963.

obr. 10 Policejní zátah v ulicích Marseille. Převzato z: V. Fry: Surrender on Demand, New York 1947.

obr. 11 Internační tábor Gurs. United States Holocaust Memorial Museum.

obr. 12 Fotografie Vladimíra Vochoče z doby jeho působení v Marseille.

obr. 13 Fotografie Vochočovy druhé ženy Alice.

obr. 14 Štefan Monček.

obr. 15 Josef Fišera. Převzato z: J. Fišera; E. Fišerová: Vzpomínky, svědectví a naděje, Praha 2002.

obr. 16 Bohuslav Ečer v marseillském přístavu. Převzato z: B. Ečer: Jak jsem je stíhal, Praha 1946.

obr. 17 Jaromír Kopecký. Převzato z: J. Kopecký: Paměti diplomata, Praha 2004.

obr. 18 Osazenstvo jedné z československých farem. Převzato z: J. Fišera; E. Fišerová: Vzpomínky, svědectví a naděje, Praha 2002.

obr. 19 Českoslovenští interbrigadisté v táboře Gurs. Převzato z: B. Laštovička; B. Biehler: Bojovali jsme ve Španělsku, Praha 1956.

obr. 20 Děti nastupují v dětském domově ve Vence s portrétem maršála Pétaina. United States Holocaust Memorial Museum.

obr. 21 Donald A. Lowrie. United States Holocaust Memorial Museum.

obr. 22 Uprchlíci čekající na víza před americký konzulátem v Marseille. Podzim 1940. United States Holocaust Memorial Museum.

obr. 23 Zprava: Max Ernst, Jacqueline Lamba Breton, André Masson, André Breton, Varian Fry. Převzato z: V. Fry: Surrender on Demand, New York 1947.

obr. 24 Fotografie s poděkováním, kterou Vochočovi věnoval Jan Masaryk za služby na zakládající konferenci OSN v roce 1945.

obr. 25 Čs. delegace na zakládající konferenci OSN. Vladimír Vochoč stojí v horní řadě první zleva, sedící (odleva): I. Krno, V. Hurban, J. Masaryk, J. Papánek, B. Beneš. Převzato z: J. Němeček: Soumrak a úsvit Československé diplomacie. 15. březen 1939 a československé zatupitelské úřady, Praha 2008.

obr. 26 Policejní fotografie manželů Vochočových, pořízené po jejich zatčení na konci roku 1948. ABSČR Praha, V5308 V.Vochoč.

obr. 27 Snímek ze sledování Vladimíra Vochoče StB. ABSČR Praha V5308 MV operativní podsvazek 2.

obr. 28. Spoluobvinění Vochoče a Mončeka v roce 1954 (zleva): Karel Salač, G. Napravitel a Jiří Veger. ABSČR Praha, V2297 MV Salač Karel a spol. mapa č. 1.

obr. 29. Fotografie V. Vochoče z jeho vězeňského spisu. NA Praha: f.: Správa Sboru nápravné výchovy, Osobní spis V.V.

obr. 30 Čestná hodnost velvyslance udělená Vladimíru Vochočovi in memoriam ministrem zahraničí Janem Kavanem dne 10. 3. 2000. AMZV Praha, f. Oso 45-92, Vladimír Vochoč.

Seznam použitých pramenů a literatury

Archivy

Archiv bezpečnostních složek ČR (ABSČR), Praha, fondy:

- V5308 MV

- V2297 MV

Archiv ministerstva zahraničních věcí (AMZV), Praha, fondy:

- Londýnský archiv

- Londýnský archiv – D

- Osobní spisy (Oso 45 – 92)

Archiv Ústavu T.G. Masaryka (AÚTGM), Praha, fondy:

- Edvard Beneš – II

Archiv Akademie věd ČR (AV ČR), Praha, fondy.

- 303 - Hobza Antonín

Národní archiv (NA), Praha, fondy:

- 1007 - Ministerstvo sociální péče - Londýn (1918)1940 - 1945(1946) (MSP-L)

- 828 - Ministerstvo vnitra, Londýn (1913) 1940 - 1945 (1947) (MV-L)

- 658 - Pomocný výbor pro uprchlíky v Paříži, 1936 – 1942

- Správa Sboru nápravné výchovy, nezpracováno

Archiv Národního muzea (ANM), Praha, fondy:

- Hn69 - Pozůstalost Otakara Vochoče

Archiv Univerzity Karlovy (AUK), Praha, fondy:

- PrF – Právnické fakulta

Literární archiv Památníku národního písemnictví (LA PNP), Praha, fondy:

- Pozůstalost Jana Krčmáře

Edice dokumentů:

Hájková, Dagmar; Šedivý, Ivan (ed.): Korespondence T.G. Masaryk - Edvard Beneš : 1914-1918, Praha : Masarykův ústav AV ČR, 2004.

Němeček, Jan a kol.: Československo-francouzské vztahy v diplomatických jednáních 1940 – 1945, Praha: Karolinum, 2005.

Papánek, Ján: Ján Papánek za vojny Edvardovi Benešovi / editor Slavomír Michálek, Bratislava 1997.

Odborná literatura:

Bloch, Marc: Podivná porážka. Svědectví z roku 1940, Praha 2007.

Curtis, Michael: Verdikt nad Vichy : moc a předsudek ve vichistickém režimu Francie, Praha 2004.

Čejka, Eduard: Československý odboj na Západě (1939 – 1945), Praha: Mladá fronta, 1997.

Dejmek, Jindřich: Československo, jeho sousedé a velmoci ve XX. století (1918 až 1992) : vybrané kapitoly z dějin československé zahraniční politiky, Praha : Centrum pro ekonomiku a politiku, 2002.

Havránek, Jan; Poustka, Zdeněk (red.): Dějiny Univerzity Karlovy. [IV, 1918-1990], Praha : Karolinum, 1998.

Heumos, Peter: Die Emigration aus der Tschechoslowakei nach Westeuropa und dem Nahen Osten 1938 - 1945, München : Oldenbourg, 1989.

Jackson, Julian: Francie v temných letech 1940-1944, Praha : BB/art, 2006

Jaroš, Jan: Budovy zastupitelských úřadů ČSR v meziválečném období; strategie jejich výběru a získávání, ved. dipl. práce Jana Čechurová, ÚČD FF UK, Praha 2006

Jirků, Irena: Rendez-vous s Rudolfem Kunderou, Jihlava 1999

Kalusová , Milada: Židé ve Francii za druhé světové války : Vichy 1940-1942; ved. dipl. práce Zdena Všelichová, IMS FSV UK, Praha 2003

Kolář, František (ed.): Politická elita meziválečného Československa 1918-1938 : kdo byl kdo, Praha : Pražská edice, 1998.

Koutská, Ivana: Únor 1948 a perzekuce zaměstnanců ministerstva zahraničních věcí, Paměť a dějiny 2008/01.

Křen, Jan: Do emigrace : Západní zahraniční odboj 1938-1939, Praha : Naše vojsko, 1963.

Křen, Jan: V emigraci : Západní zahraniční odboj 1939-1940, Praha : Naše vojsko, 1969.

Kudrna, Ladislav: Když nelétali : život našich letců v Polsku, Francii a Británii za 2. světové války, Praha : Libri, 2003.

Kulka, Erich: Židé v československém vojsku na Západě, Praha : Naše vojsko, 1992.

Kuklík, Jan, jr.: Českoslovenští právníci v londýnském exilu za druhé světové války : příspěvek k dějinám československého právníkého stavu, In: Pocta Prof. JUDr. Václavu Pavlíčkovi, CSc. k 70. narozeninám, Praha : Linde, 2004.

Kuklík, Jan, jr.: Vznik Československého národního výboru a Prozatímního státního zřízení ČSR v emigraci v letech 1939-1940, Praha : Karolinum, 1996.

Kuklík, Jan, jr.... [et al.] : Od rozpadu Česko-Slovenska do uznání československé prozatímní vlády, 1939-1940; Příloha: zápisy ze zasedání Československého národního výboru, 1939-1940, Praha : Ústav mezinárodních vztahů, 1999.

Kuklík, Jan, jr.: Proti Benešovi! : česká a slovenská protibenešovská opozice v Londýně 1939-1945, Praha : Karolinum, 2004.

Martinů, Bohuslav: Domov, hudba a svět, ed. Miloš Šafránek, Praha 1966.

Martinů, Bohuslav: 1938 – 45, Praha 1947.

Michálek, Slavomír: Diplomat Štefan Osuský : 1889-1973, Bratislava : Veda, 1999.

Miklošová, Kateřina: Antisemitská politika režimu Vichy : příčiny, vývoj a důsledky [rukopis] / vedoucí práce Michel Perottino, IMS FSV UK, Praha 2006.

Němeček, Jan: Soumrak a úsvit Československé diplomacie. 15. březen 1939 a československé zatupitelské úřady, Praha: Academia, 2008.

Rajlich, Jiří: Na nebi sladké Francie : válečný deník československých letců ve službách francouzského letectva 1939-1945, Praha : Naše vojsko : Ares, 2003.

Rajlich, Jiří: Osobní svědectví ze západní fronty z let 1939-1940, Historie a vojenství XLVII, 1998, č. 5, s. 96.

Rajlich, Jiří: Osobní svědectví ze západní fronty z let 1939-1940 II, Historie a vojenství XLVII, 1998, č. 6, s. 130.

Tomeš, Josef a kol.: Český biografický slovník XX. století, Praha 1999.

Velecká, Hana : Britská pomoc uprchlíkům z Československa od okupace do vypuknutí války v roce 1939. Soudobé dějiny 8, 2001, č. 4, s. 659-691.

Velecká, Hana : Československý Červený kříž v zahraničí a pomocné akce ve prospěch československé emigrace v období II. světové války (1939-1945) [rukopis] / Hana Velecká ; ved. práce Jan Kuklík, Praha, 1998.

Vuk, Václav: Proti přesile. Kapitoly z československých vojenských osudů od Mnichova po La Manche, vydal týdeník Čechoslovák, Londýn, 1942.

Memoáry:

Duben, Vojtěch N (ed.): Na všech frontách : Čechoslováci ve II. světové válce, Praha: MOČR, 2001.

Ečer, Bohuslav: Jak jsem je stíhal, Praha 1946.

Fišera, Josef; Fišerová Eugenie: Vzpomínky, svědectví a naděje, Praha: nakladatelství V Ráji, 2002.

Fry, Varian: Surrender on Demand, New York 1947.

Hronek, Jiří: Byl jsem při tom, když se hroutil svět, Praha: Novinář, 1986.

Jelínek, Hanuš: Jsme svobodni! : po 300leté porobě. Díl 3, Mírová konference, Praha : Národ, 1919.

Klátil, Fráňa: Jak to bylo v Paříži, Londýn 1944.

Kocman, Vincenc: Boje beze slávy, Brno: Krajské nakladatelství v Brně, 1962.

Kopecký, Jaromír: Paměti diplomata, Praha: TORST, 2004.

Kopecký, Jaromír; editor Jan Němeček: Ženeva, politické paměti: 1939 – 1945, Praha: Historický ústav Akademie věd České republiky, 1999.

London, Artur: Doznání: v soukolí pražského procesu, Praha: Československý spisovatel, 1990

London, Artur: K pramenům Doznání: (motáky z ruzyňské věznice z roku 1954), Brno: Doplněk, 1998

Lowrie, Donald A.: The Hunted Children, W.W. Norton & Company, 1963.

Mahlerová – Werfelová, Alma: Můj život. Praha 1993.

Opočenský, Jan : Válečné deníky Jana Opočenského. [Ed.]: Čechurová, Jana - Čechura, Jaroslav - Kuklík, Jan - Němeček, Jan. Praha, Karolinum 2001.

Táborský, Eduard: Presidentův sekretář vypovídá : deník druhého zahraničního odboje, Curych 1983.

Vochoč, Otakar: V drápech, Historie pravděpodobné, Praha 1923.

Ushin